

LINDUA

17. letnik/évfolyam
Številka/szám:

25/2023

Zágorec-Csuka Judit

450 éve jelent meg az első
nyomtatott magyar könyv
Alsólendván a reformáció idején

Tanja Šimonka

Portretni *noir* Sabina Šinko

Šooš Peter

A Sokol, az Orel és a Levente
mozgalom a Muravidéken

LINDUA

**Multikulturna strokovno-
družboslovno-literarnoumetnostna
revija Občine Lendava**

Lendva Község multikulturális,
tudományos, társadalomtudományi,
irodalmi és képzőművészeti folyóirata

Lendava/Lendva, 2023

Multikulturna
strokovno-družboslovno-
literarnoumetnostna revija
Občine Lendava

Lendva Község
multikulturális, tudományos,
társadalomtudományi,
irodalmi és képzőművészeti folyóirata

POKROVITELJI/TÁMOGATÓK:

Pri pripravi 25. številke revije Lindua smo
sodelovali s Foto-video klubom Lendava.

A Lindua folyóirat 25. számának elkészítésénél
a lendvai Foto-video klubbal működünk együtt.

**Avtorji, ki so brezplačno
odstopili svoje prispevke.**

A szerzők térítésmentesen
ajánlották fel szövegeiket.

LINDUA

Odgovorna urednica/Felelős szerkesztő:

Ines Varga

Uredniški odbor/Szerkesztőbizottság:

dr. Bence Lajos
Klarisa Jovanović
Franc Koren
Ines Varga
Elvira Vaupotič Göncz
dr. Zágorec-Csuka Judit
mag. Gabriela Zver

Jezikovni pregled/Lektorálás:

Maja Budin (slovenski jezik/szlovén nyelv)
Böröcz Nándor (magyar jezik/magyar nyelv)

Izdajatelj in založnik/Kiadó:

Knjižnica – Kulturni center Lendava
Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ

Za izdajatelja/A kiadásért felel:

dr. Zágorec-Csuka Judit

Oblikovanje/Grafikai tervezés:

Peter Orban

Tisk/Nyomda:

Tiskarna ARMA, Lendava/Lendva

Letnik/Évfolyam:

17. letnik/évfolyam, številka/szám: 25/2023

Naslov uredništva/Szerkesztőségi cím:

Uredniški odbor revije Lindua/A Lindua folyóirat szerkesztősége
Glavna ulica/Fő utca 12., 9220 Lendava/Lendva*

* sedež Knjižnice – Kulturnega centra Lendava/
a Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ székhelye

Elektronski naslov/E-mail-cím: lindua@kkl.si

Spletna stran publikacije/A kiadvány honlapja:

www.kkl.si/lindua
www.kl-kl.si/lindua

ISSN 1854-7931

Kazalo/Tartalomjegyzék

Uvodnik/Előszó

Ines Varga	› Uvodnik	7
Varga Ines	› Előszó	7

Osebnosti/Személyiségek

mag. Gabriela Zver	› Pogovor z vsestransko lendavsko umetnico Sabino Šinko	8
mag. Gabriela Zver	› Lendavčani smo ponosni na domačina, Prešernovega nagrajenca, Draga Ivanuša	13

Eseji, študije, kritike/Esszék, tanulmányok, kritikák

Amanda Horvat	› Družinsko branje	18
Balázs Géza	› Hány magyar nyelv van?	24
mag. Gabriela Zver	› Slovenščina, kdo bo tebe ljubil?	31
Šooš Peter	› A Sokol-, az Orel- és a Levente-mozgalom a Muravidéken	37
Ddr. Ivan Rihtarič	› Popis obrtništva v občini Lendava leta 1959	49
Balla Tibor – Padányi József – Négyesi Lajos	› A háború hatása az épített és teremtett környezetre	53

Književnost/Szépirodalom

Klarisa Jovanović	› Galicija	61
Klarisa Jovanović	› Moj teritorij	61
Manca Noč Oletič	› Nekdanjosti	62
Manca Noč Oletič	› Črva imaš na rami	62
Olga Paušič	› Ringaraja	63
Szomi Béla	› Dublin	64
Szomi Béla	› Tanár	64
Lidija Alt	› Krdelo volkov	65

POEZIJA/VERS

LINDUA 25/2023

Lidija Alt	› Izpoved brezdomca	65
Biserka Sijarič	› Najboljša verzija sebe	66
Biserka Sijarič	› Zame niso dnevi v belem	66
Béla Szomi	› Umreti v viharju neusmiljenega	67
Béla Szomi	› Revšeti zaljubljeni	67
Janja Magdič	› Hodi po poti	68
Janja Magdič	› Ljubimo	68
Bence J. Szeréna	› Benned van	69
Bence J. Szeréna	› Szeretés	69
Bence Lajos	› Mégsem volt hiába, mégis megérte	70
Lajos Bence	› Navkljub vsemu ni bilo zaman	70
Zágorec-Csuka Judit	› Út hozzám	71
Zágorec-Csuka Judit	› Ki fog elvinni?	71
Zlatka Frajzman – Pupa	› Človek budi samo!	72
Zlatka Frajzman – Pupa	› Bodi človek	72
Zlatka Frajzman – Pupa	› Ona	73
Zlatka Frajzman – Pupa	› Ona	73
Koter Gizella	› Boldogság	74
Soós József	› Eltűnt világ	74
Papp Ferenc	› Tükrök	75
Nagy M. Katalin	› Ott vagyok	75
Zágorec-Csuka Judit	› A kislány	76
Olga Paušič	› Kolo	77
Zágorec-Csuka Judit	› Szerelem	78
Olga Paušič	› Mamin svet	79
Koter Gizella	› Sóhaj	83

Recenzije/Recenziók

Zágorec-Csuka Judit	› Pál Péter: Túlföld	84
László Göncz	› Dragocena monografija o etnološki pokrajini »Hetiš«	85
Franci Just	› Plaz besed v ritmu srca in življenjske vedrine	89
Zágorec-Csuka Judit	› Szerelem-sziget a Mura hullámain	94
	Nove knjižne izdaje domačih avtorjev	
	Hazai szerzők új könyvei	97

Zanimivosti/Érdekességek

Zágorec-Csuka Judit	› 450 éve jelent meg az első nyomtatott magyar könyv Alsólendván a reformáció idején	100
Tanja Šimonka	› Portretni <i>noir</i> Sabina Šinko	106
Iva Nemec	› Igriva zgodba	108
Irma Vöröš, Timea Toth	› Uspehi lutkovne skupine Mavrica A Szivárvány bábcsoport sikerei	109
Iva Nemec	› Teatriček na državnem srečanju otroških gledaliških skupin	111
Štampah Miha	› Küzdöttünk és bízva bízunk	113
Jerica Trojak	› Prigode gledališke skupine Kofetarji	116
Franc Horvat Meštrovič	› Telovadno društvo SOKOL Dolnja Lendava	118

UVODNIK

Pred nami je že 25. številka revije Lindua, ki je tokrat, v primerjavi z zadnjimi leti, tako vsebinsko kot po obsegu nekoliko bolj bogata. Menim, da smo tudi tokrat objavili vsebine, ki so aktualne in vezane na Lendavo, zbrano gradivo pa tvori zaokroženo celoto in tako upravičuje svoj podnaslov: multikulturna strokovno-družboslovno-literarnoumetnostna revija.

In še kratka predstavitev številke, ki je pred nami. Zanimamo z intervjuji: tokrat z umetnikom Sabino Šinko ter Dragom Ivanušo. Sledi strokovni del s prispevki na temo literature, jezika in zgodovine. V literarnem delu so objavljeni poezija in proza domačih avtorjev ter avtorjev iz sosednje Madžarske. Sledijo recenzije izdanih pesniških zbirk, prevodov in monografij ter pregled novih knjižnih izdaj domačih avtorjev.

Rubrika Zanimivosti, kot pove že naslov, vsebuje veliko zanimivih besedil, izmed katerih bi izpostavila besedilo 450 éve jelent meg az első nyomtatott magyar könyv Alsólendván a reformáció idején o konferenci ob 450. obletnici izdaje prve tiskane madžarske knjige v Dolnji Lendavi, ki je bila obenem tudi prva tiskana knjiga na ozemlju današnje Slovenije.

Želim vam veliko zadovoljstva ob branju nove številke!

Ines Varga, odgovorna urednica

ELŐSZÓ

A Lindua folyóirat 25. számát tartja a kezében, amely ezúttal az elmúlt évekhez képest tartalmilag és mennyiségileg is gazdagabb lett. Úgy gondolom, hogy ezúttal is aktuális és Lendvához kapcsolódó tartalmakat sikerült összegyűjtenünk, amelyek egy kerek egészet alkotnak, s így igazolják a Lindua alcímét is: multikulturális, tudományos, társadalomtudományi, irodalmi és képzőművészeti folyóirat.

A legújabb számban a következőket olvashatják: interjú Šinko Sabina és Ivanuša Drago művészekkel. Ezt követi az Esszék, tanulmányok és kritikák rovat irodalom, nyelv és történelem témakörben. Az irodalmi rovatban helyi szerzők és a szomszédos magyarországi szerzők versei és prózái jelennek meg, ezt követi hazai szerzőink megjelent versgyűjteményeinek, fordításainak és monográfiáinak ismertetése.

Az Érdekességek című rovatban számos értékes szöveg található, melyek közül kiemelném a „450 éve jelent meg az első nyomtatott magyar könyv Alsólendván a reformáció idején” című konferenciáról szóló beszámolót; a konferencia témáját adó könyv volt egyben az első nyomtatott könyv a mai Szlovénia területén.

Jó olvasást kívánok!

Varga Ines felelős szerkesztő

mag. Gabriela Zver

Pogovor z vsestransko lendavsko umetnico Sabino Šinko

Sabina Šinko je slikarka in kostumografka, scenografka in lutkarica. Kot slikarka se posveča predvsem slikanju akvarela, uporabi tuša in akrilnih tehnik na platno, papir in svilo. Njene podobe kar kličejo k temu, da jih opazimo, opazujemo in se vanje poglobimo. Razstavljala je tako v Sloveniji kot v tujini. Ilustrirala je tudi nekaj knjig. Letos smo si lahko ogledali, sočasno z razstavo Warholovih del na lendavskem gradu, tudi njeno samostojno razstavo *Podobe spominov* v lendavski sinagogi. Na Pedagoški fakulteti v Mariboru predava lutkarstvo.

Prav z izdelavo lutk je dala življenje mnogim zanimivim likom in si odprla zelo uspešno in ustvarjalno gledališko pot. Ustvarjala je številne likovne podobe lutkovnih predstav za lutkovna gledališča v Sloveniji in tujini. Navedimo nekaj nagrad: priznanje Zlata paličica za dve predstavi Lutkovnega gledališča Pupilla (2018), Nagrada za kulturo Občine Lendava (2018), Mednarodni Ex tempore Grožnjan (3. nagrada), Mednarodni slikarski Ex tempore Piran – nagrada za delo na papirju (2016), Mednarodni slikarski Ex tempore Ptuj – velika odkupna nagrada (2012, 2016).

Sodelovala je z londonskim Show Studiem in ilustrirala znamko za Britansko kraljevo pošto.

Sabina Šinko pa je znana tudi kot ljubiteljica psov. S svojimi elegantnimi hrti tekmuje na državnih in mednarodnih razstavah psov in dosega visoke rezultate.

- **Nekoč sva bili nekaj let sodelavki, nato pa se vam je ponudila nova priložnost, služba na Pedagoški fakulteti v Mariboru. Katera plat vašega dela vam še zmeraj predstavlja izziv? Koliko so se v vseh teh letih spremenili študenti ali pa ste se morda spremenili vi? Kako zdaj gledate na umetnost in s tem povezano pedagoško delo?**

Delo s študenti me še zmerom veseli in predstavlja vedno znova izziv, hkrati se mi zdi pomembno poslanstvo. Seveda imam srečo, da predavam zelo ustvarjalen predmet, pri katerem se večina študentov hitro najde,

👁 Sabina Šinko v svojem ateljeju (Foto: Filip Gal)

čepprav je za večino prvič, da se ukvarjajo z lutkovnim gledališčem. Današnji študenti so v primerjavi z mojimi prvimi bolj usmerjeni navzven, dostopne so jim vsemo-goče informacije na svetovni ravni, so bolj odprti, lahko rečem svetovljanski, hkrati pa tudi globalizirani, seveda je vse to prišlo s svetovnim spletom. Čepprav se mi zdi najpomembnejše, da sta se do danes ohranila pozitiven odnos in veselje do ustvarjanja.

Umetnost je danes skupek ogromnega števila različnih virov in vplivov iz vseh mogočih strok. Študentom skušam poleg tradicionalnih lutkovnih tehnik in form predstaviti tudi novejša, sodobnejša, obiskujemo predstave, ki segajo iz okvirjev. Sodobno gledališče za

otroke, predvsem za najmlajše, je tesno povezano s predšolsko pedagogiko.

- **Brala sem, da je vaša ljubezen do gledališča in lutk nastala pod vplivom vaše mentorice. Lutke so kot ljudje, podoba in dušo jim da umetnik. Kako se rodi vaša lutka? Od česa je odvisna njena podoba? Kaj je tista rdeča nit, po kateri se jo da takoj prepoznati?**

Ko oblikujem lutke za lutkovne predstave, se zmerom podredim osnovni ideji, ki jo oblikujem skupaj z režiserjem in dramaturgom. Likovna dramaturgija je najpomembnejši element interpretacije sporočila lutkovne predstave. Vizualna podoba lutke naj bi odsevala njen karakter oziroma obratno. Ne vem, če obstaja prav moj stil ali rdeča nit, ki zaznamuje videz lutk. Vsaka lutka je produkt določenega obdobja, zgodbe, razpoloženja, ki pa se od predstave do predstave spreminja.

- **Kako pa je glede izbire materiala? Kakšen les ali drug material izberete, da je potem najbolj primeren za umetniško izražanje? Kaj pa podobe lutk? Se strogo držite želja ali navodil avtorja predstave ali pa imate dovolj umetniške svobode za izražanje? Katera vaša lutka vam je še danes pri srcu, zakaj prav ta?**

Z osnovno idejo zgodbe je povezan tudi material, ki zagotovo že sam po sebi nosi v sebi zgodbo, ima zgodovino in se velikokrat lepo prepleta z zgodbo predstave. Izbiram najrazličnejše materiale, največkrat pa sem res uporabila les in tekstil. Vsak ustvarjalec predstave mora imeti možnost svobodnega izražanja. Le tako je njegovo delo lahko avtorsko. Če moram izbrati med svojimi lutkami, bi izbrala tiste iz predstave *Zadnji polet* ali *Princ kopastih ovčic*. Mislim, da sta se v tej predstavi ideja zgodbe in vsebina izjemno lepo organsko prepletli tako z izbiro materialov kot likovno podobo lutk. »Antoine, pilot, pisatelj

zgodbe, se 31. julija 1944 ob 8. uri in 45 minut, z letalskega oporišča Borgo-porreta, dvigne na izvidniški polet z letalom tipa LOCKHEAD P-38. V pilotski torbi ima svilen ruto s cvetličnim vzorcem ter nepogrešljiv notes. Oboje darilo njegove žene, Consulei. Na krovu potuje še Princ kopastih ovčic – tako je pilot poimenoval izrezbarjen kipec, ki ga je ob svojem prvem poletu dobil od nekega maroškega zdravilca. Leseno lutko je

kot talisman jemal povsod s seboj.«(odlomek iz teksta predstave) Tako je lutka Malega princa dejansko lesena figura, maska, ki spominja na afriške kipe.

»Mladi arheologi med raziskovanjem v puščavi naletijo na razbitine letala. Izkaže se, da je pripadalo pisatelju Antoine de Saint-Exuperyju, ki je po tistem, ko je strmoglavil z letalom, v tistih

nekaj dnevih, ki so mu še preostali, napisal scenarij za lutkovno igro, ki jo je igral samemu sebi. Kajti kaj drugega lahko stori človek, ko upanja ni

več: pripoveduje. Govori in govori, kaj pa če odrasli enkrat le prisluhnejo. Dečku, Lisici in kopastim ovčicam. Kajti človek le s srcem vidi zares.« Vse ostale lutke so nastale dejansko iz različnih delov starih motorjev, avtomobilov – predmetov, ki sem jih našla na odlagališču odpada.

Mladi arheologi, igralci, po beležkah v scenariju zaigrajo to predstavo, ki se v glavnem navezuje na potovanja Malega princa po planetih, kjer obišče njihove prebivalce. Predstava tako predstavlja rekonstrukcijo dogodka iz življenja Saint-Exuperyja ter priredbo njegove najbolj znane, vedno aktualne pripovedi.

- **Lutka Domišljavec iz predstave A. Exupery: Zadnji polet ali princ kopastih ovčic**

- **Lutki Malega princa in Lisice iz predstave A. Exupery: Zadnji polet ali princ kopastih ovčic**

- Na podlagi česa nastanejo likovne podobe na vaših slikah? Na stropu lendavske kavarne *Tortera* je nastala čudovita podoba domačinke Magdalene Fejtő, stene pa krasijo vaše krasne slike, portreti. Kdo so ti ljudje v vašem ustvarjalnem opusu? Vsi verjetno niso podobe ali obrisi resničnih oseb, nekateri pa že, ali? Tudi če so domišljjske osebe, kaj jih oblikuje? Vaša simpatija do nekega tipa človeka ali določene življenjske zgodbe, morda druga umetniška dela?

Podobe večinoma niso resnične osebe, tudi moj namen ni upodobiti nek individuum, bolj me zanima splošno, kar nas združuje, kar nam je v nekem trenutku skupno, pri tem se mi zdi pomemben izraz, atmosfera, ki velikokrat kljubuje.

Navdihne me kakšna podoba, ki skozi proces slikanja velikokrat dobi popolnoma drugačno konotacijo. Prav proces slikanja je zame enako pomemben, če ne celo pomembnejši od končne podobe. Ker uporabljam tekoče tehnike, akvarel in akril, ki tečeta, se ob prelivanju barv, spremembi načrtane linije dogaja čarovnija. Skozi leta slikanja ta proces lahko do določene mere kontroliram, a zame najbolj zanimiv je trenutek, ko se nekaj zgodi, kar je izven mojega nadzora.

🔵 Znamka za Britansko kraljevo pošto (vir: British Royal Mail)

🔵 Portret XII, akvarel in akril na platnu, 2019

- Koga še posebej cenite ali občudujete med lokalnimi umetniki in med umetniki po svetu? Kaj je tisto, kar vas pri njih fascinira?

Od domačih najbolj pokojnega bratranca Štefana Galiča, katerega grafike odlikuje tehnična perfekcija in čudovite, prelivaajoče se barve. Od svetovnih bi težko katerega izpostavila, jih je zagotovo več in se tudi menjujejo. Med njimi so vsekakor Hieronimus Bosch, Paul Klee, Lucian Freud, Christian Boltanski, Luc Tuymans in Francis Bacon.

- Katera Galičeva grafika vam je posebej pri srcu in zakaj (npr. cikel *Metulji*, *Violina*, *Fosil*, *Zapis*, *Pokrajina*)? Kaj vas pri od zgoraj naštetih umetnikov najbolj navdušuje? Kakšen njihov cikel, tehnika, sporočilnost?

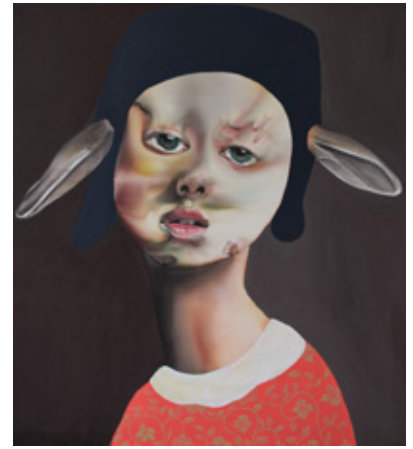
Pri Galiču me posebej navdušuje cikel *Fosilov*, prav zaradi močne povezanosti vizualne podobe in sporočila in

● EP IX, akvarel in akril na platnu, 2021

● EP XI, akvarel in akril na platnu, 2021

● Dekle z zajčimi uhlji, akvarel in akril na platnu, 2019

kot sem napisala zaradi čudovitih, prelivajočih se barv. H. Bosch je fascinanten nadrealist, ki je živel v času, ko tega umetniškega gibanja še zdaleč niso poznali. Njegove slike so res polne izjemno zanimivih detajlov, ki prikazujejo zemeljsko in nadzemeljsko življenje v skladu s pojmovanjem sveta severne renesanse. Klee je zame čudovit kolorist, eden izmed začetnikov abstraktne umetnosti, vendar še zelo povezan z ekspresionizmom in meni ljubim nadrealizmom. Izjemno zanimive zame so tudi njegove ekspresivne ročne lutke, ki jih je oblikoval in z njimi tudi igral za svojega sina Felixa. Lucian Freud me je navdušil po tem, ko sem pred leti obiskala njegovo retrospektivo v Benetkah. Njegovi portreti so fascinantni, tehnika slikanja pa izjemno ekspresivna. Njegovi priljubljeni modeli so bili tudi psi, sam je imel whippete. Njegov sodobnik, F. Bacon, je predstavnik britanske nove figuralike. Tudi njegovi »razpadajoči portreti« so zares fascinantni, inovativni in globoko izrazni. Njegova tehnika slikanja je izjemna. Boltanski me fascinira s svojo konceptualno umetnostjo. Ukvarja se s tematiko, ki je meni zelo blizu, to je s spominom, ohranjanjem spomina, ko osebni spomin postane kolektivni.

- Če pomislim, kakšne predstave imam o vas, koliko sem vas kot nekdanja sodelavka lahko spoznala, ne preseneča vaš izbor barv in izbira motivov v likovnem izražanju. Tu se kaže vaša nežnost, ženskost, vaš definiran značaj osebe, ki ve, kdo je in kaj želi, si drzne stopiti tudi v cone, ki vsem niso udobne, torej da upate prikazati ekspresije, čustva

drugačnih ljudi, ki ne zastopajo standardnih pričakovanj tako v izgledu, kot v izžarevanju osebnosti ali odnosa do življenja. Kako je torej z vsemi temi umetniškimi izrazi?

Na to vprašanje ne vem pravzaprav, kaj bi odgovorila. Težko je meni kot likovnici natančno opisovati in razčlenjevati moj izraz. Ta je zmerom produkt mojega razpoloženja in pogleda na svet v določenem trenutku. Vem, da velikokrat podobe morda niso najbolj všečne, a tudi svet, v katerem živimo, ni.

- Seveda, prav to mi je všeč, da podobe nočejo biti vedno všečne in so prav zaradi tega toliko bolj pripovedne. Kako se rodi motiv vaše slike. Mi lahko opišite katero od mnogih izkušenj?

Na novejših slikah je motiv portret, podoba, skozi katerega med procesom slikanja skušam ustvariti svoj pogled na situacijo, v kateri se trenutno nahajam. Naj omenim *Samoizolacijski portret*, ki je nastal po naročilu londonskega Show Studia, ki je moral biti v povezavi s takratno kolekcijo enega izmed svetovnih modnih oblikovalcev. To delo je nastalo v koronskem času, kar ga tudi zaznamuje. Izbrala sem zelo navdihujočo kolekcijo Dries van Notena. V tistih čudnih časih so žuželke bile moj največji navdih, še posebej kačji pastirji in sposobnost prelivanja barv na njegovih krilih in telesih. Čarobna lastnost prelivanja se lahko poveže tudi z odkrivanjem lastnih sposobnosti z razkritjem resničnega jaza in odstranjevanjem dvomov,

ki jih posameznik postavlja v svoj občutek identitete. To spet posredno pomeni samoodkrivanje in odpravo zavor. Slika je odraz obdobja, v katerem smo bili.

• **Samoizolacijski avtoportret s kačjimi pastirji, akvarel in akril na platnu, 2020**

- **Ste tudi ljubiteljica psov pasme mali angleški hrt ali whippet in dejavni na kinoloških tekmovanjih ter pri tem zelo uspešni. Vaše kužke lahko prepoznamo tudi na slikah. Kaj vas tako privlači na psih? Kot radi raziskujete in izražate značaj ljudi v svoji umetnosti, tako vas verjetno navdušuje tudi značaj teh simpatičnih kosmatincev, se motim?**

Ker je estetika zelo pomemben del mojega pogleda na svet, spadajo v to kategorijo vsekakor hrti, ki me zmerom znova navdušujejo s svojo eleganco, umirjenim značajem, čuječnostjo in tekom, v katerem ta spoj elegance, moči in mišic najbolj pride do izraza. Male angleške hrtke sem izbrala, ker so najbolj praktični, nezahtevni in najbolj prijazni od vseh hrtov. Živali nasploh pa nam vsem kažejo življenje v svoji elementarni obliki, omogočajo povezanost z naravo in empatičnost do vseh živih bitij.

- **Poskušajmo se vživeti malo v preteklost. Katero umetnostno obdobje je pustilo na vas največji vtis,**

zakaj? Katero obdobje bi z veseljem podoživeli, če bi bilo to mogoče, in zakaj?

Kot sem že prej omenila, mi je vseč nadrealizem, prav zaradi dramatičnosti, povezanostmi s sanjami, nenavdnim ... Tudi v lutkovnem gledališču se veliko ukvarjamo z nenavadnimi rečmi. Današnje obdobje mi kar ustreza, saj ponuja neizmerno veliko možnosti, vtisov, tudi informacij, v katerih se sicer lahko hitro izgubimo, a v naših rokah je moč, da se brzdamo, umirimo in potem lahko ustvarjamo.

- **Katera knjiga je na vas naredila poseben vtis? Ali morda priporočate raje ogled kakšnega vam prijubljenega filma? Zakaj prav tega?**

Obožujem magični realizem japonskega pisatelja Harukija Murakamija. Njegovi romani se dogajajo v realnosti, hkrati pa posegajo v tiste nedoumljive razsežnosti, v katerih se verjetno vsi občasno znajdemo, ko ne vemo več, kaj je resnično in kaj ne. Seveda se vedno izkaže, da je vse tu in tam »zares«. Dimenzije bivanja v vsej svoji razsežnosti.

- **Menda pripravljate novo lutkovno predstavo? Kaj imate poleg tega velikega dogodka še v načrtih?**

Ja, sedaj poleti bomo pri Pupilli spet po dolgem času pripravili novo predstavo. Drugače pa velikih dogodkov nimam v načrtu, poskušala bom delati naprej to, kar me veseli in navdihuje.

• **Lutki Pijanec in Geograf iz predstave A. Exupery: Zadnji polet ali princ kopastih ovčic**

mag. Gabriela Zver

Lendavčani smo ponosni na domačina, Prešernovega nagrajenca, Draga Ivanuša

Drago Ivanuša je ustvaril skladbe za godalni kvartet, klavir, harmoniko, trobento, marimbo, klarinet, oboe, francoski rog, različne glasove, pevski zbor in simfonični orkester. Kot skladatelj in izvajalec je ustvaril in izvedel veliko samostojnih projektov in sodeloval z mnogimi znanimi slovenskimi ustvarjalci s področja glasbe, filma, gledališča in plesa. Izdal je kar nekaj samostojnih albumov. Napisal je glasbo za več kot 120 gledaliških predstav in okoli 100 televizijskih oglasov.

Gotovo ste slišali za filme, kot so npr. *V lero*, *Kruh in mleko*, *Ruševine*, *Circus Fantasticus*, *Srečen za umret*. Zanje je napisal filmsko glasbo. Poleg Prešernove nagrade (2023), za katero je bil nominiran zaradi vrste projektov v letih od 2019 in 2022, je prejel tudi nagrado vesna za glasbo v filmih *Ruševine* (2004) in *Circus Fantasticus* (2010) ter druge nagrade: zlata ptica za dosežke na področju gledališke in filmske glasbe leta 1999, AGRFT nagrado zlatolaska leta 2002 ter dve nagradi za najboljšo glasbo na Slovenskem oglaševalskem festivalu SOF leta 2000 in 2003. Za več obiščite spletno stran: www.dragoivanusa.com

- **S kakšnimi asociacijami, pozitivnim nabojem povežete Lendavo? Je prostor, ki predstavlja vaše otroštvo, najstniška leta. Kaj pomeni Lendava po vseh teh letih, na kaj vas spominja in kaj vas morda v njej moti?**

V Lendavi sem živel do leta 1984, ko sem odšel na šolanje v Maribor. Od leta 1989 živim v Ljubljani. Kljub temu je Lendava globoko v moji duši in otroška leta so nepresahljiv vodnjak spominov in nostalgije. Lahko bi rekel, da je za razliko od ljudi, ki v Lendavi živite, moja Lendava mesto fantazije in preteklosti. To so sedemdeseta, osemdeseta leta, mirne, zaspane socialistične Lendave. Hodili smo na spidvej v Petišovce in mulci oprezali za

● **Drago Ivanuša** (Foto: Stojko)

avtogramom Ivana Maugerja, takratnega spidvejskega šampiona. Z Mitom Hajdinjakom, žal že pokojnim Robertom Ščapom in Emilom Palom smo imeli prve bende, z mentorstvom tudi že pokojnega glasbenika

Vilija Herženjaka. Življenje takrat je bilo nedolžno in lepo. Zato Lendavo danes seveda večinoma idealiziram, sem pa tudi kritičen. Nekdo bi rekel, kako kritičen, če pa ne živi tukaj. Ravno zato. Ker z razdalje vidim bolje in drugače kot nekdo, ki je potopljen v okolje in nima distance. Enako kritiko sprejemem za Ljubljano, ki je zdaj moje mesto in do katerega sem tudi kritičen, ker je tako prav. Še vedno prijateljujem s prijateljicama iz otroštva, Edith in Anito Szunyogh in ko me obiščeta v Ljubljani ali jaz njiju v Lendavi, me obveščata o tekočem dogajanju v mestu. Za Lendavo me je včasih strah, da bi izgubila tisto, kar jo je v preteklosti najbolj krasilo: sožitje različnih narodov in kultur, večjezikovnost, lendavščino, tolerantnost in empatijo. Tudi Lendava ni imuna na škodljive vplive politike, medijev in pritiska ideologije kapitala. Za vrednote in dosežke je treba skrbeti, jih gojiti in vzgajati.

- **Vaša biografija je tako bogata, da je težko izpostaviti stvaritve in uspehe, preprosto je to nemogoče, zato sprašujem vas. Na kaj ste v svojem ustvarjanju ali življenju najbolj ponosni? Kaj je vaše glavno poslanstvo? In kdaj ste najbolj uživali?**

V glasbo me je zanesel niz srečnih okoliščin, katerih akterji so bili tudi nekateri Lendavčani. Najprej moja učiteljica harmonike in klavirja na lendavski glasbeni šoli Ignac Maučec, sicer iz Bogojine, in lendavski Finec Franc Toth, brez katerega prav gotovo ne bi postal glasbenik. Za mojo prvo gledališko izkušnjo je odgovoren motor lendavske kulture Rajko Stupar, ko sem kot osnovnošolec nastopal v predstavi Partizanski miting. Pa takratna ravnateljica glasbene šole Suzana Kocuvan in Leona Bašovič Gerenčer, ki me je pripravila na sprejemne izpite za Maribor, pa tudi Tanja Vajda na osnovni šoli. Takratno okolje je bilo nadvse stimulativno, učitelji so smeli biti tudi vzgojitelji, kar je veljalo tudi za Dvojezično osnovno šolo Drago Lugarič, šolo ki je bila že takrat fenomen, zaradi uspešnosti dvojezičnega pouka.

Težko opredelim kaj zelo določenega, na kar bi bil ponosen, najbrž na vse skupaj, na to, da počnem nekaj, kar ni služba, temveč ljubezen. Veliko truda je bilo vloženega, nenehnega učenja in radovednosti. Nikoli nisem dokončno zadovoljen, gojim včasih naporno samokritičnost, ki je nujna za napredek. Zame je moje glasbeno življenje svojevrstna avantura. Mogoče najbolj uživam

👉 **Drago Ivanuša, nastop z glasbeno šolo** (Foto: zasebni arhiv D. Ivanuša)

v prosti improvizaciji, sam ali z drugimi. Takrat se vse naučeno in vsa fantazija zlijejo v en trenutek.

- **Kako nastane vaše umetniško delo? Izhajate iz kakšnega motiva, teme, drugega literarnega dela ali pa se v ušesih pojavi neka melodija? Je težje s kom soustvarjati ali pisati iz lastnega vzgiba?**

To je zelo različno in relativno. Če skladam za gledališko ali plesno predstavo, je delo pogojeno s kontekstom gledališkega teksta, režije, igralk in igralcev. Pri filmu je proces zelo drugačen, na montažni mizi, oziroma za računalnikom, danes z možnostjo več verzij montaže, vplivom producenta in drugih okoliščin. In večna bitka s časom. Te okoliščine so zelo raznolike in zahtevajo veliko prilagajanja in spretnosti, kako doseči najboljši izid.

Pri lastnih projektih je veliko svobode, pa tudi velika odgovornost, kam usmeriti naslednji korak. Ti projekti so dejanski odraz mojega umetniškega in bivanjskega pogleda in so nujni za ravnotežje med sodelovanjem z drugimi in samostojnim delovanjem.

- **Umetniške vrste in zvrsti, v katerih se izražate, so tako različne: pišete svojo glasbo in za različne glasbene zasedbe, film, gledališče, plesne predstave, oglase. Koliko se razlikuje pisanje glede na zvrsti, žanre glasbe ali zasedbe? Kaj je bolj zamudno, kaj je večji izziv, kje ste lahko bolj kreativni, kaj je najtežje ustvarjati?**

V gledališču se začne z idejo, besedilom, pogovori ... Potem so vaje, pridejo igralci, ki imajo svoje ideje in na koncu je režiser, ki te ideje izčisti in umesti v celoto. Pri lastnih projektih gre ponavadi za daljši proces razmišljanja, igranja, poskušanja in ko ideje dozori, nastopi uresničitev. Priprave na solo pianistični priorekt *La Bête Humaine* (Človek zver) so trajale dve leti do posnetega albuma in koncertov, ki so sledili.

Najtežje je ustvarjati takrat, ko se zgodi, da je že začetna ideja zgrešena in ni poti nazaj. Takrat se vsi mučimo in komaj čakamo konec. Na srečo je bilo takih projektov izjemno malo, mogoče dva, trije v tridesetih letih.

➤ **Drago Ivanuša** (Foto: Aleksandra Ivanuša)

- **Poleg glasbe imate gotovo radi še kakšno drugo vrsto umetnosti, katero? Verjetno jo zlahka povežete z glasbo. Kako je z literaturo? Imate kakšen najljubši roman?**

Literatura je prav gotovo moja ljubezen. Berem vse živo, od romanov, esejistike, filozofije, do poezije. Berem že od zgodnjega lendarstva otroštva in to je tudi posledica kulture branja, ki smo jo dobili z Bralno značko in dobri mi pedagogi v osnovni šoli in kasneje. Težko se odločim za samo en roman, raje omenim nekaj avtoric in avtorjev: Lawrence Durrell (Aleksandrijski kvartet), vsa literatura Jorgea Luisa Borghesa, končno sem prebral celotnega Don Kihota (štiri knjige), dela Virginie Woolf (2018 sem za MGL Ljubljana napisal libreto in glasbo za muzikal po njenem romanu *Orlando*, vsekakor poezija Anje Zag Golob. Zadnje čase me navdušuje branje del avstrijskega filozofa Roberta Pfallerja, ki se na skrajno zanimiv način ukvarja s temami današnjega časa. Enako velja za slovensko filozofinjo Alenko Zupančič in Mladena Dolarja.

Druga velika ljubezen so filmi, v zbirki jih imam nekaj tisoč. Vse naštetost se prepleta, hote ali nehoti, zavedno ali nezavedno z mojo glasbo. Tisoči vzgibov in valovanj iz literature, filmov, ki jih niti ne prepoznavam, sodeluje pri mojem ustvarjanju, podobno kot to počnejo izkušnje, ki jih človek pridobiva v vsakdanjem življenju in ob opazovanju narave.

◀ Drago Ivanuša (Foto: Nada Žgank)

- **Ponosni smo na to, da ste prejeli potrditev za svoje delo, torej Prešernovo nagrado. Kaj vam taka nagrada omogoča, kakšna vrata vam odpira? Se kažejo v vašem ustvarjanju kakšne nove smernice, nove poti ali pa boste po nadaljevali ustvarjalno pot v skladu z navdihom, ki bo narekoval nadaljnjo pot?**

Taka nagrada je vsekakor lepa stvar, imenovana po pesniku, ki ga zelo cenim in občudujem. Predvsem njegov humanizem, svetovljanstvo. In kritičnost, ki je za umetnika nujna. V 19. stoletju je bil boj za slovenščino težek, Slovenci so živeli v Avstriji, vladala je cenzura. Hkrati je Prešeren študiral na Dunaju, imel dostop do svetovne literature in ne da bi se v celoti zavedal, postal njen del. Razsvetljenstvo je bilo še sveže, enako francoska revolucija in industrijska revolucija. Morda nam danes

primanjkuje velikega duha, živimo v fragmentiranem času, polnem praznih informacij, s katerimi ne vemo, kaj bi počeli. Danes se je težko politično in socialno orientirati. Ljudje večinoma begajo od ene populistične obljube k drugi.

- **Ljudje si vas bodo zapomnili tudi kot osebo, ki je uspela pojasniti javnosti, kako pomembno je za Slovenijo, da pridobi aparat za zdravljenje s celično terapijo CAR-T. S svojo angažiranostjo in prepoznavnostjo ste pomagali mnogim, ki jim bodo kmalu omogočene terapije. V enem od intervjujev ste povedali, da umetnost iz človeka izvabi resničnost in pomaga ljudem na mnoge načine. Dejansko tako bolezen kot umetnost zahtevata neko iskrenost, kajne? Umetnost zdravi v vsakem primeru.**

Kaj vse lahko pripišemo umetnosti, kaj vse nudi, predvsem vam?

Naj takoj povem, da nisem pristaš tovrstnega zbiranja denarja. Kam bi pa prišli, če bi ljudje nabirali denar za to in ono, kar je splošno družbenega pomena. Zato so davki. Drugo pa je, če odpove politika in se stvari ne premikajo. Torej do te izjemne akcije je prišlo iz nuje, saj terapija CAR-T za mnoge bolnike z rakom pomeni zadnjo rešilno bilko. Izkazalo se je, da je družba še vedno sposobna sočutja in razumevanja. Paradoksalno je, da so ti isti ljudje večinoma zelo naklonjeni populističnim obljubam politikov za nižanje davkov. In nastane začaran krog. Potrebujemo učinkovito delovanje države, strokovnost, brez korupcije in odtekanja sredstev. To je stvar politične in državljanske kulture, ki jo žal najeda strupena ideologija pohlepa in egoizma, ki se potem korigira z velikodušnostjo dobrodelnosti. Zelo nevarna je tendenca

◀ **Drago Ivanuša** (Foto: Aleksandra Ivanuša)

uničevanja javnega zdravstva, saj s tem posledično drage terapije kot je CAR-T ne bodo več dostopne vsem.

Zato sta bolj kot kadarkoli potrebni umetnost, filozofija, potrebno ni le delovanje, temveč predvsem dober razmislek. Le na tak način bomo ohranili svojo človečnost in se zoperstavili vojnām in pohlepu neoliberalnega kapitalizma. Na koncu ne gre pozabiti podnebnih sprememb in katastrofalnih posledic, ki sledijo ob neukrepanju. Vsi se problema zavedamo, težko se pa odrečemo stvarēm, ki problem ustvarjajo. Ni veliko razlogov za optimizem.

- **Bodimo še malo vizionarski. Kot družba smo na nekem razpotju, živimo v kaosu vrednot, kar vpliva tudi na umetnost. V katero smer se spreminja umetnost, kako se spreminjamo poslušalci, bralci, gledalci? Do kaosa prihaja vedno znova, to je pač cikel zgodovine. Brez umetnosti ne moremo živeti, tudi če se tega vsi ne zavedajo. Kaj bodo cenili in razumeli ljudje npr. v tem stoletju? Bo to res samo še neka instant umetnost ali pa bo uspela preživeti tudi t. i. visoka umetnost?**

Priča smo bliskovitemu razvoju umetne inteligence. Tukaj se poraja nešteto vprašanj in dilem. Nekaj je že sedaj gotovo, gre za neustavljivi razvoj, in drugo, smer razvoja bo narekovana s pravili kapitala. Že sedaj se začne boj za delovna mesta, ki jih lahko potencialno zasedejo stroji, tukaj so vprašanja intelektualne lastnine, varovanja zasebnosti in še mnogo drugih vprašanj, na katera nimamo odgovora.

Če vprašate ustvarjalca, umetnika, vam bo seveda zagotavljal svojo edinstvenost in nenadomestljivost. Nisem prepričan. Sem bolj pesimist, najbrž bo veliko stvari, na področju oblikovanja, uporabnih umetnosti izdelovala umetna inteligenca. Vsaj na začetku bo izvzeto leposlovje, poezija iz enega samega in preprostega razloga, da to področje ni kapitalsko dovolj pomembno in ga bodo še naprej obvladovali ljudje. Podobno velja za umetniško glasbo. Pop glasbo in glasbo za namene komercialnih vsebin bo izdelovala UI. Ne smemo pozabiti, da se UI uči od nas, ljudi. In uči se tudi iz naših napak.

Morda bo v prihodnosti, kot v filmu Ridleya Scotta Blade Runner iz leta 1982, stroj – robot bolj human od človeka.

Amanda Horvat

Družinsko branje

Uvod

Bralna pismenost posameznika postaja vedno bolj ključna za gospodarski razvoj družbe ter tudi za zadovoljstvo posameznikov tako na profesionalni ravni kot tudi v prostem času. Tudi upravni organi Republike Slovenije prepoznavajo pomen bralne pismenosti, saj med svoje cilje uvrščajo razvoj le-te v državi.

»V Sloveniji želimo doseči takšno raven bralne pismenosti, ki bo vsakemu posamezniku omogočala optimalen razvoj sposobnosti za dejavno življenje in delo. Z vzpostavitvijo pogojev za učinkovit razvoj na področju bralne pismenosti bomo v Sloveniji lažje dosegli gospodarski napredek, izvajali politiko trajnostnega razvoja in krepili socialno kohezijo. Proces vseživljenjskega učenja je na nacionalni ravni možno učinkovito udeležati le s stalnim razvijanjem bralne pismenosti v vseh starostnih skupinah prebivalstva.« (Bralna pismenost in bralna kultura, 2023)

Branje nas spremlja na vsakem koraku našega vsakdanjega življenja. Z različnimi besedili se srečujemo tako na delovnem mestu kot tudi v prostem času. Avtorica Newman (2017, str. 22) izpostavlja nujnost pismenosti pri vsakodnevnih opravilih, saj kot poudarja: »Ljudje morajo znati brati prijave na razpisana delovna mesta, izobraževalno gradivo, navodila za uporabo, deklaracije na zdravilih in medicinskih pripomočkih, zavarovalniške obrazce, najemne in prodajne pogodbe ter vse sorte drugih pravnih dokumentov.«

Družinsko branje

Branje v družinskem krogu Jamnik (2009) opisuje kot »zibelko branja«. Družina je temeljno socialno okolje in tudi najpomembnejše okolje, v katerem se otrok spoznava z branjem. Učenje branja se začne že pred vstopom otroka v formalno izobraževanje, v družinskem krogu. Kaj pa sploh pomeni družinsko branje? Pomembno je, da se tovrstno branje dogaja v družinskem krogu (mama, oče, babica,

dedek ...), kjer na eni strani nekdo glasno bere, drugi pa poslušajo. Ni pomembna oblika ali vrsta gradiva (elektronsko ali tiskano gradivo). Družinsko branje v ožjem krogu pomeni, da starši berejo otrokom, v širšem krogu pa, da drugi sorodniki berejo otrokom. Train (2007) izpostavlja dva vidika družinskega branja: prvi vidik opredeljuje družinsko branje kot dejavnost odraslega, ki podpira otroka pri razvoju pismenosti, drugi pa kot delitev užitka dveh generacij v branju in pripovedovanju zgodb.

Otroci so skupina, ki je najbolj dovzetna za učenje in na katero imamo lahko največji vpliv. Otrok posnema obnašanje svojih bližnjih – če vidi, da družina ne bere, bo tudi sam manj navdušen za branje. Zato avtorji poudarjajo pomembnost pozitivnega odnosa družin do branja ter izpostavljajo pomen gradiva v domačem okolju, skupen obisk knjižnice ter branje staršev v prostem času (Bracken in Fischel, 2008; Grosman, 2004; Kropp, 2000; Newman, 2017; Pompor, 2019; Train, 2007).

Branje razumemo kot kompleksno dejavnost, ki se je učimo vse življenje. Je dejavnost, pri kateri se vedno znova lahko nekaj naučimo in dopolnimo svoje znanje, četudi se tega vedno ne zavedamo. Newman (2017) opisuje, da izkušnje, doživete med branjem, spreminjajo možgane, saj ob tem, ko beremo otroku, »treniramo« tudi njegove možgane. Posledično se bo otrok lažje učil pomembnih veščin, kot so govorjenje, branje in pisanje. Družinsko branje je tudi pomemben način za utrjevanje vsakodnevnih rutine, ki je bistvena za nemoten potek družinskega življenja. Z družinskim branjem gradimo tudi pomembno razmerje med otrokom in starši, saj preživijo kakovostne trenutke skupaj.

Bettelheim (2018) se je v svoji knjigi ukvarjal s pomembnim branja klasičnih pravljic za zdrav mentalni razvoj otroka. Avtor opozarja, da je klasična pravljica zgrajena na enak način kot otrokovo razmišljanje in način, kako otrok spoznava svet, zato je zanj tako prepričljiva. Klasična pravljica lahko otroka potolaži veliko bolj kot racionalni argumenti odraslih. Otrok verjame v klasično pravljico,

ker je njegov pogled na svet podoben tistemu, ki ga le-ta predstavi otroku. Poleg tega ni zanemarljiv pogovor z otrokom o prebranem, saj se lahko pojavijo nejasnosti ali celo težave glede prebranega. Pogovor olajša reševanje težav, za katere je mogoče meniti, da jih ni mogoče rešiti. Skozi družinsko branje se v otrokovem notranjem svetu vzbudi zaupanje in povezanost z družino.

Najbolj pomemben argument za družinsko branje je vsekakor čas, ki si ga starši prihranijo z le 20-minutnim branjem otroku na dan. Zaradi družinskega branja bo imel otrok razvite sposobnosti prepoznavanja črk in števil, kar mu bo olajšalo učenje v šoli.

Avtorji ugotavljajo, da so starši pogosto nemotivirani za branje otroku zaradi napačnih predpostavk glede tega. Na primer, mnogi menijo, da je učenje branja izključno naloga šole in da za družinsko branje potrebujemo veliko časa in truda. V resnici pa je za branje otroku na dan zadostnih le 20 minut. Osnove pismenosti otroci pridobijo v družinskem okolju, kar močno vpliva na njihov kasnejši uspeh v šoli.

Zaznava se težava tudi glede nepoznavanja, kako izvajati družinsko branje. Starši mnogokrat ne prepoznajo pomena pogovora z otrokom o prebranem. S tem se odzovemo na otrokove tegobe in nejasnosti. Uspešno branje otroku zajema glasno branje, pogovor o prebranem in prikaz slikovnih ter besedilnih povezav. Starši včasih občutijo tudi strah pred branjem, saj niso dovolj samozavestni glede glasnega branja. Zato spodbujamo starše, naj premagajo ta strah, saj z glasnim branjem otroku pomagajo tudi pri razvoju njegove samozavesti in poglobitvi razmerja z njim.

Pomemben delež ljudi na svetu, vključno s Slovenijo, uporablja na ravni materinščine dva ali celo več jezikov. Na območjih, kjer živi več različnih narodnosti in jezikovnih skupin, je ta pojav nekaj vsakdanjega. Tako je tudi na našem območju, ki je narodnostno zelo pestro. Avtorji ugotavljajo, da so otroci, ki jim doma starši berejo v več jezikih, bolj uspešni od tistih, ki jim berejo le v enem jeziku. Dvojezični otroci v predšolskem obdobju razvijejo bralno pismenost prej kot njihovi enojezični vrstniki. Otroci, ki odrasčajo v dvojezičnem okolju, se z lahkoto učijo dveh jezikov. Kot smo ugotovili, so otroci, ki so deležni družinskega branja, tudi v šoli bolj uspešni od svojih vrstnikov. Prav tako se dvojezični otroci iz družin, kjer jim doma

berejo, razvijajo prej in so boljši pri učenju kot tisti, ki jim ne berejo. Dvojezični otroci so bolj sposobni razumeti različne znake kot enojezični otroci. Ugotovitve avtorjev kažejo, da ima sistematično branje doma velik vpliv na razvoj maternega jezika. Avtorji so tudi raziskovali bralne navade družin in prišli do ugotovitve, da dvojezične družine pogosto berejo knjige v obeh jezikih ter se nato pogovarjajo o njih v materinščini (Belešová in Csandová, 2018; Bialystok, 2001; Jurić, 2015; Krishnasamy, 2015; O'Brien idr., 2020; Yang idr., 2011; Yow in Markman, 2011).

Programi družinskega branja po svetu

Po svetu in tudi v Sloveniji potekajo uspešni projekti in programi, ki spodbujajo družinsko branje. V Veliki Britaniji je znan program **Bookstart** (Slika 1), ki od leta 1992 preko največje britanske dobrodelne organizacije na področju branja otrok, Booktrust (BookTrust, 2019), spodbuja družinsko branje. S svojim programom dosegajo družine po celotni državi, pri čemer knjige pridejo do družin preko zdravstvenih ustanov, knjižnic in šol. Knjige družinam podelijo trikrat: najprej podarijo knjigo bodočim materam v nosečnosti, nato otrokom v starosti od 18 do 30 mesecev in nazadnje otrokom v starosti od 3. do 4. leta. Družinsko branje promovirajo tudi preko predavanj in pripravljajo informativne zgibanke. Pri tem ne sodelujejo le knjižničarji, ampak tudi pediatri, ki spodbujajo starše k branju knjig otrokom. Informativno gradivo se nahaja tudi v otroških dispanzerjih. Poleg tega s promocijo in ozaveščanjem o družinskem branju ne prenehajo po otrokovem 4. letu, temveč tudi kasneje nadaljujejo z raznimi drugimi dejavnostmi, kot so organizacija bralnih klubov in akcij za poletno branje.

Podobno kot v Veliki Britaniji so tudi v Italiji leta 1999 zasnovali program za družinsko branje **Nati per Leggere** (Slika 2), ki povezuje knjižnice in pediatrie po

Slika 1: Logotip projekta Bookstart (Vir: BookTrust, 2019)

vsej državi. Program spodbujanja družinskega branja izvajajo v sodelovanju knjižničarji, pediatri in drugi v lokalnih skupnostih. Financiranje poteka delno preko državnih sredstev in delno iz lokalnih virov, kar omogoča prilagajanje programa glede na specifične posamezne skupnosti. V okviru tega programa darujejo knjige družinam in izvajajo razna izobraževanja ter delavnice, ki spodbujajo starše k glasnemu branju svojim otrokom. Pripravljajo tudi različne priporočilne sezname za branje ter podeljujejo nacionalno nagrado za najboljšo otroško knjigo v predšolskem obdobju (Nati per Leggere, b. d.).

Na Hrvaškem Zveza bibliotekarskih društev Hrvaške promovira družinsko branje z nacionalno kampanjo »Čitaj mi!« (Beri mi!) (Slika 3). Začetke beležijo v letu 2013, nastala pa je s sodelovanjem knjižničarjev, pediatrov in drugih sodelujočih, ki se ukvarjajo z mladinsko književnostjo.

➤ **Slika 2: Logotip projekta Nati per Leggere**

(Vir: Nati per Leggere, b. d.)

➤ **Slika 3: Logotip projekta Čitaj mi!**

(Vir: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2014)

➤ **Slika 4: Logotip projekta Olvasásra születtem!**

(Vir: Csorba Győző Könyvtár, 2015)

Družinsko branje spodbujajo z različnimi promocijskimi gradivi, kot so letaki in plakati, ter izobraževanji in drugimi programi (Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2021).

V splošni knjižnici Csorba Győző v Pécsu na Madžarskem izvajajo razne prireditve in programe za ozaveščanje družin o branju otrokom. Leta 2013 so pripravili barvito knjižico z naslovom **Olvasásra születtem!** (Rojen za branje!) (Slika 4), ki služi staršem kot pomoč pri branju njihovim dojenčkom. Knjižica vsebuje nasvete za starše o branju otrokom in seznime knjižnih priporočil (Csorba Győző Könyvtár, b. d.–a). Leta 2014 so pripravili knjižico tudi za starše otrok med 3. in 6. letom starosti z naslovom **Olvass nekem!** (Beri mi!) (Csorba Győző Könyvtár, b. d.–b).

Programi slovenskih splošnih knjižnic

Družinsko branje v Mestni knjižnici Kranj

Mestna knjižnica Kranj je razvila projekt **Družinsko branje** (Slika 5), katerega namen je »spodbujati, razvijati in utrjevati pismenost ter splošno bralno kulturo med družinskimi člani, mladim privzgojiti veselje in potrebo po branju, spodbujati ustvarjalnost, omogočiti smotrno preživljanje prostega časa in povečati število aktivnih članov knjižnice« (Gujtman, 2015, str. 135). Projekt so začeli izvajati julija 2014 in je sprva bil zasnovan za otroke od 2. do 8. leta starosti. Zaradi velikega zanimanja se projekt sedaj izvaja vsako leto, pri čemer so pripravili tudi gradivo za otroke od 8. do 12. leta. V okviru projekta so izdelali družinsko

bralno knjižico, v kateri staršem predlagajo naslove, primerne za prebiranje skupaj z otrokom. Na tem seznamu so tako leposlovna kot poučna dela slovenskih in tujih

➤ **Slika 5: Logotip projekta Družinsko branje**

(Vir: Mestna knjižnica Kranj, 2019)

avtorjev, izbrana iz priporočenih in nagrajenih del, ki vsebujejo kakovostna besedila in slike. Financiranje tega projekta izvira izključno iz lastnih sredstev knjižnice. Knjige, ki se nahajajo na seznamu, so v knjižnici zbrali na enem mestu, saj menijo, da jih otroci in družine tako lažje najdejo. Ta del knjižnice predstavlja kotiček za družinsko branje, kjer so knjige shranjene v posebni starinski omari na izpostavljenem mestu. Knjižnica spodbuja uporabnike k sodelovanju tudi s simbolno nagrado. Za promocijo in seznanitev lokalne skupnosti knjižničarji obveščajo vrtce, šole in druge kulturne institucije. Prav tako pripravljajo plakate, nalepke, priponke in letake. Program aktivno promovirajo tudi preko radia, revij, časopisov ter na spletnih straneh in družbenih omrežjih. V okviru projekta knjižnica enkrat mesečno organizira tudi strokovna predavanja s področja bralne kulture, namenjena staršem, vzgojiteljem in učiteljem. Za promocijo programa so oblikovali tudi prepoznaven logotip.

Slovenska študijska knjižnica v Celovcu

Družinsko branje v Slovenski študijski knjižnici v Celovcu spodbujajo s projektom **Moja družina bere** (Slika 6). S tem projektom želijo spodbujati družine, da skupaj berejo in se o prebranem pogovarjajo (Slovenska študijska knjižnica, 2017). Pripravili so brošuro z naslovom *Otrok, branje in*

odrasli, kjer nudijo priporočila in ideje, kako naj družine berejo skupaj. Program se izvaja od oktobra do konca junija. Družine morajo za sodelovanje prebrati vsaj eno knjigo ali revijo ter nato pripraviti družinsko knjigo, zvezek ali plakat. Ob koncu projekta izžrebajo družine, ki prejmejo tudi nagrado, izdelke družin pa razstavijo v prostorih knjižnice. Knjižnica se nahaja na narodnostno mešanem območju v Avstriji, sam projekt pa je namenjen izključno otrokom oziroma družinam slovensko govoreče manjšine.

Ljudska knjižnica Metlika

Vsako leto v oktobru Ljudska knjižnica Metlika v sodelovanju z Otroškim vrtcem in Društvom prijateljev mladine Metlika organizira predšolsko bralno značko **Malček bralček** (Slika 7), katere namen je spodbujanje in promocija družinskega branja. Glavni cilj projekta je spodbujati starše in druge družinske člane, da berejo svojim otrokom. Otroci prebrane zgodbe nato predstavijo v vrtcu ali knjižnici z

• Slika 7: Logotip projekta **Malček bralček**

(Vir: Vrtec Metlika, 2016)

• Slika 6: Logotip projekta **Moja družina bere**

(Vir: Slovenska študijska knjižnica v Celovcu, 2017)

lastnimi besedami ali skicami. V knjižnici pripravljajo tudi priporočilne sezname. Projekt vsako leto poteka do 2. aprila, ko obeležujemo mednarodni dan knjig za otroke (Ljudska knjižnica Metlika, 2014).

Knjižnica Antona Tomaža Linhartaradovljica

Knjižnica v Radovljici spodbuja družinsko branje na različne načine. (Slika 8) Vsak mesec pripravljajo različne uganke in razvedrilne igre za otroke, ki so poimenovane **Mislice – nagradni izziv za otroke**. Poleg tega vodijo tudi projekt **Eno pravljico? Neee, raje tril**, v okviru katerega knjižnica ponuja priporočilne sezname za otroke ter pripravlja poseben seznam za starše z literaturo na temo branja otrokom. Staršem ponujajo pomembne odgovore na vprašanja, kot so kdaj, zakaj in kako brati svojemu otroku (Knjižnica Antona Tomaža Linhartaradovljica, 2023).

❏ Slika 8: Dejavnosti v Knjižnica Antona Tomaža Linhartaradovljica

(Vir: Knjižnica Antona Tomaža Linhartaradovljica, 2023)

Zaključek

Spremembe v svetu nas prisilijo k temu, da spremenimo tudi sami sebe ter odnos do dogajanja okoli nas. Z večanjem števila informacij, ki nas obkrožajo na vsakem koraku, in hitro spreminjajočim se svetom okoli nas, smo se prisiljeni naučiti veliko različnih veščin. Branje ter razumevanje prebranega postaja vedno bolj pomembna veščina, ki predstavlja temelj za vrsto ostalih. Pisana beseda nas spremlja na vsakem koraku našega življenja.

Brez razumevanja raznih krajših ter daljših besedil si ne moremo predstavljati izobraževanja, kariere ter prostočasnih dejavnosti. Od sposobnosti branja je lahko odvisno tudi, ali bomo uspešni ter zadovoljni s svojim življenjem. Branja se učimo že pred vstopom v sistem formalnega izobraževanja. Družina ima kot prvi socialni stik otroka poglavitno vlogo pri izoblikovanju otrokove osebnosti in vpliva na njegovo celotno življenje. Strokovnjaki opozarjajo tudi na vlogo družine pri izoblikovanju bralnih veščin otroka. Otroci, ki se srečajo s pisano besedo že v svoji rani mladosti, vstopijo v svet formalnega izobraževanja z večjim znanjem ter spretnostmi. Družinsko branje pomeni glasno branje med družinskimi člani in otrokom. Glasno branje otroku pripomore k njegovemu jezikovnemu napredku, razmišljanju, izoblikovanju povezav v možganih, socializaciji ter vpliva tudi na odnose otroka z družino. Pri družinskem branju je poleg samega branja ter pripovedovanja pomemben tudi pogovor o prebranem. S sodelovanjem otroka pri branju starši vplivajo na otrokov razvoj in razumevanje.

PRIPOROČENE KNJIGE O DRUŽINSKEM BRANJU / AJÁNLOTT KÖNYVEK A CSALÁDI OLVASÁSRÓL

- › Knaflič, Livija: *Branje za znanje in branje za zabavo: priročnik za spodbujanje družinske pismenosti*
- › Grosman, Meta: *Beremo skupaj: priročnik za spodbujanje branja*
- › Kropp, Paul: *Vzgajanje bralca: naj vaš otrok postane bralec za vse življenje*
- › Newman, Nancy: *Vzgajanje strastnih bralcev: 5 preprostih korakov do uspeha v šoli in življenju*
- › Marjanovič Umek, Ljubica; Fekonja, Urška; Hacin Beyazoglu, Kaja: *Skupno branje odraslih in otrok: otrokov vstop v svet domišljije, čustev, besed in zgodb*
- › Bettelheim, Bruno: *Rabe čudežnega: o pomenu pravljic/A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek*
- › Olvasni jó!: tanulmányok az olvasás fontosságáról
- › Az olvasás védelmében: olvasáskutatói tanulmányok
- › Pompor, Zoltán: *Így mesélj, hogy olvasson: gyakorlati tanácsok az olvasóvá neveléshez*
- › Kovač, Miha: *Berem, da se poberem: 10 razlogov za branje knjig v digitalnih časih*

VIRI IN LITERATURA

- › Belešová, M. in Csandová, E. (2018). Reading language of bilingual children and its characteristics. *European Journal of Language and Literature Studies*, 4(2). <https://pdfs.semanticscholar.org/3c8e/26b144799bc1151fd025d2539f3ec527cfb5.pdf>
- › Bettelheim, B. (2018). *A mese bővölete és a bontakozó gyermeki lélek*. Corvina.
- › Bialystok, E. (2001). *Bilingualism in development: Language, literacy and cognition*. Cambridge University Press.
- › BookTrust (2019). *Bookstart*. <https://www.booktrust.org.uk/what-we-do/programmes-and-campaigns/bookstart/practitioners/additional-offers/> (Pridobljeno 10. 7. 2023)
- › Bracken, S. S. in Fischel, E. J. (2008). Family reading behavior and early literacy skills in preschool children from low-income backgrounds. *Early education and development*, 19(1), 45–67. <http://doi.org/10.1080/10409280701838835>
- › *Bralna pismenost in bralna kultura*. (2023). Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje. <https://www.gov.si teme/bralna-pismenost-in-bralna-kultura/>
- › Csorba Győző Könyvtár. (b. d.–a). Olvasásra születtem! : ismeretterjesztő és könyvajánló segédlet szülőknek. <https://www.csgyk.hu/olvasasra-szulettem-ismeretterjeszto-eskonyvajanlo-segedlet-szuloknek>
- › Csorba Győző Könyvtár. (b. d.–b). Olvass nekem! : ismeretterjesztő és könyvajánló segédlet szülőknek. <https://www.csgyk.hu/olvass-nekem-ismeretterjeszto-eskonyvajanlo-segedlet-szuloknek>
- › Csorba Győző Könyvtár. (2015). Olvasásra születtem! : ismeretterjesztő és könyvajánló segédlet szülőknek. <https://www.csgyk.hu/olvasasra-szulettem-ismeretterjeszto-eskonyvajanlo-segedlet-szuloknek> (Pridobljeno 10. 7. 2023)
- › Grosman, M. (2004). *Zagovor branja: Bralec in književnost v 21. stoletju*. Sophia.
- › Gujtman, L. (2015). Družinsko branje v Mestni knjižnici Kranj. V *Branje združuje: ZBDS že 20 let* (str. 135–140). Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- › Hrvatsko knjižničarsko društvo. (2021). *Čitaj mi! : Čitaj naglas djeci od rođenja*. <https://www.citajmi.info/campaign/>
- › Hrvatsko knjižničarsko društvo. (2014). *Kampanja Čitaj mi*. <http://hcd.hr/djelovanje/citaj-mi/> (Pridobljeno 10. 07. 2023)
- › Jamnik, T. (2009). Družinsko branje in knjižnica. *Otrok in knjiga*, 36(75), 70–75.
- › Jurić, R. S. (2015). Usvajanje in učenje jezika dvojezičnih in večjezičnih otrok. V *Branje združuje: Z BDS že 20 let* (str. 47–56). Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- › Knjižnica Antona Tomaža Linhartaradovljica. (2023). *Eno pravljico? Neee, raje tri!*. <https://www.rad.sik.si/enopravljico-neee-raje-tri/>
- › Knjižnica Antona Tomaža Linhartaradovljica. (2023). *Vsak teden v knjižnici*. <https://www.rad.sik.si/redni-tedenski-dogodki-za-otroke/> (Pridobljeno 10. 07. 2023)
- › Krishnasamy, K. (2015). Code mixing among Tamil – English bilingual children. *International Journal of Social Science and Humanity*, 5(9), 788–792. <http://doi.org/10.7763/IJSSH.2015.V5.557>
- › Kropp, P. (2000). *Vzgajanje bralca: Naj vaš otrok postane bralec za vse življenje*. Učila.
- › Ljudska knjižnica Metlika. (2014). *Predšolska bralna značka »malček bralček«*. http://www.knjiznica-metlika.si/content.php?sif_co=E11
- › Mestna knjižnica Kranj. (2019). *Družinsko branje*. https://issuu.com/mkkranj/docs/druzinsko-branje_2019_2020 (Pridobljeno 10. 7. 2023)
- › Nati per Leggere. (b. d.). *Nati per leggere*. <http://www.natiperleggere.it/>
- › Nati per Leggere. (b. d.). *Nati per leggere*. <https://www.natiperleggere.it/il-vento-dei-20.html> (Pridobljeno 10. 7. 2023)
- › Newman, N. (2017). *Vzgajanje strastnih bralcev: 5 preprostih korakov do uspeha v šoli in življenju*. Hiša knjig, Založba KMŠ.
- › O'Brien, A. B., Chin, N. S. in Arshad, A. N. (2020). The structure of home literacy environment and its relation to emergent English literacy skills in the multilingual context of Singapore. *Early Childhood Research Quarterly*, 53(4), 441–452. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2020.05.014>
- › Pompor, Z. (2019). *Így mesélj, hogy olvasson: gyakorlati tanácsok az olvasóvá neveléshez*. Móra könyvkiadó.
- › Slovenska študijska knjižnica. (2017). *Moja družina bere*. <http://celovec.sik.si/sl/mojadruzina-bere/> (Pridobljeno 10. 7. 2023)
- › Train, B. (2007). Research on family reading: an international perspective. *Library Review*, 56(4), 292–298. <http://doi.org/10.1108/00242530710743516>
- › Vrtec Metlika. (2016). Projekt »malček bralček«. <https://www.vrtec-metlika.si/projekt-malcek-bralcek/> (Pridobljeno 10. 7. 2023)
- › Yang, S., Yang, H. in Lust, B. (2011). Early childhood bilingualism leads to advances in executive attention: Dissociating culture and language. *Bilingualism: Language and Cognition*, 14(3), 412–422. <http://dx.doi.org/10.1017/S1366728910000611>
- › Yow, W. Q. in Markman, E. M. (2011). Young bilingual children's heightened sensitivity to referential cues. *Journal of Cognition and Development*, 12(1), 12–31. <http://dx.doi.org/10.1080/15248372.2011.539524>

Balázs Géza

Hány magyar nyelv van?

Több mint harminc év telt el a rendszerváltozás óta, és azóta, hogy a magyar nyelvésztársadalom át-, illetve újragondolta a határon túli magyarság nyelvi helyzetével kapcsolatos álláspontját. Az akkor egyedül „érvényessé” tett vélemény vált uralkodóvá az elméletben, a gyakorlatban; ez határozza meg máig a határon túli magyar nyelvvel kapcsolatos gondolkodást. Érdemes visszatekinteni a vita kezdetére, és a végén föltenni a kérdést: mit értek el ezzel az elmélettel és gyakorlattal harminc év alatt? Előrebocsátom: véleményemmel akkor és ma is egyedül vagyok, a határon túli magyar nyelv pedig foszladozik, szakadozik, szórványosodik, szivacsosodik...

A kiindulópont

Tolcsvai Nagy Gábor nyelvész maga sem gondolta, amikor 1991-ben a Regióban közzétette *A nyelvi közösség és a nyelvi egység, kisebbségben* című tanulmányát, hogy vihart kavart. Sokadszorra olvasva az írást úgy tapasztalom, nincs benne indulat: elkötelezett demokratikus indíttatásból és persze a rendszerváltozásnak köszönhetően kritikusan szemléli az addigi nyelvművelő tevékenységet (amelynek persze azért ő is részese volt), és nyelvi önállósodási programot hirdet a nyelvváltozatoknak! Bővebben: egy határon túli nyelvész, Ágoston Mihály *Rendszerbomlás* című könyvének emblematisztikus címével és mondanivalójával vitatkozva a magyar nyelvművelési tevékenységet kritizálja és kívánja újragondolni. Fő – költői – kérdése:

„a határon túli magyarságnak feltétlenül igazodnia kell-e nyelvhasználatában a magyarországi standardhoz..., vagy határozottabban hagyatkozhat saját régiójának nyelvi hagyományaira és a két-nyelvűség során kialakult sajátos újdonságaira?”¹

Ezek után áttekinti a magyar nyelvművelésben uralkodó központosító, a vélt átlagot és „álpetőfies” közérthetőséget népszerűsítő szemléletet, a szocializmus legelején

☞ Kétnyelvű Ady Endre-emléktábla, amelyet a szülőházon a költő születésének 80. évfordulóján Nagybánya Tartomány Néptanácsa állított fel.

(az ötvenes években) felbukkanó társadalmi egységesülés mellé társult nyelvi egységesülés gondolatát; nyelvi pluralizmust hirdet; említi az irodalomban, a mindennapi nyelvhasználatban megindult „széttagolódást”, az

¹ Tolcsvai Nagy Gábor: *A nyelvi közösség és a nyelvi egység, kisebbségben*. 15. Kontra Miklós, Saly Noémi. szerk.: *Nyelvárulás vagy nyelvmentés? Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998.

utóbbiban a „lefelé igazodást” (szlengesedést); védelmébe veszi a helyi nyelvi hagyományokat (nyelvjárásokat), a helyi normákat, szubkulturális változatokat, valamint elismerni igyekszik a határon túli magyarság esetében a terjedő kétnyelvűséget – azzal a fő érveléssel, hogy az egyén identitásának, illetve a csoporttudatnak szerves része a nyelv. Fölveti a több államban beszélt magyar nyelv többközpontúságát. Véleménye szerint a különállónak elismert, „egészséges önállóságot mutató” nyelvváltozatok azután kialakíthatják a Kazinczytól eszményített különbözőség egységét, vagyis „alulról építkezve”, demokratikusan, „természetes szervesüléssel” jelenít(het)ik meg az egységes magyar nyelvet. Ebben az első cikkben minden benne van, amivel később kötetnyi cikkben vitakoztak; támadták, kiegészítették, ízekre szedték, az ízekre elméleteket építettek, azután ismét mások szét döntötték azokat stb.

Ezek a gondolatok a rendszerváltozás hajnalán valóban „programtervezetként” hatottak.

A határon kívüli magyarság helyzete, lehetőségei megemészthetetlen gondot jelentenek a magyarság számára. Ráadásul a rendszerváltozást megelőzően alig esett (eshetett) szó a kérdésről. Tabutéma volt. A tabuk megtörése (kibeszélése) pedig mindig fájdalommal jár. A határon kívüli magyarság és rajta keresztül az egész magyarság sorskérdései összekapcsolódnak, érzelmekkel telítődtek; nehéz ezekről a kérdésekről mértéktartóan (nem túl érzelmesen vagy éppen ellenkezőleg: cinikusan) beszélni.

A vitaindítóval szemben először mint érintett (illetve megszólított) határon túli (szlovákiai) magyar nyelvész, (az azóta elhunyt) Jakab István fogalmazta meg ellenvéleményét, „anarchikus” megnyilatkozásoknak nevezve a javaslatokat:

„Mintha bűn volna a köznyelvről beszélni, mert úgysem tudjuk pontosan, mi ez; mintha fölösleges volna normákat szabni az egyes területeken: beszéljen, írjon mindenki úgy, ahogy akar, illetve tud. Nem kell nyelv művelés, szükségtelen a szabályozás; dobjuk a lovak közé a gyeplőt... A nemzeti kisebbségek nyelvhasználatának természetes velejárója az idegen hatás: hagyni kell hát. Hogy aztán néhány évtized múlva nem érti meg az egyik kisebbségi a másikat, a magyarországi a kisebbsé-

☛ **Kétnyelvű márványtábla Nagyszalontán az Arany János Általános Iskola falán. Ezen épület helyén állt az a régi iskola, amelyben a költő is tanult gyermekként, majd pedig tanított felnőttként.**

git és viszont, az a kibiceket és a szobatudósokat nem érdekli. Ez utóbbiak számára a nyelv csak kutatásuk tárgya... ami meg minket, kisebbségeket illet, nekünk megtartónk.”²

Az idézet mutatja, hogy érthetően fejlődött érzelmektől sem mentes, és nem csak nyelvészeti vita a kérdésből. Közei példát idéz Jakab István:

„Mély nyomokat hagyott bennem a magyarországi szlovákok képviselőinek figyelmeztetése... szenteljünk nagyobb figyelmet a köznyelv fejlesztésének, nehogy úgy járjunk, mint a magyarországi szlovákok, akiknek szétszóródását, beolvadását egyéb okok mellett az is siettetette, hogy nem volt – ki sem alakult – köznyelvük. A kultúra közvetítésének, megszerzésének az eszköze a köznyelv.”³

2 Jakab István: A szlovák hatás és a többi. Nyelvünk területi változatainak s társadalmi használatuknak kérdései és kérdőjelei. In: Kontra-Saly szerk., 1998. 26.

3 Jakab István: A köznyelv fejlesztéséről nem mondhatunk le. In: Kontra-Saly szerk., 1998. 36.

Megroggyant nyelvérzék

A trianoni békediktátum óta az első közös, magyarországi és határon túli nyelvészek közötti nyelvművelő konferenciát „nyelvművelők” rendezték meg Budapesten 1992 októberében. Ezen a tanácskozáson ismét terítékre kerül a téma. A történelmi jelentőségű nyelvművelő konferencián meghirdetik a „nemzetközpontú” nyelvművelés programját. Azonban az árnyalt, megegyezésszerű, a korábbi nyelvművelő hagyományokra épülő és éppen ezért senkit sem ingerlő programra kevés reagálás érkezik. Értelem-szerűen indulatot keltenek viszont az ilyen, a téma sodrában születő – beszélő című – írások: Nyelvművelésünk dilemmái, avagy: hány magyar nyelvre fogják száz év múlva lefordítani Petőfi verseit; Bomlott gondolkodású magyarok? Magyar nyelvművelés = diagnózis nélküli terápia. Ez utóbbira ekképp válaszolt Deme László:

„Csak nemrégiben kényszerültem leírni..., hogy 'határon innen és túl' megroggyant az átlagos nyelvérzék, s ezért az eddiginél is fontosabb feladat a nyelvhasználatnak az igényes normához igazítása (nem a normának az eligénytelenedett nyelvhasználatához). S hamarosan bemutatom egy újabb cikkben: hova vezet(ne) az, ha úgy tennénk, mintha nem volna évszázadok közös kulturális erőfeszítésével kialakított igényes nyelvhasználati normarétegünk, hanem (miként ma a volt gyarmatok 'bennszülött' nyelveit művelőknek) most kellene kiszűrünk azt a közgyakorlatból: mégpedig jóváhagyólag, beleszólás nélkül. Ez volt aztán a terápia nélküli diagnózis!”⁴

A vitában ezek után terítékre kerülnek a (nyelv)tudományon belüli paradigmaváltásnak az érvei. Van, aki a következő felsorolást adja: a nyelvművelést felváltja (így, kijelentő módon) a nyelvi tervezés, mert hogy az angolszász hagyományban a deskriptív és preskriptív nyelvészet külön áll, egy vélemény szerint a preskriptív nyelvtanokat lenézik. A magyar „hivatalos” nyelvművelés adatok és különbségtévesztés nélküli, „egynyelvű szemléletű”

☉ Bolyai János „Semmiből egy új világot teremtettem” többnyelvű emléktáblája a Bolyai János utcában Temesváron (Timișoara), Romániában.

terápia, a nyelvművelők (e téren) nyelvészeti tudatlanságot árulnak el. Lanstyák István a határon túli magyar nyelvváltozatok szerencsétlen helyzetéből lenyűgöző ívű, nemzetközi szakirodalommal alátámasztott, tekintélyes elméleti felépítményt emel. Első hozzászólásai még a

⁴ Deme László: Bomlott gondolkodású nyelvészek!? Magyar nyelvművelés = terápia nélküli diagnózis?! In: Kontra-Saly szerk., 1998. 53.

konkrét, az általa természetesen behatóan ismert szlovákiai magyar nyelvi, kétnyelvűségi helyzetről és az erre vonatkozatható nyelvművelésről szólunk: „a kétnyelvűek kommunikációs szükségletei és lehetőségei jelentős mértékben eltérnek az egynyelvűekétől”⁵. A kétnyelvűség nem „elhajlás”, sőt Arany A. László fél évszázaddal korábbi megállapítását idézve: „a kétnyelvűség azok közé a jelenségek közé tartozik, amelyek a nyelvfejlődés mozgatórugói”.⁶ Lanstyák kritizálja a „monolitikus nyelv szemléletet”, a „nyelvőrszemléletet” és a kontaktusváltozatok figyelembevételét, a nyelvművelés „relativizálását” tűzi ki célul. Rokonszenves a megfogalmazásában az, hogy egyetért abban (nyilván minden nyelvessel, bár nem tudom), hogy egy magyar nyelv van, van köznyelv és nem közömbös számunkra nyelvünk sorsa, valamint van mire építkezni. Elismeri az elődök munkálkodását. Kritikája olykor valóban jogos, olykor történelmietlen. Mai (új) szempontokat több évtizeddel korábbi nyelvművelő tevékenységen számonkérni – anakronisztikus.

Többközpontú magyar nyelv?

Lanstyák István *A magyar nyelv központjai* című tanulmányában igen alaposan megvizsgálja a magyar nyelv helyzetét és arra – a nem is váratlan – következtetésre jut: „a mai magyar nyelv többközpontú nyelv”.⁷ A többközpontú nyelvek jövője: vagy megszűnnek, vagy megmaradnak. Megszűnésük kétféleképpen történhet: 1. újra egyetlen standarddá lesznek, 2. két vagy több önálló nyelvvé válnak szét. Az egy- és többközpontúság megítélése meglehetősen megosztja a nyelvészeket. Deme László meg is kérdezi: „mi a hozama ennek a világhorizontú körütekintéssel megalapozott szétnormalizálási nekirugaszkodásnak?”⁸ Mások így fogalmazzák meg: differenciál, hogy utána integrálhasson. Vannak a szétnormalizálási kísérletnek még durvább megállapításai: „a világnak... mintegy 2.800 nyelvéből csupán 220-nak

☛ Fent kétnyelvű reklámtábla, alul üzenet a táborozóknak.

van hatszázezernél több beszélője.... Tehát ha a szlovákiai magyarok nyelve önálló nyelv volna, ez volna a világ 220. legnagyobb nyelve. Számos, ennél jóval kisebb nyelv is rendelkezik saját standard nyelvváltozattal.”⁹ Sőt, az

5 Lanstyák István: Nyelvművelésünk vétségei és kétségei. In: Kontra-Saly szerk., 1998. 83.

6 Uo. 84.

7 Lanstyák István: *A magyar nyelv központjai*. In: Kontra-Saly szerk., 1998. 342.

8 Deme László: Nyelvünk többközpontúságának kérdéséhez. In: Kontra-Saly szerk., 1998. 364.

9 Lanstyák István: Álom és valóság között. In: Kontra-Saly szerk., 1998. 109. Lapalji jegyzet.

önálló állami változatoknak önálló nevük is lehetne, de: „A magyar nyelv állami változatai túl fiatalok ahhoz, hogy nevük legyen.”¹⁰

A szlovákiai magyar nyelvész eljátszhat ugyan a szlovákiai magyar nyelv önállósodásának gondolatával, tudományos érveket is hozhat hozzá. Talán még nevet is kitalálhatna az új nyelvnek. A felvidéki magyar nyelv lehetne talán *szlovmagy* vagy *magyszlov*, az erdélyi *transzszilván*! A lényeg, hogy ne legyen magyar, hiszen ez a demokratikus! Ám ne feledjük felelősségünket! Az ausztriai magyarság már (annyira) nem tartja magát magyarnak, a muravidéki is vészesen fogyatkozik, pedig van igen demokratikusan elfogadott (a Muravidék esetében egyszerűen csodálatos) archaikus nyelvjárásuk, és mindenhol a határon túl vannak mai kontaktusváltozatok. Ezt hallva nekem nem a „nyelvfejlődés mozgatórugója”, hanem sokkal inkább a nyelvfeladás és a nyelvelhalás jut eszembe. Sok helyen van az európai normáknak megfelelő politikai és jogi környezet, ráadásul egy nagy családba tartozunk, az Európai Unióba. De a maradék ausztriai és szlovéniai magyarok nem ismerik, nem tanulják a közös magyar standardot, nem folyik ennek fejlesztése – ezért leszakadnak a magyar köznyelvről.

Elfogadom, hogy a nyelv megtartása elsősorban nem nyelvészeti kérdés. Főszerepet benne az adott nyelv kulturális presztízse játszik. Jó példa erre a jugoszláviai magyarok esete, akik a hetvenes-nyolcvanas években (amikor a szerencsésebb magyarországiak jártak át „kishatárral” gyakran vagy sima állampolgárként háromévente márkás farmerért, tornacipőért) sokszor úgy határozták meg magukat: mi nem magyarok, mi *jugók* vagyunk. Sajnos, tragédiák sorozatának kellett elkövetkeznie, hogy most újra „magyarok” legyenek. És éppen ezért nyelvészeti kérdés a nyelv(használat), a nyelvi tudat alakítása (fejlesztése).

A nyelvek többközpontúságáról vallott elmélet legfőbb hibája az, hogy azt nem a magyar nyelv kapcsán állították fel. A magyar nyelv külső történeti és belső nyelvrendszerbeli okok miatt más nyelv, mint a mintának hozott egyéb nyelvek. Más a magyar standard (sztenderd) kialakulása, fejlődése, a külön állami változatok ismérvei pedig nem a nyelv fontos jegyeire épülnek. Tehát,

s ezt én teszem hozzá, ha elvárás a nyelvművelőktől a relativizálás, akkor éppen a nemzetközi példák adaptálásában (az egyik kritikus szerint: adoptálásában) lehetne relativizálni. Ha másoktól ezt várjuk el, talán magunknak sem árt gyakorolni. A magyar nyelv többközpontúságával szembeni érveket mindenesetre így összegezhetjük – Benkő Loránd szavaival:

„A magyar nyelvi egységet az időhöz, térhez, műveltséghez, csoportokhoz, személyekhez magától értetődően kapcsolódó nyelvi sokszínűség – mely mind a közösségi, mind az egyéni nyelvhasználatnak természetes velejárója – önmagában nem veszélyezteteti, nálunk soha nem is veszélyeztette, hiszen eddig még megőrzött nyelvi egységünk, egybetartozásunk legfontosabb záloga éppen nyelvi sztenderdünk közössége. Nyelvünk mai helyzetében azonban annak a problematikának a hangsúlyos előtérbe állítása, hogy a külön államiságnak éppen a magyar sztenderd tagolódása szempontjából akkora jelentősége volna, hogy anyanyelvünk külön-külön állami változatokban, központokban él, hogy így szemlélendő és kodifikálandó, nemzeti összetartozásunk tudatát viszont föltétlenül gyöngítheti. S ha ehhez hozzávesszük, hogy ennek a nézetnek a tudományos igazságához nem kevés szó férhet, hogy nem a nyelvi sztenderd történeti fejlődésének vonulataiba illeszkedik, hogy nem adaptálható csak úgy a mi viszonyainkra, a hirdetésébe fektetett igyekezet kétes voltát minden még inkább aláhúzza.”¹¹

Közös nyelvi norma

Ha (nyelv)tudományos az a megállapítás, hogy a mai magyar nyelv többközpontú, akkor legyen szabad tudományosnak nevezni azt is, mert belső nyelvészeti érvekkel egyedül csak ez bizonyítható, hogy nem többközpontú, de nyilván többváltozatú... Értelmes kompromisszum lehetne a korábbi központi norma helyett a Péntek János által javasolt *közös nyelvi norma* terminus elfogadása:

10 Lanstyák István: A nyelvek többközpontúságának kérdéséről. In: Kontra-Saly szerk., 1998. 239.

11 Benkő Loránd: Több központú-e a magyar nyelv? In: Kontra-Saly szerk., 1998. 356.

📍 Kétnyelvű vasúti tábla Maroshévízen (Toplița).

„A norma mindig *közös* vagy éppen egyetemes mércét jelent, hatékonyságtól függően, kisebb-nagyobb emberi közösség számára... A közös mérce mindig eszmény is, mert senki nem birtokolja a maga teljességében, de mindenkinek törekednie kell, hogy elérje... A nyelvben benne van, de még nem közös, ám érdemes közössé tenni. A közös nemzeti nyelv és a nemzet közössége nem elérhetetlen ideálok...”¹²

A közös norma alakítására szolgált a 2003-ban végre második, átdolgozott kiadásban megjelent Magyar értelmező kéziszótár azon törekvése, hogy jelentős mennyi-

ségben vett fel anyagába határon túli szavakat. Ezekkel pusztán az a baj, hogy ennek a szókészletnek a valós kritériumait nem sikerült meghatározni, vagyis vannak közte határon túli magyar tájszavak, regionális szavak, helyi jövevényszavak és tisztán idegen szavak. Mivel a határon túli magyar nyelvészek is különbözőképpen vélekedtek az ottani szókészletnek a magyar közös köznyelvben való szerepeltetéséről, a Felvidékről óriási mennyiség, Kárpátaljáról és Erdélyből igen megrostált anyag, a Vajdaságból pedig semmi nem érkezett. Ebből következően az anyag meglehetősen egyenetlen – sőt azt is mondhatjuk, hogy a szavak egy része nem ebbe a szótárba, hanem az idegen szavak szótárába való.

¹² Péntek János: Normagondok Erdélyben.
In: Kontra-Saly szerk., 1998. 203.

Például:

abonament – az erdélyi magyarban: bérletjegy
csinka – a szlovákiai magyarban: súlyzó
dezert – a szlovákiai magyarban: egy doboz kisméretű, változatos alakú töltött csokoládé
doszár – az erdélyi magyarban: irattartó, dosszié
navétázik – az erdélyi magyarban: ingázik
novellizál – a szlovákiai magyarban: törvényt módosít¹³

Helyesírási szótárban természetesen inkább helye van a határon túli – nem rostált – szóanyagnak. Ezért az egyik új helyesírási könyvben ilyen példák szerepelnek (nyilván a magyarországi magyarok nagy kíváncsisággal fogadják ezeket a szavakat): csicsónka, deratizáció, egészségügyi nővér, gyermekpótlék, hamonogram, kihágási bíróság, kollaudáció, kontesztál, levonó, távúton tanul, vinyak.¹⁴

Indoeuropaizálni a magyar nyelvet?

A többközpontúság (önálló magyar nyelvek?) mellett már egyáltalán nem meglepő, hogy a szlovákiai magyar nyelvész e helyen is megpendíti a magyar nyelv indoeuropaizálásának gondolatát is: „Mivel a magyar nyelv részletes központjainak nyelvei indoeurópai nyelvek, az illető állami változatok szókincsének ilyen irányú fejlesztését összehangoltan kell végezni... Minél inkább sikerül a párhuzamos, de nem azonos megoldásokat elkerülni..., s több központban egyaránt elfogadható alakokat kodifikálni és ezeket az érintett központokban elfogadtatni, annál nagyobb lesz az esélye annak, hogy az illető szavak vagy szerkezetek *Magyarországon is elterjedjenek, ahol a világnyelvekkel való kompatibilitás szintén kívánatos.*”¹⁵ Magyarul: A határon túli magyar nyelvváltozatokban felbukkanó, indoeurópai hatásokra kialakuló kétnyelvűségi formákat Magyarországon is el kell terjeszteni, mert Magyarországon is kívánatos a

világnyelvekkel való kompatibilitás. Véleményem szerint a magyar nyelv indoeuropaizálása sem magyar nyelvi, sem európai uniós program nem lehet, s ilyen fölvetést talán még egyetlen ország nyelvészei sem engedtek meg maguknak. Illetve, ha megengedtek volna, aligha lehetne őket mértékadónak tekinteni, s rájuk bízni az adott közösség nyelvi ügyeinek az intézését.

Modernizálni kell és gyakorlatiasnak lenni

A vita nem volt eredmény nélküli. Kétségtelen, hogy reflektorfénybe került a magyarországi és a határon túli nyelvi kultúra, nyelvművelés állapota. Megegyezés látszik abban a tekintetben, hogy a magyar nyelv egységét meg kell őrizni, sőt: modernizálni kell a magyar nyelvet a határon belül és kívül. Mindenki egyetért abban, hogy a nyelveket különféle, nehezen feldolgozható hatások érik. Nincs vita abban sem, hogy szükség van valamilyen szabványra (standardra, mintára, eszményi változatra). Ennek hogyanjáról oszlanak meg a vélemények.

Azonban sok mindenről még csak szó sem esett. Magam nagyon hiányolom a nyelv- és kultúravésztes gyakori emlegetése mellett a kétnyelvűség sokféle típusának föltérképezését; például a „visszamaagyarosodás” vagy „átmaagyarosodás” elméletileg és módszertanilag nagyon érdekes jelenségének említését. Meg sem említhető a Kárpát-medencei hagyományos és változó, de mindenképpen sajátos geopolitikai kommunikációs helyzet. Szó sincs a magyar nyelv terjedéséről, egyes helyeken presztízsének növekedéséről. Miért nem szólnak a szerzők (akár egyetlen szót is) az 1992-ben indított Duna Televízióról, amely az összmagyar nyelvi kultúráért tett legnagyobb lépés a történelemben? Miért nem kutatják ennek nyelvi kisugárzását? Miért nem említik meg azt, hogy az 1990-es években a magyar nyelvvel kapcsolatos konferenciák, a kutatások, nyelvi versenyek stb. összekapcsolták a különböző nemzetrészeket? Vagy ennek talán nincs kulturális-nyelvi hatása?

Életidegen, sőt az összmagyarságra nézve veszélyes elméletekről és azokon való lovagolásról van szó; gyakorlati kérdésekről nem, vagy csak alig.

(Az írás a szerzőnek az Akadémiai Kiadónál 2005-ben megjelent „A magyar nyelv elé mozdításáról...” Vitairat a nyelvművelésért című könyve alapján készült.)

¹³ Magyar értelmező kéziszótár. Főszerk.: Pusztai Ferenc. Második, átdolgozott kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.

¹⁴ Laczkó Krisztina–Mártonfi Attila: Helyesírás. Osiris, Budapest, 2004. Mártonfi Attilának köszönöm az adatszolgáltatást.

¹⁵ Lanstyák István: A magyar nyelv állami nyelvváltozatainak kodifikálásáról. In: Kontra–Saly szerk., 1998. 426.

mag. Gabriela Zver › Dvojezična srednja šola Lendava/Kétnyelvű Középiskola, Lendva

Sodobni izzivi – besedni zaklad današnjih dijakov

Slovenščina, kdo bo tebe ljubil?*

UVOD

Na naši šoli izvajamo veliko programov^{**}: od gimnazijskega do petih strokovnih in devetih poklicnih programov, treh poklicno-tehniških ter dveh nižjih poklicnih programov. Tako imamo učitelji zaradi te pestrosti programov zelo dober vpogled v strukturo družbe ter v raven opismenjenosti in jezikovne funkcionalnosti dijakov. Že nekaj let opazamo spremembo predvsem pri gimnazijcih, ki večinoma še pridno berejo, a žal ne slovenskih knjig, temveč angleške. Njihovo poznavanje angleškega jezika ter besedišče v angleščini se seveda bogatita, v slovenščini pa nazadujeta, ker izgubljajo občutek za tvorjenje stavčnih struktur v maternem jeziku, s tem pa posledično ne more rasti niti besedišče. Dijaki pravijo, da berejo v angleščini zato, ker je potrebno predolgo čakati na prevode aktualnih romanov ali pa preprosto niso zadovoljni s prevodi. Njih ne zanimajo strokovne podlage, kaj koristi razvoju jezikovnih in sporazumevalnih zmožnosti, vedo pa, da morajo dobro poznati tuje jezike, prav tako želijo biti modni, želijo izstopati in narediti vtis na svoje prijatelje, zato raje berejo in se izražajo angleško.

Pri dijakih poklicnih programov opazamo še večje nazadovanje, saj se je k nebranju in splošni slabši razgledanosti pridružilo še aktualno prevzemanje anglizmov, kar dodatno siromaši njihov besedni zaklad. Dijakinja, ki ima npr. slabe ocene pri angleščini, bo profesorici slovenščine poročala: *kako se ji nekaj »šajna« o neki knjigi, ampak svojega zapisa ne želi »šerati onlajn«*. Ko prosiš dijake, naj isto

poved povedo knjižno slovensko, ugotoviš, da se mučijo med iskanjem slovenskih ustreznice ali jih celo ne najdejo. Dejansko ne znajo ne angleško, ne slovensko. Seveda posplošujem, toda takih dijakov je iz dneva v dan več.

Dijaki, ki so se k nam vpisali iz enojezičnih šol (ne glede na program) in se sporazumevajo doma v narečju, doživljajo slovenski knjižni jezik kot neke vrste *tuji jezik* (to so njihove besede). Med ustnim preverjanjem in govornim nastopom jih moram ves čas opozarjati, naj govorijo knjižno. Večina loči, kaj je knjižno in kaj narečno, vendar pa med govornim nastopom ne morejo ostati osredotočeni na to, da bi več povedi zapovrstjo povedali v knjižnem jeziku. Nekateri trmasto vztrajajo pri tem, da je njihov jezik prekmurščina in da knjižna različica ni njihov jezik, z njim se ne identificirajo. Prav tako mi z veseljem sporočajo, da so jim v osnovni šoli dovolili »gučati« (govoriti) in da pri mnogih predmetih pouk ni potekal v knjižnem jeziku. Seveda pomeni ohranjanje narečnega besedišča bogastvo, a ne gre za to, težava je, da zgublamo skupni knjižni jezik, ki ima naroodnopedstavitveno in narodnozdrževalno vlogo. Dijaki uporabljajo anglizme tudi med sporazumevanjem v narečju, torej izgubljajo celo svoje narečje.

Dijaki iz Lendave in okolice komunicirajo v lendavskem govoru. Kot vemo, se zaradi vpliva dvojezičnosti na tem področju narečje ni razvilo. Ker ne gre za narečje, lažje spregovorijo knjižno, ko se to od njih pričakuje. Seveda se morajo tudi ti dijaki otresti svojih tipičnih jezikovnih napak in anglizmov ter tudi interferenc, do katerih prihaja zaradi dvojezičnosti.

* (aluzija na pesem Polje, kdo bo tebe ljubil?)

** Programi na DSS Lendava: *Gimnazija, strokovni program* (Ekonomskega tehnik, Strojni tehnik, Kemijskega tehnik, Predšolska vzgoja), *poklicno-tehniški programi* (Ekonomskega tehnik, Strojni tehnik, Tehnik mehatronike); *poklicni programi* (Avtoserviser, Elektrikar, Gastronske in hotelske storitve, Inštalater strojnih inštalacij, Mehatronik operater, Pečar – polagalec kemrarničnih oblog, Oblikovalec kovin – orodjar, Trgovec, Frizer); *nižje poklicno izobraževanje* (Pomočnik v tehnoloških procesih, Pomočnik v biotehnikah in oskrbi).

OD IZZIVA DO IDEJE IN NJENE IZVEDBE

Vsi dijaki se v naši državi učijo knjižne slovenščine predvsem v času šolanja, zato je izredno pomembno, da jih učimo nastopati, poročati, razlagati v knjižnem jeziku ne samo slavisti, temveč vsi učitelji. Koliko jih bo kdo naučil ali pa jih bo celo navadil uporabljati kakšen lasten jezikovni spodrseljaj, je odvisno od posameznika in njegove sposobnosti rabe jezika. To žalostno spoznanje me je vzpodbudilo, da sem se v trenutku odločila povabiti člane aktiva k sodelovanju. Predlagala sem, naj vsak član sproti zbira besede, za katere meni, da jih dijaki morda ne poznajo, a bi bilo prav, da jih.

Dijaki pa si bodo morali ustvarjati slovarček. Po določenem času naj bi sledilo preverjanje znanja, ne pa ocenjevanje.

Nekateri člani aktiva so predlagali, da bi ustvarili slovarček tujk in knjižnih sopomenk, kar je seveda pomemben in uporaben pripomoček pri skrbi za jezik, saj dijaki včasih prej poznajo tujko kot slovensko ustreznico, včasih pa tujke celo napačno uporabljajo. Prosila sem jih, naj premislijo, če ne bi bilo vendarle boljše najprej poskrbeti za širino in globino slovenskega besedišča, za tako imenovano »bogastvo besedišča« ali »besedni zaklad« materne jezika.

Tako sem odprla dokument na platformi za deljenje datotek storitve Google Drive. Ustvarila sem štiri stolpce, za vsakega člana posebej, in jih povabila, da vpisujejo besede. Moj seznam se je začel hitro daljšati. Kar sproti sem se spomnila besed ali naletela nanje med obravnavo snovi. Vedno bolj sem bila presenečena, katerih besed dijaki ne poznajo, pa sem mislila ali bila celo prepričana, da jih. Ko sem svoje spoznanje delila s sodelavcem, je tudi on izrazil enako negativno presenečenje. Če se nam je zdelo nekoč samoumevno, da večina ljudi razume besede, kot so: *tehten*, *preudaren*, *ohol*, se krepko motimo, da jih pozna večina tudi danes. Od kod naj bi jih poznali, če manj berejo ali berejo predvsem angleška besedila? Tudi generacije učiteljev so se spremenile, njihovo besedišče je drugačno, osredotočajo se predvsem na svoj predmet, svojo stroko.

Člani aktiva smo se dogovorili, da bomo po občutku določili, kolikokrat na teden in koliko besed na uro bomo dodajali v slovarček. Poskus smo izvajali tri mesece. Vsa-

ko šolsko uro sem poskušala dijake spoznati z novo besedo. Če sem pozabila, sem naslednjo uro dijake spoznala z dvema. Potem pa je začelo prihajati do zanimivih odzivov. Večkrat sem ob začetku šolske ure pozabila na naš dogovor in sem začela obravnavati učno snov. Dijaki so me v vseh razredih začeli opominjati, da sem jih pozabila spoznati z *ново besedo*. Kot sem bila neprijetno presenečena, katerih besed včasih ne pozna nihče v razredu, tako sem bila tudi potolažena, da so dijaki pokazali tako velik interes do spoznavanja besed. Sodelavci so z veseljem potrdili, da se to dogaja tudi njim. Dijakom sem naročila, naj pustijo v zvezku dve prazni strani za dodajanje novih besed in da bomo na koncu pisali preverjanje.

Skupni spletni dokument za vpis besed se je polnil in sproti smo lahko opazovali, katere besede spoznavajo dijaki med šolsko uro pri določenem učitelju. Člani aktiva smo se dogovorili: ko nam zmanjka idej, lahko uporabimo besede sodelavcev. Po treh mesecih sem s spoznavanjem zaključila, označila s črto v tabeli, do kod sem prišla v vseh oddelkih. Delo bomo nadaljevali vsi člani aktiva tudi v naslednjem šolskem letu. Takrat si bom verjetno začela sposojati besed kolegov, oni pa moje. Tretje leto pa se lahko odločimo za spoznavanje slovenskih ustreznih tujk ali pa frazemov.

Morda bo kakšen bralec članka menil, da bi lahko dijake spoznali z drugimi besedami, bolj uporabnimi. Nič ni nastalo nepremišljeno, besede niso bile zbrane po golem naključju, temveč sem pred obravnavo snovi vedela, da bodo dijaki med obravnavo literarnega besedila srečali prav te besede (npr. *obsorej*, *seženj*, *pipec*, *lakaj* ...), nekateri pojmi pa so se ponudili kar med branjem kakšne knjige (domače branje, referati, tekmovanje za Cankarjevo priznanje, maturitetni romani) ali pa smo nanje naleteli med pogovorom.

Prav tako bo kdo morda menil, da so dijaki spoznali malo besed, pa to ne drži. Beseda se mora usidрати v spomin, pretiravanje ne bo razširilo besedišča, uporaba besed in ponavljanje naučenega, pa pomagata k širjenju in poglobljanju. Poleg tega je naš poskus trajal samo tri mesece.

Naša tabela:

Širjenje besedišča dijakov

Gabriela	XXXXXX	XXXXX	XXXX
nečimrnost	nada	nedrje	zavaljen
mikaven	nadejati	statve	brv
ličen	hemeroiden	podij	kant
opetnajstiti	trinoški	stanovitnost	usihati
proniciljiv	dovtip, dovtipnež	naduha	nevoščljiv
goličava	turnček	nahod	flora
pipec	leščerba	leksikon	favna
skomine	kletarica	tipkati	obsorej
prisrčnica	menica	pomen	rivalstvo
pastorek	obubožan	tvarna podoba	nastopač
krovec	refektorij	kobila	pritlehnost
mežnar	takisto	kljuse	vrzel
škrlaten	fantazmagorija	teater	dvorjenje
davi, drevi, obsorej	vobče	lestenec	zavetje
krmežljav	klatež	slabšalen	domišljav
prelesten	kolobocija		lestenec
zal-a	klif		klavrn
koprnenje	davi		pomilovanje
dehtenje	drevi		banalen
sinji	totalka		lahkoživ
pedenj, seženj	sokrvica		razuzdan
pročelje	bore		oderuh
ihteti	dobrava		soparen
ošiniti	zrklo		zastavljalnica
zenit	ruša		beznica
lakaj	setev		evtanazija
preudarnost	tenja		bordel
tehten	ozara (vrati)		
otreti se	sanitarije		
prodoren	samorog		
koketen	satje		
osoren, osornost	bibliografija		
postrešček	mansarda		
	nart		
jun. 2023	kleptoman		
mula, mezeg	zarja		
mezga	kolaps		
smirkov papir	stremeti		
možnar	plevel		
butara			

PREVERJANJE ZNANJA

Kako smo preverili, koliko se je povečalo besedišče naših dijakov? Sodelavec je z dijaki pisal preverjanje, v katerem so morali dijaki vpisovati razlago besed, jaz pa sem ustvarila kompleksnejše preverjanje v aplikaciji Quizizz, ki je za takšno preverjanje zelo priročna. Želela sem ustvariti preverjanje, v katerem morajo dijaki svoje zanje uporabiti praktično ali pa povezati pomensko podobne besede. S tem bi pokazali dejansko sposobnost razločevanja besed in njihovih odtenkov.

Kaj ponuja aplikacija Quizizz? Dijake sem prosila, naj se s pomočjo spletne povezave vpišejo v skupino, ki sem jo poimenovala po njihovem oddelku. To pomeni, da bom lahko tudi v prihodnje spremljala njihov napredek posamično po dijakih, videla, kakšno bo povprečje oddelka in kakšne bodo razlike med oddelki. Aplikacija namreč vse izračuna, učitelj pa mora izdelati namenu in sistemu primerne naloge. S tem si prihrani čas pregledovanja nalog. Ker je ena od dijakinj imela težave z vpisom v aplikacijo, sem ji lahko nalogo tudi natisnila, le klikniti je bilo potrebno na tiskano različico preverjanja, ki jo sistem samodejno pripravi. Rezultate lahko shraniš tudi v Excelu ali pa si jih ogledamo kar v Quizizzu. Učitelj lahko spremlja delo dijakov tudi v živo, torej med reševanjem nalog, opazuje, kaj počne posameznik, katero nalogo rešuje in katere naloge je do danega trenutka rešil pravilno ter s katerimi je imel težave.

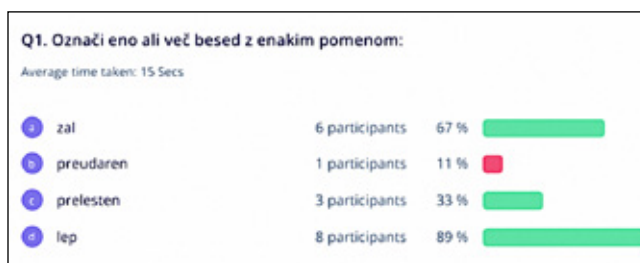
Če kliknemo na ime dijaka, nam sistem ponudi analizo vseh rešenih nalog, s pravilnimi odgovori in z napakami skupaj. Rezultate je možno poslati po elektronski pošti dijaku in tudi staršem.

Vsem dijakom sem tudi natisnila rezultate, v katerih je prikazano, koliko časa so porabili za reševanje naloge, kateri njihovi odgovori so nepravilni in kaj so pravilni odgovori. Naročila sem jim, naj poročilo zalepijo v zvezek, in naznanila, da bomo v naslednjem šolskem letu nadaljevali z našim delom.

Sestavila sem predvsem naloge zaprtega objektivnega tipa, kar pomeni, da dijak med reševanjem ne ugiba, temveč poskuša iz spomina priklicati pravilni odgovor:

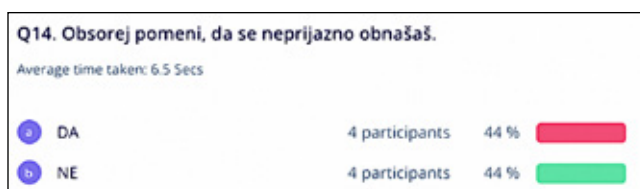
a) naloge izbirnega tipa (dijak izbere pravilni odgovor, lahko jih je več),

Priloga 1:

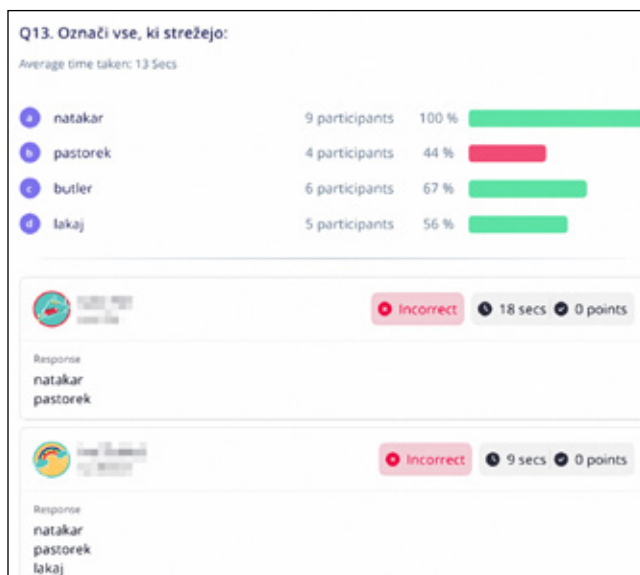
b) naloga alternativnega tipa (podana je trditev, dijak izbere in označi DA ali NE),

Priloga 2:

c) naloga dopolnjevanja in kratkih odgovorov, npr.:

Priloga 3:

V dveh nalogah sem uporabila tudi slike, ki služijo kot odgovor ali vprašanje, kar pomeni, da je moral dijak prepoznati in povezati čustva in pomen besed. Pri reševanju te naloge je bilo precej napak. Npr. *ih teti* pomeni močno, krčevito jokati. Dijaki so prepogosto izbrali napačne odgovor: dekleta, ki mu tečejo po licu solze, in fantka, ki izraža svojo jezo.

Priloga 4:

Prav tako niso označili vseh povezav z dekletom, ki naj bi bilo *m4ikavno*, *prelestno* in *koketno*. Nekateri so izbrali *krmežljivo*, kar pomeni, da tega izraza niso usvojili.

Priloga 5:

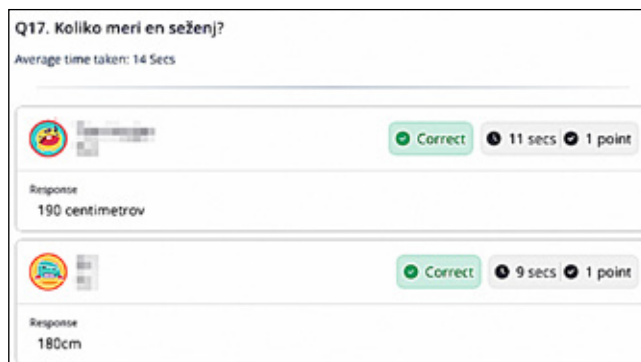

Ni opaznih odstopanj v rezultatih reševanja določenih nalog med dijaki srednjih strokovnih programov in gimnazije. Je pa res, da so le gimnazijci pravilno rešili naloge, s katerimi preverjam, kaj pomeni *opetnajstiti*, kaj je *pročelje* in kaj pomeni *otreti se*.

Dijake sem preizkušala tudi tako, da sem med odgovori uporabila več blizuzvočnic ali podobnih besed, npr. naloga, v kateri sprašujem, katera beseda je ustreznica za neporasel svet: *golgota*, *goličava*, *golota* ali *praznina*, ali pa naloga, v kateri preverjam, katere besede imajo podoben pomen: *osoren*, *prodoren*, *proniciljiv* in *preudaren*.

Zanimivi so tudi rezultati naloge, v kateri prosim, naj označijo vse osebe, ki strežejo. Veliko dijakov je pozabilo na *lakaja* in *butlerja*, prav tako jih je veliko napačno izbralo *pastorka*, vsi pa so vedeli za *natakarja*. Prilagam primer, s pomočjo katerega lahko vidimo npr. rezultat dveh dijakov (sicer lahko vidimo od vseh), kaj sta izbrala in kje je prišlo do napake.

Priloga 6:

Poleg nalog iz poznavanja besedišča sem dijakom postavila tudi vprašanje, ali menijo, da je njihovo besedišče bogato, in sem ga nato primerjala z rezultatom njihovega preverjanja. Pokazalo se je, da so dijaki precej realni, samo pri enem dijaku sem naletela na precenjevanje lastnega znanja.

DODATNO UTRJEVANJE ZNANJA

Že to, da smo se o besedah pogovarjali, jih zapisali v slovarček, vmes preverjali, ali poznamo pravi pomen besede, in pisali tudi preverjanje, pomeni velik korak naprej. Naslednji korak pa bi bil dejanska raba besed. Tako sem dijakom dala nalogo, naj napišejo kratek zanimiv sestavek poljubne vsebine in dolžine desetih povedi, v katerem bodo uporabili pet besed po lastni izbiri iz slovarčka novih besed.

Poglejmo si vsaj en primer:

SKRIVNOSTNI GRAD

Stal je nek grad s **pročeljem**, ki se je luščilo, in njegova črna barva je zaradi tega počasi izginjala. Ta grad je te dni deloval kot hotel. V njem si je družina Kotel rezervirala sobo, saj je cena nočitve bila izredno ugodna. Ko so prispeli do vhoda gradu, jih je tam sprejel star **postrešček**. Izgledal je kot goba, saj je imel majhen zguban obraz in goste lase postrižene v nekakšnem krogu. Vzel je njihovo prtljago in jih pospremil do sobe, v kateri bodo prespali. Ta je bila majhna in s tremi posteljami, ki so merile vsaka po tri **pednje**. Soba je imela tudi kopalnico, iz katere je prihajal čuden zvok, podoben **ihtenju**. Družino Kotel je zanimalo, kaj je za vrati kopalnice, zato so se odločili, da jih odprejo. Zagledali so

*dekke v škrlatni obleki, ki jih je **pronjcljivo** opazovalo. Čez tri dni so vsi iskali družino Kotel, a je nihče ni več našel. Tudi grad, v katerem so najeli sobo, je izginil, kot da ne bi nikoli obstajal.*

(Ksenja Zver, 2. letnik, program Kemijski tehnik)

SKLEP

Dijaki nedvomno potrebujejo dodatno vzpodbudo, da spoznajo čim več slovenskih besed. Spoznali smo, kako se je skozi leta besedišče dijakov osiromašilo. Pred desetimi, dvajsetimi leti bi besede, ki smo jih dali na seznam neznanih besed, naši dijaki gotovo poznali ali bi vsaj slišali zanje in bi ob danih odgovorih najverjetneje našli pravega. Današnje generacije se morajo iste izraze učiti kot nove in imajo še zmeraj težave, ko se morajo spomniti njihovega pomena ali ga prepoznati.

Isto preverjanje sem uporabila za dijake vseh oddelkov, saj smo spoznavali iste besede. Z maturanti tega nisem izvajala, imam pa rezultate za en gimnazijski oddelek (1. letnik) in za tri oddelke srednjega strokovnega izobraževanja (2. in 3. letnik). Naši oddelki so manjši, saj imamo kot dvojezična srednja šola nižje normative. Nekaj dijakov je bilo odsotnih ali pa so imeli težave s telefonom. Tako so povprečni rezultati na oddelek naslednji: v gimnaziji so bili uspešni v 59 %, v srednjih strokovnih programih pa od 44 % do 58 %. Najvišji odstotek znanja je dosegel gimnazijec s 83 %, med dijaki srednješolskih programov pa dijak s 72 %. V resnici so odstotki višji, saj so dijaki znali več, a ker niso rešili brežhibno nalog, v katerih morajo označiti več besed (včasih so pozabili na eno besedo, včasih dve besedi od treh, ali pa so poleg dveh pravih izbrali še eno nepravilno), šteje naloga za nepravilno rešeno tudi ob dveh pravih.

Na koncu preverjanja sem dijakom postavila vprašanje, ali se jim zdi, da so si zapomnili več besed, kot so pričakovali (odgovori z DA ali NE). Odgovori z DA so se gibali med 56 % in 71 % odstotki, odvisno od oddelka. Vprašala pa sem jih tudi, ali menijo, da se z ustvarjanjem slovarčka, pogovorom o besedah in igro da razširiti besedni zaklad? Pri tem vprašanju jih je odgovorilo z DA celo več, in sicer med 86 % in 100 %.

Pomembno je še eno spoznanje: učitelji nismo zaznali nobenega odpora dijakov do spoznavanja novih besed, nasprotno, oni so opozarjali nas, če smo pozabili na širjenje slovarčka.

Člani aktiva smo se odločili, da bomo nadaljevali z delom. Seveda si vseh besed ne bo zapomnil nihče. Pomembnejše je to, da si ga bodo sploh razširili, da bomo odpravili vsaj nekaj škode v osiromašenem besedišču. Vemo, da moramo dijake naučiti (čim) več, da ostane v spominu potem vsaj del vloženega truda.

Ne pozabimo, kar je vedel že Trubar: da bi Slovenci obstali, smo v času reformacije dobili prvo različico slovenskega knjižnega jezika. Trubar nam je s tem zagotovil, da smo lahko vsem dokazali, da smo narod, ki ima svoj jezik, svojo identiteto in pomembne knjige. Kaj bo, ko se bomo nehali truditi, da bi govorili vsaj javno knjižno, ko bomo kot učitelji nehali skrbeti za jezik, ko bo stroka komunicirala samo še v tujem jeziku?? Se bomo vrnili v čas pred Trubarjem in bomo le še arhivirali ostanek slovenščine? Vem, to zveni zelo črnogledno, zagotovo pa drži eno: povsod po svetu umirajo jeziki, ker so bili trenutki, ko se ljudem ni zdelo pomembno skrbeti za jezik, morda so se ga sramovali, morda pa ga niso imeli možnosti ohraniti, ker so jih preprosto asimilirali.

VIRI IN LITERATURA:

- › Cruk M. (2015): Anglizacija jezika v odvisnosti od družbenega profila literarnih oseb v sodobnih slovenskih proznih delih. Jezikoslovni zapiski. Letnik 21, številka 1. ZRC SAZU.
- › Quizizz. <https://quizizz.com>
- › Pirnat J. (2016): Anglizmi v radijskem govoru na radiu Murski val: diplomsko delo: Univerza v Mariboru. Filozofska fakulteta Maribor. Oddelek za prevodoslovje.
- › Stepić A. (2016): Anglizmi v glasbenokritičnih besedilih časopisa Delo in tednika Mladina. Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani, 2016. 80 str.
- › Zver G. (2005). Perceptivna sposobnost dvojezičnih/ večjezičnih dijakov ob meji z Madžarsko. Slovenski slavistični kongres Lendava 2005 (16). Vloga meje. Ljubljana : Slavistično društvo Slovenije, str. 205–216.

Šooš Peter

A Sokol-, az Orel- és a Leventemozgalom a Muravidéken (részlet)

Az impériumváltások egyik velejárója, hogy egy-egy adott szervezet, intézmény az új berendezkedésű országban megszűnik, helyettük pedig újakat alapítanak. Nem volt ez másként a Muravidéken sem, ahol a 20. század első felében kiemelt jelentőségű lett az intézményesített testnevelés, amelyhez szellemi nevelés is társult. A területnek az SzHSz Királysághoz csatolása után jöhettek létre a vidék Sokol és Orel nevű tornaegyletei, amelyek más szláv vidékeken már több évtizede működtek.

A tornaegyletek nem csak sporttal foglalkoztak, hanem a szláv eszmeiség fontos formálói is voltak. A Sokol különösen a magyar többségű Lendvavidéken folytatott erős tevékenységet annak érdekében is, hogy a magyar nemzeti értékek háttérbe szoruljanak. Hasonló volt az Orel is, amely katolikus tornaegyletként több szlovénlakta faluban működött az 1920-as években, ám további tevékenységét az 1929-ben bevezetett királyi diktatúra ellehetetlenítette. A második világégés alatt, 1941. április 16-án a Muravidék visszatért Magyarországhoz, így a jugoszláv Sokol is megszűnt. Helyette a vidéken újnak számító, ám a Magyar Királyságban már két évtizede működő mozgalom kezdte meg térnyerését, a Levente.

A Sokol-mozgalom

A Sokol (súlyom) egy nemzeti tornamozgalom volt a szláv nemzetek liberális köreiből. Azért jött létre, hogy összefogja a szláv nemzeti érzelmű embereket a Habsburg Birodalmon, illetve azon belül is a cseh és morva területeken, válaszul a német területeken működő Turnvereinra, amely egy szintén testneveléssel foglalkozó mozgalomként működött. Az első ilyen szláv tornaegyletet Miroslav Tyrš alapította Prágában 1862-ben, első elnökének Heinrich Fügnernt választották meg.¹ A Sokol-szervezetek tag-

létszáma hamar növekedésnek indult, és így lehetőség nyílt a nyilvános tornabemutatók, illetve más események megszervezésére is. Így került sor például az első Sokol-találkozóra (slet/zlet) Prágában a mozgalom elindulásának huszadik évfordulóján, 1882 nyarán, amelyet már nemzetközi eseménynek is lehetne nevezni, hiszen a cseh tornászok mellett horvát és szlovén sportolók is jelen voltak rajta, és német városokból is szép számban érkeztek rá résztvevők. Ezt a zletet maga Tyrš vezette, később pedig délszláv sporttársai átvették az ő tornarendszerét, amelyet az első Jugoszláviában a közoktatásban is tanítottak egészen 1941-ig.² A szervezet eszmeisége hamar magával ragadott más, a Cseh Királyságon kívüli területeken élő szláv nemzeteket is, így a Habsburg Birodalom egyik legkisebb lelket számláló közösségét, a szlovénokat is. A 19. században a szlovénok lakta „osztrák örökös tartományokban” is fejlődésnek indult a testedzés kultúrája. A Turnvereinek szelleme az ottani városokba is eljutott, ám ez ellenszenvet váltott ki a szlovén nemzetiségűek között, és már a prágai cseh tornaegylettel egy időben – ám egymástól függetlenül – Ljubljanában is szervezkedni kezdtek a testedzéssel foglalkozni vágyók. Az osztrák városvezetés azonban vonakodott az alapító engedély megadásától, pedig a megalapítandó egyesület szabályzata lényegében megegyezett a német tornászokéval, a németajkúak így mégis előbb alapíthattak saját

¹ Mészáros Andor: A cseh elem a magyar polgárosodásban. A cseh nemzeti mozgalom expanziója. Doktori disszertáció (PhD). Kézirat. ELTE BTK Művelődéstörténeti Program, Budapest, 2007. p. 261.

² Telovadno društvo Sokol Dolnja Lendava 1920–1941. Ur. Franc Horvat Meštrovič. Občina Lendava, Zalaegerszeg, 2005. p. 11.

egyletet, hiába később nyújtották be a kérvényüket annak elindítására. Végül engedett a város vezetése, és 1863. október 1-jén megtarthatta alakuló közgyűlését Ljubljánában a Južni Sokol (Déli Súlyom).³ A névválasztásból jól látszik, hogy tisztelték prágai társaikat, és saját magukat az ő déli testvéreiknek tartották. A Južni Sokol ötletgazdája, kezdeményezője korának híres tornásza, Štefan Mandić volt, aki az új egyesület első tornatanára is lett, vezetőjüknek pedig a város akkori polgármesterét, Etbin Costát választották meg. 1920 elején a Sokol-mozgalom elérte a Muravidéket is, és a következő húsz évben több településen is megalakultak és tevékenykedtek a helyi egyesületek, amelyek igyekeztek felzárkózni a többi, már évtizedek óta működő szlovén Sokolhoz. Elsőként a vidék legnépesebb városában, Muraszombatban alakult Sokol-egylet: 1920. március 18-án a Dobray szálólóban, amely kilenc évig az egyesület központja is volt. Alapítója és első sztarosztája (előljárója) Anton Koder közjegyző volt, vezetőjének pedig Josip Soukup bankigazgatót választották meg. Amint a vidék valamennyi Sokol-egyesületének, úgy a muraszombatinak sem volt eleinte saját otthona, így a város polgári iskolájának tornatermében kaptak ideiglenes helyet, ahol színpadot is állítottak. A testedzés mellett így a kultúrára is tudtak hangsúlyt fektetni, emellett olvasóköri és zenei szakosztályuk is volt. Az említett tornateremben a Muraszombati Sokol Egyesület 1922 februárjában ünnepséget szervezett a mozgalom prágai elindulásának 60. évfordulója alkalmából.⁴ Ugyanebben az évben szép számban vettek részt a Maribori župa zletjén, valamint ekkor alakultak meg a szakosztályaik, amelyek többek között színjátszással, zenével, a könyvtárukkal, valamint a Sokol-otthon felépítésével foglalkoztak. 1924-től a muraszombati egyesület már nem csak tornával, hanem más sportokkal is foglalkozott, így például röplabdával, kosárlabdával, atlétikával, úszással és síeléssel is, de a Mura Labdarúgó Klub ekkori alapítása révén a labdarúgást is űzni tudták.⁵ 1925 júniusának közepén újabb mérföldkőhöz érkeztek, hiszen a Maribori župa VIII. zletjét Muraszombatban rendezték meg, amely során a város

egyesületének ünnepélyesen átadták Sokol-zászlójukat, emellett pedig felvonulás, versenyek és egy nyilvános bemutató is megrendezésre került. Az alsó mezőnyben 22-en, a középsőben pedig 16-an versenyeztek, mellettük pedig 240 Sokol-tag vett részt a nyilvános tornabemutatón.⁶ 1929 novemberének utolsó napján, vagyis egy nappal az SzHSz Királyság kikiáltásának 11. évfordulója előtt Koder sztarosztja ünnepélyesen átadta a muraszombati Sokol-otthonát, amely a Muraszombati járás sportközpontja lett, emellett pedig számtalan kulturális rendezvény, valamint bálók is megtartattak benne a későbbi években, amelyeket előszeretettel látogattak olyan körök is, akik nem igazán szívték a sokolok tevékenységét. Ez az épület lett később a város levéltárának otthona is. Az 1929-es év kapcsán azonban még kiemelendő, hogy a még az ugyanezen év januárjában bevezetett királyi diktatúra megpecsételte a Sokol-egységek sorsát is. Az alapvetően alulról szerveződő, önkéntes tagokkal rendelkező mozgalom december 5-én hivatalosan is átalakulásra kényszerült. Az uralkodó megszüntette a Jugoszláv Sokol Szövetséget, melynek helyébe a Jugoszláv Királyság Sokolja került, ami lényegében annyit jelentett, hogy központosította a mozgalmat, azt az állam irányítása alá helyezte. Ezután Belgrádból nevezték ki az egész országban az egyesületek vezetőit, annak a fő sztarosztája pedig az ország kiskorú trónörököse lett.⁷ A Sokol-egyesületeknek így a további működésük érdekében be kellett látniuk, hogy a politika felettük áll, és ez befolyásolta a szervezet utolsó évtizedének működését. A harmincas évek közepétől az uralkodó és köre kezdte visszafogni a liberális szellemiséget valló tanítók munkáját a Sokolban, ám attól még az továbbra is működött, és a Muraszombati járásban végül a három egyesület (a város, valamint Rogašovci és Šalovci) mellett 17 Sokol-szakasz is tevékenykedett.⁸ A muraszombati egyesület 1935-ben több mint kétszáz aktív tornásszal számolt, tagjaik száma pedig összesen 2.495 volt.⁹ Többségük nem foglalkozott aktív testmozgással, a sokolokhoz tartozás sokak számára státuszszimbólum volt, amivel a délszláv közösséghez való tartozásukat hangsúlyozták.

3 Sokoli in Orli na Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju. Ur. Miroslava Grašič, Marjan Matjašič. Muzej narodne osvoboditve, Maribor, 1993. p. 3.

4 Uo. 43–47.

5 Uo. 61–66.

6 Uo. 69–71.

7 Uo. 88–91.

8 Uo. 107–121.

9 Uo. 127.

➤ **Muraszombati sokolok** (Herman Štici: Zgodovina telovadnega društva Sokol Murska Sobota. Športna zveza, Murska Sobota, 2000., p. 64.).

A régió magyarságának legnépesebb településén, Alsólendván is teret nyert a szláv mozgalom. A ljubljana-i székhelyű Jugoslavija című lap röviden beszámolt a város első ilyen jellegű rendezvényéről, amelyre 1920 őszén került sor: „A Sokol-rendezvény, amely a múlt vasárnap zajlott Alsólendván, várakozásokon felül teljesített. Megmutatkozott, hogy a muravidéki lakosság is kezd érdeklődni nemzeti eseményeink iránt. Az ünnepségen Csáktornya, Ormož, Dravsko Središče, Varasd és Muraszombat sokoljai is részt vettek.”¹⁰ Alsólendva Sokol-egyesületének megalakulására azonban még öt hónapot várni kellett. Erre 1921. március 21-én került sor. Az alakuló gyűlésen, amelyen csáktornyai és varasdi képviselők is jelen voltak, Janko Leskovecet választották meg sztarosztának, az előljáró-helyettes Mirko Sadar, az egyesület vezetője pedig Roman

Košir lett. A Sokolski vestnik 1921. június 4-i számában Košir vezető leírta, hogy szinte nincs sporteszközük, de így is tartanak edzéseket a polgári iskola udvarán, ám télen erre nem lesz lehetőségük. 18 felnőtt tornászuk van és néhány ifjú, továbbá jelenleg csak öt nő van az egyesület tagságában.¹¹ A sokolokat azonban nem mindenki látta szívesen a városban. Erről tanúskodik a Jutro című lap egy 1922-es júniusi száma: „Alsólendváról jelentik: Az általános kellemetlenségek mellett, amelyekkel minden Sokol egyesületnek szembe kell néznie, itt a Muravidéken, kivált a magyarosított Alsólendván további gondok jelentkeznek, amelyek furcsán pont azoktól származnak, akiknek a mi országunk adja a mindennapi kenyeret. A helyi polgári iskolán tanít valami Kolarž nevű kisasszony, aki a sokolokat egyenesen kommunistának nevezi, mellette pedig ideigle-

¹⁰ Jugoslavija, 3. évfolyam, 238. szám, 1920. október 5. p. 3.

¹¹ Herman Štici: Zgodovina telovadnega društva Sokol Murska Sobota. Športna zveza, Murska Sobota, 2000. p. 42–43.

nesen Varga káplán is tanít, aki a legsúlyosabb büntetéssel fenyegeti diákjait, ha azok belépnek a mozgalom ifjúsági tagozatába. Mivel a feljelentések nem használnak, ezekkel a konkrét esetekkel apellálunk a nyilvánosság felé [...], hogy a két személynek magyarázzák el, miként kell viszonyulni azon egyesülethez, amelynek a Muravidéken a legfontosabb feladata van, hogy ápolja a nemzethez és az államhoz való tartozás tudatát.”¹² Az említett évben az alsólendvai Sokol megszervezte második találkozóját is, ám nem úgy, ahogy arra előzetesen számítottak. Egy héttel az esemény előtt az egyesület bejelentette, hogy 200 résztvevőre számítanak, ténylegesen azonban ez a szám nyolcvan körüli volt, és főleg Varasdról, Csáktornyáról, valamint Ptujból érkeztek vendégek. A felvonulás az arról beszámoló újságcikk szerint szégyenteljesre sikeredett, hiszen a várost nem díszítették az SzHSz Királyság zászlói sem, továbbá a felvonuláson résztvevők a polgárok érdeklődésének hiányában saját magukat kényszerültek köszönteni, illetve éltetni. A vendégségbe érkező sokolok így hamar elhagyták a várost.¹³ Ez is azt bizonyítja az idézett újságcikkhez hasonlóan, hogy Alsólendva népe eleinte nem fogadta be a mozgalmat, a város és környékének lakói vonakodtak tőle, de ez a harmincas évekre erősen változni kezdett. 1930-ra, a mozgalom állam alá rendelése után Alsólendva sokoljai megerősödtek és táborot szerveztek. Erről korábban álmodni sem mertek, hiszen nem is olyan régen még alig volt érdeklődő, aki megtekintette volna a város tornászait. Így vélekedik legalábbis a Jutro című lap, amely beszámolt az augusztusi eseményről. A cikk szerint a jól sikerült tornagyakorlat után egy spontán társasági eseményre került sor, amely a késő esti órákig tartott. Az ünnepség a vasútállomásnál kezdődött, ahol a vendégeket várták, majd onnan felvonultak a sokolok, akiket varasdi zenészek kísértek útjukon. A felvonulók között az alsólendvaiak petesházi szakasza is részt vett, továbbá több parasztember is feldíszített lovaskocsikkal. A bemutató legszebb része a szertorna volt, hiszen addig illet a város lakói nem igazán láthattak. A végén néhány alsólendvai katona is bemutatót tartott puskáikkal, ezután pedig következett a szórakozás, hiszen egy spontán bál vette kezdetét. Ami a cikk szerint a legmeglepőbb

volt, hogy a 2.500 érdeklődő között rengeteg paraszti származású ember is megjelent, akik azért többségükben nem szlovénajkúak voltak. Ennyien az egy évvel korábbi, a Muravidék csatlakozásának 10. évfordulójára szervezett ünnepségen sem voltak.¹⁴ Az Alsólendvai Sokol Egyesület az említett évben összesen 129 tagot számlált, amelyből 15 felnőtt tornászuk (három női tornásszal) és 64 gyermek tornászuk (10 lánnyal) volt, emellett pedig még 50 egyéb tagjuk.¹⁵ Az alsólendvai egyesület a harmincas évek elején lépett át a Ptuji Körzetbe, és a mozgalom megszűntetéséig annak része is maradt. Ekkoriban jöttek létre a petesházi, valamint a benicai Sokol-szakaszok, amelyek közvetlenül az alsólendvai egyesület alá tartoztak.

A városban 1932-ben kezdtek el gyűjteni a leendő otthonuk felépítésére. Erre jó lehetőség nyílt a tombo-lákkal, amelyeket maguk szerveztek. Már az említett évben is többször rendeztek sporteseményt, amelyeken a résztvevők különböző atlétikai számokban, valamint röplabdában is versenyeztek, továbbá ekkor alakult meg egyesületük zene- és énekkara is.¹⁶ A szlovén területek župái, valamint annak agilis lakói, társadalmi csoportjai megkerülhetetlenek voltak a zenés események megszervezésében, amelyeken általában amatőr és profi zenészek együtt játszottak, akik többnyire valamely Sokol-szervezet tagjai is voltak. A Maribori župán belül kiemelendő az alsólendvai Sokol-szervezet tevékenysége, akik 1933-ban és 1934-ben is komolyzenei koncertsorozatot tartottak karmesterük, Ljubič úr segítségével. Ezeken többek között Boieldieu, Offenbach, Beethoven, Rossini és Verdi műveit is előadták, de a vidéken muraszombati társaik is rendeztek hasonló koncerteket. Ezeken az akkor kevesebb mint 5.000 lelket számláló településeken az ilyen jellegű zenekarok biztosították az egyetemes, illetve a jugoszláv zenei kultúra közvetítését.¹⁷ Vagyis a Sokol-mozgalom ezen a téren is komoly munkát végzett az alapvetően földművesek lakta vidéken.

12 Jutro, 3. évfolyam, 138. szám, 1922. június 13. p. 3.

13 Telovadno društvo Sokol Dolnja Lendava 1920–1941. Ur. Franc Horvat Meštrovič. Občina Lendava, Zalaegerszeg, 2005. p. 24.

14 Jutro, 11. évfolyam, 198. szám, 1930. augusztus 27. p. 3.

15 Telovadno društvo Sokol Dolnja Lendava 1920–1941. Ur. Franc Horvat Meštrovič. Občina Lendava, Zalaegerszeg, 2005. p. 29.

16 Uo. 31–35.

17 Ivana Vesić: Contribution of the Yugoslav Sokol Organizations. In: Musicology. Journal of the Institute of Musicology SASA. 30 (I/2021), Belgrade, 2021. p. 124–127. (https://www.academia.edu/49536651/Contribution_of_the_Yugoslav_Sokol_organizations_to_the_interwar_sphere_of_music) – utolsó hozzáférés: 2022. március 2.

1933-ban Alsólendva ismét zletet rendezett, amely hasonlóan jól sikerült, mint a három évvel korábbi táboruk. Két évvel később volt a város első Sokol-rendezvényének a 15. évfordulója, amelynek alkalmából II. Péter jugoszláv király zászlót küldött az egyesületnek. A rendezvényre körülbelül 400 sokol látogatott el, akik felvonultak és bemutatót is tartottak,¹⁸ 1937-re pedig sikerült megvalósítaniuk leghőbb vágyukat, hiszen megépült az alsólendvai Felszabadító I. Péter király Sokol-otthon, amelynek ünnepélyes megnyitójára november 30-án került sor.¹⁹ Jó berendezésének, valamint tágas udvarának is köszönhetően az épület még hosszú évtizedekig a város testnevelési központja maradt, ám azt az alsólendvai sokolok csupán három évig használhatták. Az ország második világháborúba sodródásával, vagyis azzal, hogy a Jugoszláv Királyság 1941 áprilisában szétesett, a vidék, illetve az ország valamennyi Sokol-egyesülete megszűnt, de a sokolok szelleme a háború után, Tito Jugoszláviájában is tovább élt.

Az Orel-mozgalom

A Sokol-mozgalom térnyerésével a testedzés, valamint a szlovén kultúra ápolása a 20. század elejére mindennappossá vált az örökös tartományok több szlovén településén is. Az egyesületek liberális szellemiségét azonban bizonyos személyek és azoknak körei hamarosan nem nézték jó szemmel. Már az 1800-as évek utolsó évtizedében észlelni lehetett némi ideológiai különbséget a sokolok vezetői, valamint azoknak hithű katolikus tagjai között. A Sokolhoz hasonlóan ez sem szlovén sajátosság, hanem szintén a cseh területekről származik, ahol pont az említett ideológiai különbségek miatt nyert teret az Orel-mozgalom 1895-ben.²⁰ Az első gondolatok egy szlovén katolikus tornaegylet megalapításáról Stájerországból származtak Radoslav Nemectől, aki egy 1902-es ljubljana-i népgyűlésen arról beszélt, hogy a nemzet keresztény fiataljainak szükséges lenne testileg és lelkileg

is felkészülni a jövő kihívásaira.²¹ 1905-ben Mariborban Anton Korošec, a Szlovén Néppárt (SLS)²² egyik vezető alakja már arról beszélt, hogy a létező katolikus egyesületeknek legyen saját testedzéssel foglalkozó szakosztálya, Ivan Podlesnik pedig meg is nevezte azt: „*Egyleteink kinyitják szárnyaikat, mint a büszke sasok.*”²³ Ezzel megszületett az új mozgalom neve, az Orel, ami sast jelent, bár az első években még nem így hívtak hivatalosan az egyesületeiket.

Az Orel a Sokolhoz hasonlóan csak a nagy háború után nyert teret a Muravidéken, illetve leginkább azon falvakban, amelyekben a Sokol nem tudott szilárd gyökereket eresztetni. A magyar többségű Alsólendván és környékén a sokoloknak is nehéz dolguk volt, ám mint kiderült, elég erősnek bizonyultak ahhoz, hogy létrehozzák saját egyesületüket. Ugyanez nem mondható el az orelekről. Az orelek első muravidéki egyesülete Žižkin alakult meg 1919-ben, vagyis a terület SzHSz Királysághoz csatolásának évében, de már annak hivatalos megalapítása előtt is zajlottak hasonló jellegű foglalkozások a faluban. Ezeket az akkoriban a településre érkezett klarisszák szervezték, akik tanították, nevelték a falu gyermekeit. Az egyesületbe a környező falvakból, Črenšovci, Odranci, Trnje, valamint Gornja, Srednja és Dolnja Bistricáról is toboroztak tagokat, és a Ljutomeri Körzet alá kerültek, első vezetőjük pedig Martin Žerdin lett. Štefan Bakan črenšovci káplán is szorgalmazta az egyesület létrejöttét, amelynek eleinte közel harminc tornásza, emellett pedig közel húsz egyéb tagja volt.²⁴ A szlovén orelek lapja, a Mladost arról számolt be, hogy a vidék első Orel-gyűlése 1919. szeptember 10-én zajlott Beltincin, amelynek résztvevői megkapták az utasításokat, hogy miként kell megszervezni a munkájukat. Emellett szó volt még az ugyanazon hó közepén szervezendő maribori tanfolyamról, ahova hét muravidéki orel látogathatott el, végül pedig a vidék első nyilvános Orel-szerepléséről is. Utóbbira szeptember 21-én került sor

18 Telovadno društvo Sokol Dolnja Lendava 1920–1941. Ur. Franc Horvat Meštrovič. Občina Lendava, Zalaegerszeg, 2005. p. 46–47.

19 Uo. 48.

20 Mészáros Andor: A cseh elem a magyar polgárosodásban. A cseh nemzeti mozgalom expanziója. Doktori disszertáció (PhD). Kézirat. ELTE BTK Művelődéstörténeti Program, Budapest, 2007. p. 74.

21 Sokoli in Orli na Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju. Ur. Miroslava Grašič, Marjan Matjašič. Muzej narodne osvoboditve, Maribor, 1993. p. 19.

22 1905-ig a politikai tömörülés a Katolikus Néppárt nevet viselte.

23 Anton Ratizojnik: Telovadno društvo Orel in katoliška kulturno prosvetna društva v Ljutomeru 1912–1941. Murska Sobota, 2000. p. 6.

24 Majda Ladič: Telovadno društvo Orel Žižki. In: Zbornik soboškega muzeja 11–12. Pokrajinski muzej Murska Sobota, 2008. p. 161–162.

➤ **Žižki orelek** (Majda Ladič: Telovadno društvo Orel Žižki. In: Zbornik soboškega muzeja 11-12. Pokrajinski muzej Murska Sobota, 2008., p. 161.).

Črenšovcin, amelynek plébániája alá tartozott egyébként Žižki is. A szereplést a cikk szerint 7.000-en tekintették meg.²⁵ A bemutató résztvevőinek számát fenntartásokkal érdemes kezelnünk, mert a črenšovci plébánia területén az 1910-es népszámlálás alapján nem élt összesen 5.600 fő sem,²⁶ de ha fel is tennénk, hogy a falvak minden lakója részt vett rajta, akkor sem hihető, hogy a környékről még további 1.500 ember megtekintette volna a kistelepülés egyesületének bemutatóját. Az eseményen beszédet mondott többek között Jože Klekl plébános, amelyet a tornabemutató követett, utána pedig három rövidebb színházi darabot is előadtak a muravidéki fiatalok az iskolában.²⁷

Korábban említésre került, hogy Alsólendván nem alakult Orel-egyesület, ám a város lakóit az orelek mégis

meglátogatták 1927-ben, mégpedig a žižki, valamint a bogojinai tornászok. 1920 első napján ugyanis Bogojinán is megalakult a klerikális tornaegylet,²⁸ így a Muravidék első két Orel-szervezete tette a városban a tiszteletét. A két falu képviselői szeptember 8-án délelőttre időzítették érkezésüket, és zenei kísérettel vonultak a templomba szentmisére, majd utána bemutatót tartottak az érdeklődőknek az iskola udvarán. Az eseményre elhívták muraközi és stájerországi társaikat is.²⁹ A bogojinai orelekről érdemes megemlíteni, hogy egy évvel a megalakulásuk után a falu összefogásának köszönhetően otthont építettek. Ezt két év alatt húzták fel, és a tetőt kivéve teljesen fából készült el az otthonuk. Ebben tudták megtartani kulturális és sporteseményeiket a hidegebb évszakokban, de a falu iskolája is használhatta azt a

25 Mladost, 12. évfolyam, 12. szám, 1919 december.

26 A Magyar Szent Korona 1910. évi népszámlálása I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912. p. 776.

27 Novine, 6. évfolyam, 38. szám, 1919. október 4.

28 Kovács Attila – Tátrai Ágnes: Magyarok a Muravidéken 1918–1945 kronológia. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet és Intézet za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 2013. p. 22.

29 Novine, 14. évfolyam, 35. szám, 1927. augusztus 28. p. 3

későbbi években, a mozgalom megszűntetése után is.³⁰

Ha Alsólendván nem is, de a Muravidék másik nagyobb városában, Muraszombatban a mozgalom teret nyert, ám messze nem tudtak olyan mély nyomot hagyni a település életében, mint rivális csoportjuk. A városban a Sokol-egyesület megalapítása után két évvel, 1922. július 29-én megalakult az Orel is. Elnöke Štefan Bejek, első vezetője pedig Franc Novak lett.³¹ Muraszombatban működött gimnázium, amelynek katolikus diákjai az 1923/24-es tanév végén saját Orel-szakaszt alapítottak. Az alakuló ülésen közel ötven tagjuk lett, elnökük Janez Bejek, első vezetőjük pedig Jožko Kuzma lett. Később, az októberi ülésükön elhatározták, hogy a tornaórákat az iskola tornatermében végzik majd, amikor azt az igazgató engedélyezi.³² A klerikális diákegyesület védnöke Franc Sušnik lett, aki az iskola tanára volt. A Jutro című ljubljanei lap élesen kritizálta a ténykedését: *„Pénteken, június 27-én az ígéretes klerikális fiatalság Orelt alapított Muraszombatban. Semmi különös. Érdekes azonban, hogy alakuló gyűlésük a reálgimnáziumban zajlott. Igazán furcsa elképzelései vannak Sušnik professzornak az iskoláról. Biztosan úgy véli, hogy ha a papság megtehetné, hogy a templomokat politikai lebujjá változtassa, miért ne tehetné ő az iskolát a Szlovén Néppárt akaratának végrehajtójává. Ezt mi mindnyájan provokációnak tartjuk és elvárjuk a hatóságok részéről, hogy tájékoztassák a professzor urat és az Orel elnökét, hogy az iskola iskola és nem Orel-otthon.”*³³

A muraszombati Orel a Muravidéki Körzet tagja lett. A körzet irányítója Pavle Horvat volt, akit a bratonci Orel-tábor alkalmából választottak meg még 1920 májusának végén. Ez a tábor volt az első, amelyet a vidéken szerveztek, a Szlovén Néppárt számára pedig kampányeseményeként is szolgált, amelyen többek között a liberális Sokol ellen szólaltak fel a beszédek mondók.³⁴ Bratoncin a tornaegyletnek egy szakasza is működött később, amely a beltinci Orel-egyesület alá tartozott. A beltinci orelek alakuló közgyűlése 1920 februárjában

zajlott, és 18 alapító tagjuk volt, akik elnöküknek Štefan Roust választották meg.³⁵ Két hónappal később, áprilisban a beltinci orelek énekkart indítottak, amelyet egy Šprager nevű tanár irányított, és a kórus az említett bratonci táborban mutatkozott be a falu kápolnájának felszentelése alkalmából.³⁶

Az 1920-as évek eleji lelkesedés ellenére az Orel-mozgalom néhány falu kivételével nem tudott meghonosodni a Muravidéken. Leginkább a tanári állomány hiányzott, hiszen a legtöbb pedagógus inkább a sokoloknál vállalt szerepet, valamint nem sikerült elég sportszert sem beszerezniük az egyesületeknek.³⁷ Azokban a falvakban azonban, amelyekben létrejött az Orel, fontos szerepet játszott a főként paraszti származású lakosság körében. A korábbi fejezetben említett királyi diktatúra bevezetése, valamint az uralkodó 1929 decemberi rendelkezése alapján a testneveléssel foglalkozó egyesületeknek be kellett lépniük a Jugoszláv Királyság Sokoljába. Ha ennek nem tettek eleget, úgy a működésüket betiltották, vagyonukat pedig elkobozták. Az oreleknek is megvolt a lehetőségük arra, hogy a tagjaik testnevelését biztosítsák az új, központosított szervezetbe lépéssel, ám ezt elvi okból nem tették meg. Emiatt egykori tagjaik vagy évekig nélkülözték a szervezett testedzést, vagy beléptek valamely Sokol-szakaszba. Ezekben az Orel-szellemiségű tagok száma leginkább a harmincas évek második felében látszott meg, amikortól az állam enyhített korábbi szigorán, és a katolikusok ismét saját egyleteket alakíthattak, hiszen ekkor az említett szakaszok egy része meg is szűnt a tagjaik kilépése miatt.³⁸ 1937-ben tehát működési engedélyt kapott a klerikális, úgynevezett Nevelési Szövetség (Prosvetna Zveza), amelynek keretén belül a Férfi (ZFO) és Női Szakasz (ZDK) is megkezdhetette működését. Ezt tekintették az Orel-mozgalom jogutódjának, amely hasonlóan tevékenykedett, mint elődje.³⁹ A sportolás és a színdarabok mellett azonban még további fontos feladatokat is elláttak. Ezek közé tartozott

30 Herman Štici: Zgodovina telovadnega društva Sokol Murska Sobota. Športna zveza, Murska Sobota, 2000. p. 51–52.

31 Uo. 54.

32 Vilko Novak: Pomen orlovstva za narodnost in kulturo v Prekmurju. In: Stopinje, Pomursko pastoralno področje, Murska Sobota, 1944. p. 53.

33 Jutro, 5. évfolyam, 156. szám, 1924. július 4. p. 3.

34 Herman Štici: Zgodovina telovadnega društva Sokol Murska Sobota. Športna zveza, Murska Sobota, 2000. p. 54–56.

35 Novine, 7. évfolyam, 9. szám, 1920. február 29. p. 4.

36 Novine, 7. évfolyam, 21. szám, 1920. május 25. p. 1.

37 Metka Fujs: Sokoli in Orli v Prekmurju. In: Stopinje, Pomursko pastoralno področje, Murska Sobota, 1994. p. 46.

38 Sokoli in Orli na Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju. Ur. Miroslava Grašič, Marjan Matjašič. Muzej narodne osvoboditve, Maribor, 1993. p. 29

39 Metka Fujs: Sokoli in Orli v Prekmurju. In: Stopinje, Pomursko pastoralno področje, Murska Sobota, 1994. p. 48.

a különböző művelődési estek megszervezése, amelyeken együtt olvastak vagy hallgatták meg egy-egy vendég előadását, amely általában a gazdaságról, a politikáról, illetve a történelemről szólt. Ezzel oktatási, nevelési szándékuk volt, hiszen a parasztszülők gyermekei általában szintén a földműveléssel foglalkoztak, nagyon kevesen tanultak tovább. Főleg szülőfalujuk népiskolájába jártak csak az előírt néhány évig, az ott megszerzett tudás mellé pedig nem ártott, ha kicsit tágabb szemmel is tudnak a világra nézni, így fogta fel legalábbis a szövetség, amely programjaikkal iskolán kívüli oktatást biztosított számukra. A Nevelési Szövetség sem működhetett sokáig, hiszen 1941 tavaszán, a Jugoszláv Királyság megszűnésekor azt is felfüggesztették a Sokollal egy időben. A második világháború után már az új Jugoszláviában nem tudott ismét újraindulni a mozgalom, azt ugyanis a Josip Broz Tito vezette kommunista állam nem tette lehetővé.⁴⁰

A Levente-mozgalom

1920. június 4-én, a Nagy-Trianon kastélyban írta alá magyar oldalról Drasche-Lázár Alfréd és Benárd Ágost a trianoni békeszerződést, amellyel egy új, jóval kisebb Magyarország született. A békediktátum rendelkezései között szerepelt a magyar haderő maximalizálása is 35.000 főben, a sorkatonaságot pedig eltörölték. Ez volt az egyik fő oka az 1921. évi LIII. törvénycikk kibocsátásának, az úgynevezett testnevelési törvénynek. Jelentősége, hogy állami feladattá tette 12-től 21 éves korig az iskolán kívüli magyar ifjúság testi nevelését, ezzel pedig lehetőség nyílt a katonai nevelésre is, kiegészítve azt erkölcsi és vallásos neveléssel.⁴¹

A „levente” szavunk eredete elég zavaros, valószínűleg a törököktől vettük át, és vitézt, harcost, katonát jelent.⁴² Ez lett végül a megnevezése az ifjúsági szervezetnek, amelynek megalapítása során gondoskodni kellett az oktatói, felügyelői állományról is. Az ország minden pontján szerveztek kisebb leventeparancsnokságokat,

amelyek saját egységeiket felügyelték, így az oktatókat – akik általában leszerelt vagy tartalékos tisztek voltak⁴³ – is beszervezték.⁴⁴ A leventeintézmény militarizálása az 1939. évi II. törvénycikkkel gyorsult fel, a honvédelmi törvénnyel. Ekkortól már nem csak az iskolán kívüli fiataloknak kellett részt venni a foglalkozásokon, hanem azokat a közoktatási intézményekre is kiterjesztették. A második világháború éveiben már leányleventék is voltak, így már összesen több mint egymillió magyar fiatal nevezhette magát leventének,⁴⁵ amelyben közrejátszott az ország területi gyarapodása is 1938 és 1941 között. A leventék tragédiája a nyilasuralommal kezdődött, amikor is a legidősebb leventéket folyamatosan kezdték beépíteni a hadseregbe. Az 1945. január 2-i mozgósítási parancs értelmében a 16. életévüket betöltött leventéktől felfelé mindenkinek kötelezővé tették a bevonulást.⁴⁶

1941 áprilisában a Délvidék egyes részei visszatértek Magyarországhoz, a területet pedig visszaépítették a magyar megyék rendszerébe, így a Muravidék Vas és Zala megye közigazgatásába került vissza. Ez azzal is járt, hogy az adott területekre kiszélesedett a leventemozgalom is. A délvidéki leventék története néhány hónappal a vidék visszacsatolása után, augusztus 16-án vette kezdetét. Így az új parancsok: a III., a IV. és az V. leventehadtest megkezdte a munkáját. Az V. hadtest területe különböző bácskai városokra koncentrálódott, mint Topolya, Újvidék, Zenta, Magyarkanizsa, Szabadka stb. A IV. hadtest a baranyai Dárda területére, míg a III. hadtest területe a Muravidéken volt, Murszombatban és Alsólendván.⁴⁷ A muravidéki levente-egyesületek a következő év elején jöttek létre hivatalosan. Legelőször a Murszombati Levente Egyesület alakult meg 1942 januárjában, elnöke

40 France Pernišek: Zgodovina slovenskega Orla. Slovenska kulturna Akcija, Buenos Aires, 1989. p. 242.

41 Gergely Ferenc – Kiss György: Horthy leventéi. Kossuth Könyvkiadó, 1976. p. 42–43.

42 Szerk. Dr. Diós István – dr. Viczián János: Magyar Katolikus Lexikon. Szent István Társulat Kiadó, Budapest, 1993–2014.

43 Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó, Budapest, 2010. p. 119.

44 Gergely Ferenc – Kiss György: Horthy leventéi. Kossuth Könyvkiadó, 1976. p. 116.

45 Gergely Ferenc – Kiss György: Horthy leventéi. Kossuth Könyvkiadó, 1976. p. 239.

46 Szabó János: A leventeintézmény és társadalmi környezete. In: Hadtörténelmi Közlemények 102. évfolyam 40. száma, 1989. p. 508–509.

47 Szerk. Dr. Blasszauer Róbert: Az IHNETOV munkanaplója. Vitéz Bély Alajos vezérezredes Hadtörténelmi Levéltárban őrzött irataiból 1941–1943. Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 2002. (<https://mek.oszk.hu/04900/04982/html/>) – utolsó hozzáférés: 2020. február 25.

◀ **Leventék az alsólendvai otthonuk előtt** (Hranilović Viktor gyűjteménye).

Hartner Nándor lett.⁴⁸ Az Alsólendvai Levente Egyesület egy hónappal később kezdte meg munkáját: „Alsólendván a polgári iskola nagytermében ünnepélyes külsőségek között levente egyesület alakult. A Hiszekegy elimádkozása után Láng György járási leventeparancsnok ismertette az egyesület célkitűzéseit és hangoztatta, hogy ép lelkű és ép testű ifjúságot kell felnevelnünk, hogy az mind a munkában, mind a haza szolgálatában megállja a helyét. Lelkesen fogadott beszéde után a jelenlévők kimondották az egyesület megalakulását és elnöknek egyhangúan megválasztották Küronya Jenő polgári iskolai igazgatót. Küronya Jenő hálás szavakkal köszönte meg a megtiszteltetést, majd gyűjtőhatású beszédet mondott a leventék kötelességeiről a déli végeken. Szükség van sok, minél több magyar katonára, hogy az ország határain minnél sűrűbb sorokban állhassanak őrt és ne ismétlődhessék meg Mohács vagy Trianon. Az új elnök beszéde után megválasztották a tisztikar többi tagjait is. Titkár lett

Nagy János tanár, jegyző Fülöp Gyula, pénztárnok Paller Dezső, gazda Kovács Kopácsi Lajos. Tiszteletbeli tagokká dr. Apáthy József főszolgabíró és Gál István vezető járásbíró választották meg.”⁴⁹

Nemcsak a vidék két városában, hanem falvakban is megalakultak a helyi szervezetek. Azt, aki talán a legtöbbet tett a leventeélet megszervezéséhez a Lendva-vidéken, vitéz Turza Antalnak hívták. Ő Dobronakon született, a két világháború között Magyarországon tartózkodott, de 1941-ben hazatért szülőfalujába és az ottani iskola igazgatója lett.⁵⁰ Az alsólendvai leventék székhelye a Leventeotthon volt, amely 1937-ben a Sokol számára épült. Az ingatlan hivatalosan 1943 elején került a tulajdonukba.⁵¹ Bejárata felett *A Magyar Ifjúság Háza*

48 Muraszombat és Vidéke, 36. évfolyam, 2. szám, 1942. január 9. p. 1.

49 Muraszombat és Vidéke, 36. évfolyam, 6. szám, 1942. február 6. p. 4.

50 Kovács Attila – Tátrai Ágnes: Magyarok a Muravidéken 1918–1945 kronológia. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet és Intézet za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 2013. p. 102.

51 Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára, Zala Vármegye

felirat volt látható. A muraszombati Sokol-otthont is az ottani leventék vehették birtokukba.

A Muraszombat és Vidéke című hetilap számai arról tanúskodnak, hogy az ifjúságnak külön rovatot szenteltek *Leventeélet* címmel, amelyben a nemzet történelméről olvashattak, illetve a leventék erkölcsiségére is nagy hangsúlyt fektettek. Ezenfelül arról is több cikk szól, hogy minden fontosabb rendezvényen, ünnepélyen meg kellett jelenniük a leventéknek is egyenruhájukban, amely lényegében egy leventesapkából állt, mellé pedig felvettek egy fehér inget és egy sötét nadrágot. Ilyen alkalmakkor a magyar zászló előtt tisztelegve egy különleges imát szoktak elmondani: „*Magyarok Istene, kérünk bízó hittel, hős honvédeinket harcukban segítsed, vezéreljed őket győzelmesen vissza édes szép hazánkba, Nagy Magyarországra. Ámen.*”⁵² Az év legfontosabb napja a szervezet életében a leventenap volt, amely során felvonulás és közös program várta az ifjakat. A heti két alkalommal megrendezett foglalkozásokon részt kellett venniük, ezt az oktatók felügyelték, és az igazolatlan hiányzások esetén a levente szüleinek pénzbírságot szabhattak ki. A testmozgásos foglalkozások és a rendezvények mellett meg kellett jelenniük szentmiséken, istentiszteleteken is. A háború alatt több cikk is tanúskodik róla, hogy különböző gyűjtéseket szerveztek a fronton harcolók számára, ilyen volt a téli ruhák gyűjtése is. A Muraszombati Levente Egyesület focicsapatát is érdemes megemlíteni, amely több mérkőzésen is pályára lépett más leventecsapatok ellen.⁵³

Az Alsólendvai Levente Egyesületbe is kötelezően beléptették a járás 12 és 21 év közti fiúit. Ezeket három korcsoportra osztották: leventeapród (12–14 évesek), leventeifjú (14–17 évesek) és leventelegény (17–21 évesek). A legfiatalabb korcsoport főleg testedzéssel, az idősebbek emellett már lövészettel is foglalkoztak, a legidősebb korcsoport pedig – a háborúba való behívást követően – katonai szolgálatot volt köteles teljesíteni. Az egyesület működését a leventeotthon, a tagok iskolái és az egyház is segítette. A legfiatalabb korcsoport 60 méteres gyorsfutásban, helyből távolugrásban, kötélmászásban, egyensú-

lyozásban, 2.000 méteres távfutásban, mélybe ugrásban (egy méteres magasságból) és labdahajításban mérte össze tudását. Az idősebbek hasonló edzéseket végeztek. Ők 100 méteres gyorsfutásban, helyből távolugrásban, labdahajításban, öt kilométeres sétában, bukfencezésben és cigánykerekezésben, valamint mélybe ugrásban (1,5 méteres magasságból) versenyeztek egymással.⁵⁴

A környező falvakban külön-külön voltak úgynevezett leventeparancsnokok, oktatók, akik általában a falusi tanárok voltak, és különböző tanfolyamokon vettek részt, ahol a leventék helyes neveléséről tanultak. Ők voltak a felelősei a programok lebonyolításának, ezért pedig fizetséget is kaptak. Fontos, hogy azok a leventék, akik az Alsólendvai járáshoz tartoztak, nem mind edzettek együtt. A távolabbi falvak ifjainak nem kellett bejárni a központba, hanem a gyakorlatokat elvégezték heti néhány alkalommal valamelyik hozzájuk közel fekvő réten, tisztáson. Ezen alkalmakkor általában focizni szoktak.⁵⁵ Az ügyesebb leventék, az ifjúvezetők is tarthattak foglalkozásokat társaiknak, ha előtte arra engedélyt kaptak. A leventék úgynevezett leventepuskákkal tanultak löni, valamint terepfelmérést és térképolvasást is tanultak. Egy egykori levente-ifjúvezető elmondása szerint ők furkósbotokat is készítettek, amelyekkel az ellenséges ejtőernyősöket semlegesíteni tudták volna, amíg a csendőrség nem érkezik a helyszínre. Éjszakánként ugyanis Völgyifaluban, a Gyepűhegyen kellett két-két leventének őrködni, de ilyen akcióra ténylegesen sosem került sor. Emellett léteztek úgynevezett „partizán-fésülések” is, amelyek során a leventék csendőrökkel kiegészülve járták a vidék erdőit az ellenség után kutatva.⁵⁶ 1944 elején leány leventecsapat is alakult Alsólendván Küronya Jenő polgári iskolaigazgató kezdeményezésére, amelyet a tanári kar női testülete irányított, és 110 tagot számlált.⁵⁷

1944 őszén nagy változások következtek be a magyarországi politikai vezetésben, így a leventék sorsa is megpecsételődött. Magyarország kiugrási kísérlete a háborúból azt eredményezte, hogy az országot már meg-

Törvényhatósági Bizottságának iratai, kisgyűlés jegyzőkönyvei, 6559/1943. szám.

52 Gerencsér Kálmán völgyifalui ifjúvezető leventefüzete.

53 A Muraszombat és Vidéke 1942–1944 között megjelent számai.

54 Szerk. Franc Horvat Meštrovič: Telesnovzgojno Društvo Partizan Lendava 1952–1995. Občina Lendava, Maribor, 2008. p. 9–10.

55 Bíró József göntérházi leventével folytatott beszélgetésem, 2019 novembere.

56 Gerencsér Kálmán völgyifalui ifjúvezetővel való beszélgetésem, 2020 februárja.

57 Zalamegyei Ujság, 27. évfolyam, 41. szám, 1944. február 21., p. 3.

szállítás alatt tartó németek lemondásra kényszerítették Horthy Miklós kormányzót és a Lakatos-kormányt, az állam vezetését pedig a nyilasok vették át Szálasi Ferenc vezetésével.⁵⁸ A alsólendvai leventék egy csoportja, az 1926-os generáció pont Szálasi hatalomátvételének napján kapta azt a parancsot, hogy gyülekezzenek a Leventeotthon előtt. Onnan vonattal Balatonfüzűre szállították őket egy vegyi üzembe, ahol a következő hetekben lőszert gyártottak igen rossz körülmények között. Karácsony előtt tértek haza, amikor már Budapestet ostromolta a Vörös Hadsereg.⁵⁹ A leventéket több hullámban mozgósították vidékünkön. 1944. november 18-án vonultatták be az 1926–1929 között született petesháziakat, akiket Körmendre akartak szállítani, de ők Zalalövön leszálltak a vonatról és hazagyalogoltak, majd 1945. január 13-án ismét Körmendre kellett menniük, és végül Csehországban éltek meg a háború végét.⁶⁰ December 15-én a hosszúfaluiakat mobilizálták, amikor először Körmendre, majd onnan Németországba kerültek, végül a petesházaiakhoz hasonlóan Csehországban estek hadifogságba.⁶¹ Talán a legnagyobb mozgósítás 1945. január 10-én volt, amikor az 1924–1929 között született és még otthon levő leventéket sorozták a Korona szállóban. Onnan a vasútállomásra vonult a körülbelül 300 fős társaság, akiket szintén Körmendre vittek romokat takarítani, lövészárkokat ásni és havat hányni. Februárban többüket Németországba szállították, és a háború utolsó napjait Berlinben éltek meg, majd májusban hadifogságba estek, és csak júniusban tértek haza.⁶² A mozgalom a háború végére Magyarországon is megszűnt. Hazaérkezésük után jelentkezniük kellett kihallgatásra a partizánparancsnokságon, hiszen a vidék akkor már ismét jugoszláv fennhatóság alá került. Elhurcolásuk bizonyítása legtöbbszörüknek igen nehéz volt, mivel a hadifogságból nem kaptak elbocsátó levelet, vagy ha igen, azt megsemmisítet-

ték, hiszen Jugoszlávia nem tekintett pozitívan a fasisztának bélyegzett leventemozgalomra. Szlovénia függetlenedése után, a kilencvenes évek második felétől az akkor már régóta nyugdíjba vonult egykori leventekorosztályból többen kérvényt intéztek a szlovén államhoz, hogy ismerjék el és vegyék fel őket a második világháborús erőszak áldozatainak listájára. Ez egy több éven át tartó folyamat volt, amely alatt írásos bizonyítékok híján a legtöbbször egymásnak tanúszkodtak a kihallgatásokon, így többüknek a háborúban eltöltött hónapokat beleszámították a munkáéveikbe.

A három mozgalom összehasonlítása

A Muravidéken tehát 25 év alatt három sporttal és neveléssel foglalkozó mozgalom is jelen volt: a Sokol, az Orel és a Levente. Előbbi kettő a két világháború között, utóbbi pedig a második világháború éveiben működött. Első ránézésre különbözőnek tűnhetnek, ha azonban jobban megvizsgáljuk ezeket, rengeteg hasonlóságot fellelhetünk bennük. A következő rövid fejezet ezt igyekszik bemutatni, vagyis hogy miben hasonlítanak és miben különböznek egymástól a sokolok, az orelek és a levanték. Az összehasonlítás kifejezetten a tárgyalt régió szervezeteire vonatkozik, és nem terjed ki az országos szintre.

A következő oldalon található táblázat jól mutatja a Sokol-, az Orel-, valamint a Levente-mozgalom hasonlóságait. Eredetüket tekintve a két szláv mozgalom a cseh területekről származik, onnan vették át az osztrák tartományok szlovén lakosai, majd terjedt át a Muravidékre annak az SzHSz Királysághoz való csatlakozása után, míg a levanték mozgalma Magyarországról eredt. Létrejöttük okaként a táblázatban a legfontosabb ok lett megjelölve. Ez a sokoloknál a szláv nemzeti mozgalom a Habsburg Birodalmon belül, az oreleknél a sokolokkal való egyet nem értés, vagyis az ideológiai különbségek, míg a levantéknél a trianoni békediktátum katonai rendelkezése. Ideológiájukat tekintve az első liberális, a második keresztényszocialista, a harmadik pedig kifejezetten jobboldali, ami mellett a keresztény értékrend is fontos volt számára. A két szláv mozgalom kezdetben alulról szerveződött, előbbi azonban centralizálták 1929-ben, a Levente-mozgalmat pedig az állam indította útjára.

58 Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó, Budapest, 2010. p. 177.

59 Bíró József göntérházi leventével folytatott beszélgetésem, 2019 szeptembere

60 Tantalics Béla: Zalai levanték a második világháborúban 1944–45. Lenti Honismereti Egyesület, Zalaegerszeg, 2004. p. 332–333.

61 Tantalics Béla: Zalai levanték a második világháborúban 1944–45. Lenti Honismereti Egyesület, Zalaegerszeg, 2004. p. 328–331.

62 Varga Sándor göntérházi levente visszaemlékezési irata.

	Sokol	Orel	Levente
Eredete	cseh	cseh	magyar
Létrejöttének oka	a szláv nemzeti mozgalom része	a liberális ellenében a keresztény értékek	a trianoni béke katonai rendelkezése
Ideológiája	liberális	keresztényszocialista	keresztény jobboldali
Szerveződése	alulról*	alulról	felülről
Tagok életkora	fiatalok és idősek	fiatalok és idősek	csak fiatalok
Önkéntes/kötelező	önkéntes	önkéntes	kötelező
Városi/falusi	mindkettő	falusi**	mindkettő
Női tagok	igen	igen	igen
Egyenruha	igen	igen	részben***
Sport	igen	igen	igen
Kultúra	igen	igen	igen
Szociális tevékenység	nem	nem	igen
Zene	igen	nem	igen
Katonai foglalkozások	nem	nem	igen
Háborús részvétel	nem	nem	igen****

Táblázat: A három mozgalom összehasonlítása

* 1929-ig

** Muraszombat kivételével

*** csupán egyensapka

**** az 1929-es generációig

Ami tagjaik életkorát illeti, a sokoloknál és az oreleknél is több idősebb támogató tagjuk volt, akik közül a legtöbben nem is foglalkoztak testmozgással, míg leventék csak a fiatalok lehettek, a húszas éveik elejéig. Ehhez még az is hozzá tartozik, hogy előbbi két szervezetbe önkéntesen léptek be a tagok, míg utóbbi esetében az kötelező volt az adott korosztály számára. A sokolok és a leventék a két városban és a falvakban egyaránt jelen voltak, míg az orelek Muraszombat kivételével inkább csak a szlovén falvakban tevékenykedtek, és mindhárom szervezetnek voltak női tagjai is. Uniformisuk vidéken csak a sokoloknak és az oreleknek volt, a leventéknek csupán a sapkájuk volt egységes. Mindhárom szervezet foglalkozott sporttal és kultúrával is, ám szociális tevékenységet kizárólag a leventék végeztek, emellett a sokolok és a leventék egyesületeinek zenekaraik is voltak. Katonai fog-

lalkozásokon csupán a leventék vettek részt, és mivel az ő mozgalmuk idején zajlott a második világháború, csak ők vettek részt benne. A háború befejeztével már egyik szervezet sem folytathatta a munkáját a Jugoszláviához visszatért vidéken.

Záró gondolatként annyit lehet hozzáfűzni, hogy a leventék világháborúba sodródása ellenére mindhárom mozgalom működését pozitívként (is) lehet értékelni. A régió ifjúsága az 1920-as évekig nem igazán tudott részese lenni az egyesületi életnek, nem tudtak hova tartozni. A terület kifejezetten agrárvidék volt sokáig, így erre nem is volt szükség, de ez hamarosan megváltozott. A 20. század első felének történései magukkal hozták az egyesületi életet a területre, amelynek ékes példája ezen három szervezet. Egyik sem tett kárt, hanem épített, mégpedig közösséget.

Ddr. Ivan Rihtarič

Popis obrtništva v občini Lendava leta 1959

Predmet predstavljenega prispevka je analiza stanja po popisu, ki je bil izveden za konec leta 1959 v takratni občini Lendava.

Kot primarni vir uporabljam statistične podatke, ki jih je pripravila in izdala Obrtna zbornica Murska Sobota¹.

V omenjenem letu 1959 je bilo na območju današnjega Pomurja 6 občin: Murska Sobota, Lendava, Ljutomer, Gornja Radgona, Beltinci ter Petrovci – Šalovci. Občine so bile povezane v okraj Murska Sobota.

Gospodarstvo

V občini Lendava je obstajala dvojnost gospodarskih sektorjev: državni in zasebni.

V **državnem** sektorju so bila le 4 obrtna podjetja z 240 zaposlenimi, pa tudi 12 samostojnih obratov s 63 zaposlenimi, oz. skupaj 16 enot s 303 zaposlenimi delavci.

V **zasebnem** sektorju je bilo 215 samostojnih obratov z 244 zaposlenimi delavci.

Oba sektorja sta skupaj torej imela 231 enot s 547 zaposlenimi. V lendavski občini pa v tem času ni bilo obratov ljudskih odborov, raznih društev in ustanov ter tudi ne zadružnega sektorja.

Obrtne dejavnosti

Na območju občine je bilo 9 naslednjih obrtnih strok po tedaj veljavni klasifikaciji: obrtno predelovanje kovin, elektrotehnične obrti, predelovanje zemlje, kamna in

stekla, stavbne obrti, obrtno predelovanje lesa, obrtno predelovanje tekstilnega blaga, predelovanje usnja, živilske obrti in druge obrti.

V okviru posamezne obrtne stroke so bile naslednje panoge:

- I. Obrtno predelovanje kovin (kovaštvo, mehanika, avtomehanika, urarstvo, ključavničarstvo, brusarstvo, inštalaterstvo – vodovodno, plinsko in centralne kurjave),
- II. Elektrotehnične obrti (radiomehanika)
- III. Predelovanje zemlje, kamna in stekla (izdelovanje umetnega kamna in predmetov iz naravnega in umetnega kamna, rezanje stekla, izdelovanje zidakov in strešnikov)
- IV. Stavbne obrti (zidarstvo, tesarstvo, sobno slikarstvo in pleskarstvo),
- V. Obrtno predelovanje lesa (kolarstvo, sodarstvo, mizarstvo)
- VI. Obrtno predelovanje tekstilnega blaga (pletilstvo, izdelovanje moških klobukov, moško krojaštvo, žensko krojaštvo),
- VII. Predelovanje usnja (čevljarstvo)
- VIII. Živilske obrti (mesarstvo in izdelovanje mesnih izdelkov, pekarstvo, slaščičarstvo, izdelovanje sodavice, mlinarstvo, luščenje prosa in izdelovanje ajdove kaše, žganjekuha za druge, izdelovanje jedilnega olja, izdelovanje krmil)
- IX. Druge obrti (fotografiranje, dimnikarstvo, izdelovanje metel, vlivanje predmetov iz mavca, žage venecianke, žaganje drv, mlatilničarstvo, avtotak-sisti, prevozi blaga z motornimi vozili)

¹ Popis obrtništva na dan 31. 12. 1959, izdala Obrtna zbornica Murska Sobota (tipkopis)

Rekapitulacija po strokah

Družbeni in zasebni sektor sta imela skupaj naslednje število delovnih enot v posameznih strokah:

I. (22 enot), II. (1 enota), III. (4 enote), IV. (3 enote), V. (24 enot), VI. (33 enot), VII. (46 enot), VIII. (38 enot) in IX. (60 enot).

Absolutno največ je bilo čevljarских enot (46), nekoliko manj je bilo mlatilničarjev (40), le 30 krojaških in 18 mlinarskih ter 17 mizarских enot.

V **družbenem sektorju** je bila najmočnejša živilska obrt (5 enot), nekoliko so zaostajale s po 3 enotami predelava kovin, po 2 enoti pa sta imeli predelava lesa in tekstilnega blaga.

V **zasebnem sektorju** je bilo največ enot v drugih obrtéh (51), sledile so predelovanje usnja (45), živilske obrti (33), predelovanje tekstilnega blaga (31), obrtno predelovanje lesa (22) in predelovanje kovin (19).

Družbeni sektor – pregled

- kovaštvo: Kovaška delavnica Lendava, z mojstrom, 2 pomočnikoma in 2 vajencema;
Splošna mehanika Lendava, z 2 mojstroma, 16 pomočniki, 128 delavci, 9 administratorji ter 10 vajenci;
- instalaterstvo, plinska napeljava itd. Plinarska, Lendava, s 3 mojstri, 8 pomočniki, 8 delavci, 7 administratorji ter 8 vajenci,
- radiomehanika Elektro – radio Lendava, z mojstrom, 2 pomočnikoma, 4 delavci in 3 vajenci;
- izdelovanje zidakov in strešnikov Opekarna Dobrovnik, z mojstrom in 28 delavci;
- obratno predelovanje lesa Kolarstvo Lendava, z mojstrom, pomočnikom in vajencem in Mizarstvo Lendava, s 5 mojstri, 18 pomočniki, 4 delavci, 3 administratorji ter 9 vajenci;
- obratno predelovanje tekstilnega blaga Krojaška delavnica Velika Polana, z mojstrom in 4 pomočniki ter Kroj Murska Sobota – podružnica Lendava, z 2 mojstroma, 6 pomočniki in 3 vajenkami;
- predelovanje usnja Čevljarška delavnica Lendava, z mojstrom, 5 pomočniki in vajencem;
- živilske obrti Klavnica Lendava, z mojstrom, 6 pomoč-

niki, 3 delavci in 6 vajenci;

- pekarstvo Parna pekarna Lendava, z mojstrom, 7 pomočniki, 3 delavci in 3 vajenci;
- mlinarstvo za navadno mletje Valjčni mlin Lendava-Čentiba, z mojstrom in 3 pomočniki ter Električni mlin Genterovci, z mojstrom in 2 pomočnikoma in Elektro mlin Lendava – obrat Dobrovnik, z mojstrom in pomočnikom;
- druge obrti Žaga Dobrovnik, le z mojstrom.

Zasebni sektor – pregled

Zasebni sektor ni poznal vseh kategorij gospodarskih enot, manjkala je II. (elektrotehnične obrti).

Obrtno predelovanje kovin:

- kovaštvo (Bohnec Pavel -- Turnišče, Bohnec Štefan – Dobrovnik, Čeh Štefan – Nedelica, Furjan Jožef – Genterovci, Gal Ludvik – Žitkovci, Horvat Franc – Gornji Lakoš, Koren Ludvik – Renkovci, Laj Nikolaj – Gaberje, Režonja Štefan – Turnišče, Rudaš Štefan – Kapca in Škalič Štefan – Mala Polana. Le 5 med njimi je imelo še po enega vajenca (Bohnec P., Čeh, Gal, Horvat in Škalič),
- mehanika, Gregor Štefan iz Lendave, z dvema vajencema,
- avtomehanika, Fritz Štefan iz Lendave, z vajencem,
- urarstvo, Martišek Jožef in Radnič - Pragai Anica, oba iz Lendave,
- ključavničarstvo, Lutar Ivan iz Turnišča,
- kleparstvo, Kozar Jožef iz Lendave, z dvema pomočnikoma in dvema vajencema ter Horvat Martin iz Dobrovnika, z dvema mojstroma in dvema vajencema,
- brusaštvo, Režonja Štefan iz Lendave.

Predelovanje zemlje, kamna in stekla:

- izdelovanje umetnega kamna in predmetov iz umetnega in naravnega kamna, Vöröš Štefan in Vöröš Gregor, oba iz Lendave,
- rezanje stekla, Bažika Štefan iz Lendave.

Stavbne obrti:

- zidarstvo, Varga Ivan iz Strehovec, z dvema pomočnikoma in 6 vajenci,

- b) tesarstvo, Črešnjevec Vinko iz Hotize,
- c) sobno slikarstvo in pleskarstvo, Tišler Franjo iz Lendave, s pomočnikom in vajencem.

Obrtno predelovanje lesa:

- a) kolarstvo, Čih Jožef iz Gornjega Lakoša, Kepe Vendel iz Gaberja, Miholič Jožef iz Turnišča, Mujdrica Jožef iz Petišovcev in Pevec Štefan iz Lendave; vajenca sta imela le mojstra Kepe in Miholič,
- b) sodarstvo, Rudaš Štefan iz Lendave,
- c) mizarstvo, Časar Jožef iz Strehovcev, Horvat Štefan in Karika Štefan, oba iz Turnišča, Katona Karel iz Lendave, Kucon Nikolaj iz Čentibe, Kovač Janez iz Strehovcev, Križanič Anton iz Lendave, Lebar Jožef iz Turnišča, Miholič Franc iz Kobilja, Nagy Štefan iz Gaberja, Pentek Janez iz Petišovcev, Režonja Janez iz Gaberja in Režonja Štefan iz Renkovcev, Slavič Ivan iz Turnišča, Sraka Jožef iz Renkovcev ter Zadravec Jožef iz Kobilja. Le sedem mojstrov je imelo v uku 8 vajencev.

Obrtno predelovanje tekstilnega blaga:

- a) pletilstvo, Novak Frančiška iz Lendave, s 4 delavkami,
- b) izdelovanje moških klobukov, Malatinski Arpad iz Lendave,
- c) moško krojaštvo, Adorjan Štefan – Lendava, Bažika Jožef – Dol. Lakoš, Belovič Ludvik, Berke Aleksander in Bobovec Ivan iz Lendave, Burmen Ludvik – Dobrovnik, Čeh Ignac – Turnišče, Danč Viljem – Lendava, Domonkoš Janez – Dobrovnik, Gregor Štefan – Lendava, Hanc Štefan – Lendavske gorice, Hari Ludvik – Lendava, Hozjan Ivan – Hotiza, Knaus Janez in Kocon Franc iz Lendave, Koren Franc – Turnišče, Nemeš Štefan – Lendava, Ošljaj Josip – Dobrovnik, Recek Avgust – Gomilice, Roudi Koloman – Lendava, Šabjan Pavel – Kobilje, Šlebič Jurij in Štefan Josip iz Lendave, Tivadar Granc – Dolina, Vojkovič Franc – Turnišče, Vojkovič Ivan – Gomilice, Vörös Štefan – Dolga vas in Zver Matija – Hotiza; v uku je bilo skupaj 7 vajencev,
- d) žensko krojaštvo, Hajduk Marija – Lendava.

Predelovanje usnja:

- a) čevljarstvo, Bogdan Ludvik – Dobrovnik, Bojnec Ludvik – Renkovci, Cigut Štefan, Čeh Franc, Čeh

Jožef, Čeh Štefan in Čizmazija Jožef iz Turnišča, Dominko Anton – Renkovci, Dominko Ignac, Ftičar Franc, Gyerkeš Alojz, Gyerkeš Štefan, Horvat Jožef, Hovot Jožef (Turnišče 159), Horvat Štefan in Horvat Štefan (Turnišče 16), vsi iz Turnišča, Hozjan Jožef – Gomilica, Jerebic Jožef – Velika Polana, Koren Štefan – Turnišče, Koren Jožef – Nedelica, Koren Ludvik – Turnišče, Kučko Štefan – Nedelica, Laslo Pavel – Dobrovnik, Lebar Jožef, Litrop Štefan, Lutar Štefan (Turnišče 102), Lutar Štefan, Pucko Jožef in Rajh Ivan, vsi iz Turnišča, Slivnjek Geza – Genterovci, Sobočan Martin – Gomilice, Sobočan Matija – Žiški, Tompa Jožef – Velika Polana, Tornar Štefan, Vitez Franc, Zadravec Ivan, Zadravec Štefan (Turnišče 46) in Zadravec Štefan (Turnišče 249), vsi iz Turnišča, Zavec Jožef – Renkovci, Zelko Ivan – Gomilica, Zver Martin – Renkovci, Žalik Mihael – Turnišče, Žalik Štefan – Gomilica, Žižek Štefan – Turnišče in Žoldoš Mirko – Gaberje. Pri naštetih 45 mojstrih sta bila v uku le 2 vajenca.

Živilske obrti:

- a) pekarstvo, Jalšovec Franc – Turnišče, s pomočnikom in vajencem,
- b) slaščičarstvo, Avramovski Serafin, Drvišević Čerim in Muratović Abdula, vsi iz Lendave,
- c) izdelovanje sodavice, Matjašec Janez iz Lendave, s pomočnikom,
- d) mlinarstvo² in proizvodnja jedilnega olja³, Barbarič Jožef (m + j) – Petišovci, Ftičar Jožef (m + j) – Kot, Horvat Jožef (m + j) – Mala Polana, Magdič Franc (m) – Kapca, Magdič Ignac (m) – Nedelica, Matjašec Štefan (m) – Turnišče, Premoša Ivan (m + j) – Turnišče, Režonja Štefan (m + j) – Renkovci, Ritlop Štefan (m) – Velika Polana, Šadl Franc (m) – Nedelica, Šadl Ludvik (m) – Turnišče,
- Toplak Kristina (m) – Kobilje, Toplak Štefan (m + j) – Renkovci, Tot Janez (m + j) – Kot in Zenkovič Ivan (m) – Hotiza,
- e) luščenje prosa in izdelovanje ajdove kaše, Gergar

² Oznaka (m); mlinarstvo

³ Oznaka (j); proizvodnja jedilnega olja

- Viktor – Lendava, s 5 delavci,
- f) žganjekuha za druge, Bogar Janez – Čentiba, Farkaš Janez – Lendavske gorice, Gelt Ivan – Velika Polana, Kiralj Franc – Lendava, LasloLudvik – Dobrovniki, Rudaš Janez – Radmožanci, Toplak Štefan – Dobrovniki in Tot Ludvik – Radmožanci,
- g) izdelovanje jedilnega olja, Bernard Janez – Kapca,
- h) izdelovanje krmil, Pozderez Ivan – Brezovica, Prša Ivan – Mala Polana in Žalik Ivan – Velika Polana.

Osebnostne storitve:

- a) moško in žensko frizerstvo, Čih Nikolaj – Gor. Lakoš, Dobošič Josip – Lendava, s pomočnico in vajeniko, Feher Ludvik – Lendava, s pomočnico, Hari Štefan – Lendava, Horvat Franc – Lendava, z dvema vajenkama, Magyar Jožef – Turnišče ter Marton Štefan in Nemet Ernest, oba iz Lendave.

Druge obrti:

- a) fotografiranje, Šlihtuber por. Utroša, Terezija – Lendava, Ambruš Matija – Gor. Lakoš in Jošovič Filip – Gaberje,
- b) dimnikarstvo, Majzelj Viktor – Lendava, z dvema pomočnikoma,
- c) izdelovanje metel, Horvat Rudolf – Trimlini,
- d) vlivanje predmetov iz mavca, Sabri Džila – Lendava,
- e) igra na srečo, Sabri Džila – Lendava,
- f) žagaje drv, Dragošič Franc – Gor. Lakoš in Hozjan Ignac (tudi še mlatilničar) – Velika Polana,
- g) avtotaksiji, Čih Jožef – Lendava in Sep Evgen – Lendava,
- h) prevozi blaga z motornimi vozili, Kančal Geza – Lendava,
- i) mlatilničarstvo; Berden Ignac – Strehovci, Biro Jožef in Biro Marija iz Genterovec, Bot Jožef – Dobrovniki, Časar ožef – Kapca, Černi Štefan – Dobrovniki, Čirič Ignac – Petišovci, Denša Ignac – Nedelica, Denša Štefan – Brezovica, Dogar Ivan – Gomilica, farkaš Ivan – Hotiza, Fritz Rudolf – Lendava, Gerenčer Jožef – Nedelica, Gerenčer Pavel – Gor. Lakoš, Gerenčer Štefan – Genterovci, Gyurkač Štefan – Genterovci, Hanč Mirko – Dobrovniki, Herženjak Pavel – Kapca, Horvat Franc – Dobrovniki, Horvat Štefan – Čentiba, Kerčmar Marija – Kobilje, Kiralj Jožef – Kot, Koltay Avgust – Čentiba,

Korošec Marija in Kovač Avgust oba iz Kobilja, Laslo Štefan – Dobrovniki, Magdič Jožef – Kamovci, Maroša Jožef – Turnišče, Orban Rozalija – Dolga vas, Pucko Franc – Renkovci, Repič Ludvik – Kamovci, Režonja Štefan – Mala Polana, Somi Vendelin – Radmožanci, Šeruga Štefan – Kapca, Trajbar Štefan – Strehovci, Vida Ludvik – Čentiba, Vuk Jožef – Velika Polana, Žerdin Mihael – Hotiza in Žizek Ivan – Mala Polana.

Zaključek

Obrtna dejavnost je bila v občini Lendava relativno dobro razvita. Po številu obrtnih enot jih je bilo kar 93 % v zasebnem in le 7 % v družbenem sektorju. Po številu zaposlenih pa jih je bilo 55 % v družbenem in 45 % v zasebnem sektorju.

Glede na celoten okraj Murska Sobota pa so bili lendavski deleži naslednji:

- 16 obrtnih obratov ali 19,51 % v družbenem sektorju in 215 ali 18,03 % zasebnih;
- 303 zaposleni ali 17,33 % v družbenem sektorju in 244 zaposlenih ali 16,34 % v zasebnem sektorju;
- 49 vajencev ali 16,55 % v družbenem sektorju in 39 vajencev ali 10,4 % v zasebnem sektorju.

VIR

- › Popis obrtništva na dan 31. 12. 1959; izdala Okrajna obrtna zbornica Murska Sobota.

Balla Tibor – Padányi József – Négyesi Lajos

A háború hatása az épített és teremtett környezetre

Az utóbbi évtizedekben a környezetvédelemben egyre nagyobb teret nyer egy radikális irányzat, amely az ideális állapotot az ember nélküli világban látja. A radikális zöldek a civilizációt pusztító hatásokat – járványos megbetegedéseket, háborúkat, katasztrófákat – pozitív jelenségnek tekintik, mivel csökkentik az emberiség lélekszámát és az ember környezetformáló tevékenységét.

Ferenc pápa 2022-ben kibocsátott, Laudato si' kezdetű enciklikájában nem csak a szélsőséges ideológiákkal szemben emelt szót, hanem megfogalmazta a katolikus egyház álláspontját ember és a környező világ kapcsolatában. Az enciklika a környezettel kapcsolatban így fogalmaz: „mikor környezetről beszélünk, ezen különösen azt a kapcsolatot értjük, amely a természet és a benne élő társadalom között fennáll. Ez meggátolja, hogy a természetben valami tőlünk elkülönített valóságot értsünk vagy életünk pusztá keretének tekintsük. Belé vagyunk foglalva, részei vagyunk, és átjárjuk egymást.”¹ A környezetvédelem eredendően poláris fogalma a védendő gyengébbel szemben feltételez egy erősebb pusztító tényezőt, amit kimondatlanul is az emberrel azonosíthatunk. Kétségtelen tény, hogy a környező világ alakításában az egyik legnagyobb erőt az emberi társadalom képviseli, de ha az embert a világ pusztítójának tartjuk, azzal az isteni teremtetést tagadjuk meg, és azt, hogy az Atya a saját képére teremtette az embert.

A teremtett világnak az ember is része, aki életben maradása érdekében használja a természet erőforrásait. Miként a szentírásban is olvashatjuk: „Azután ezt mondta Isten: Nézzétek, nektek adok minden növényt az egész földön, amely magot terem, és minden fát, amely magot rejtő gyümölcsöt érlel, hogy táplálékotok legyen.”²

Az ideális állapot a paradicsom volt, ahol magá-

nyosan, később párban erőfeszítés nélkül eljutottak a szükségleteik kielégítéséhez. A kiűzetés után arcuk verejtékével kellett megteremteni a paradicsomi állapotokat, melynek ideális változata a természeti környezettel való harmonikus együttélés, az emberi létet biztosító környezet kialakítása. Ez is a teremtett világ egy változata. Az enciklika erről így ír: „arra kaptunk meghívást, hogy az Atyaisten eszközei legyünk abban, hogy bolygónk olyan legyen, amilyennek ő megálmodta, amikor megteremtette, és megfeleljen az ő tervének, amellyel békét, szépséget és teljességet akar adni neki.”³

➤ **Prof. dr. Padányi József, dr. Négyesi Lajos és dr. Balla Tibor „A fegyveres konfliktusok hatása az épített és teremtett környezetre” című előadása a könyvtár olvasótermében 2023. június 8-án.** (Fotó: Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ)

1 Ferenc pápa Laudato si' kezdetű enciklikája közös otthonunk gondozásáról. Budapest 2015. 84.

2 Szent Biblia Ter 1.29

3 Ferenc pápa Laudato si' kezdetű enciklikája közös otthonunk gondozásáról. Budapest 2015. 34.

◉ Prof. dr. Padányi József

◉ Dr. Négyesi Lajos

◉ Dr. Balla Tibor

A zsidókeresztény hagyomány számára „teremtést” mondani többet jelent, mint természetet mondani, mert a teremtés Isten szeretettermévé utal, amelyben minden teremtménynek értéke és értelme van. A természetet általában olyan rendszernek tartjuk, amelyet az ember vizsgál, megért és alakít, a teremtés ellenben csak olyan ajándékként érthető, amely mindenek Atyjának nyitott kezéből származik; olyan valóság, amelyet a minket egyetemes közösségbe hívó szeretet világít meg.⁴

A környezet, az élettelen és élő világ az emberi létezés színtere, de az ember nélkül értelmetlen és öncélú. „A világ kertjét művelni és őrizni kaptunk meghívást. A ’művelni’ jelentése: megmunkálni, felszántani vagy dolgozni rajta, az ’őrizni’ jelentése pedig: megvédeni, gondozni, megóvni, fenntartani, figyelemmel kísérni. Ez egymás iránti felelős viszonyt jelent az ember és a természet között. Minden közösség kivetheti a föld javaiból, amire szüksége van az életben maradáshoz, de kötelessége meg is védeni és biztosítani termékenysége folyamatosságát a jövőbeli nemzedékek számára. Mert végeredményben ’az Úr a föld’,⁵ övé ’a föld és minden, ami rajta van.’”⁶

A teremtmény legnagyobb ajándéka az ember számára az erő, mellyel formálni képes a környezetét. Ez ad lehetőséget arra, hogy gondoskodjunk a teremtmény világról, de azt is látnunk kell, hogy az erő egyben hatalom is, mely

nem csak teremteni, hanem rombolni is tud. Ennek egyik tragikus hatása, hogy az ember önmagát és embertársát is képes elpusztítani. A Szentírás megörökítette az első konfliktus emlékét: „Kain közben így szólt testvéréhez, Ábelhez: ’Menjünk a mezőre!’ Amikor pedig a mezőn voltak, Kain rátámadt testvérére, Ábelre, és agyonütötte.”⁷ A 20. század második felére az emberiség olyan erők birtokába jutott, mellyel nem csak önmagát, hanem magát az isteni teremtést is képes elpusztítani. A háborús fenyegetés napjainkban mindig magában hordozza a teljes pusztulás veszélyét. Sokan a háborút az emberi létezés természetes velejárójának tekintik, miként az agresszió az emberi természet része, a társadalmaknak is sajátja a konfliktus és a háború. VI. (Bölcs) Leo bizánci császár a 9. században írt hadtudományi munkájában szükségesnek tartotta leszögezni: „Az emberek pedig, akik Isten képére és értelmére vannak érdemesítve, mindannyian a békét kell, hogy szeressék és az egymás iránti szeretet melegét kell, hogy ápolják magukban, s nem szabadna gyilkos kézzel embertársaik ellen fegyvert fogniuk. De miután az emberirtó és fajtánk iránt ellenséges ördög a bűn ellenállhatatlan hatalmával arra készítette az embereket, hogy saját természetük ellenére hadra keljenek egymás ellen, mindenképpen szükséges, hogy az emberek szembeszálljanak az ő, emberek útján megvalósított celszövéseivel és ne álljanak megadóan a háborút indító népek elé, hanem a hadvezéri tudomány fogásaival védekezzenek

⁴ Uo.: 47.

⁵ Szent Biblia Zsolt 24,1.

⁶ Szent Biblia MTörv 10,14.

⁷ Szent Biblia Ter 4,8

és ezekkel segítsenek magukon azok ellen is, akik hatalmukat tovább akarják terjeszteni, 8 annyi csapást mérve rájuk, amennyit megérdemelnek. Így azután vágassék ki mintegy töből a gonoszok által okozott baj, és minthogy mindenki szíven viseli a saját jólétét, mindenkinél legyen kedves a béke és hassa át az államkormányzást. Ha viszont a sereget ellenséges területen vezeted keresztül, akkor rombolj, pusztíts, és prédálj fel mindent. Az anyagi veszteség és az élelemhiány úgy ássa alá az ellenség erejét és harci kedvét, mint ahogy ezen dolgok bősége táplálja és serkenti azt.”⁸

A bizánci császár szavait értelmezve láthatjuk, hogy a konfliktusok és a háború nem szükségszerű részei a teremtésnek, hanem olyan gonosz erők, melyek ez ellen hatnak. A harmonikusan működő teremtett világnak ezek nélkül kell létezni, és ennek a célnak az elérése rajtunk, embereken múlik. „A törékeny világ, benne egy emberi lénnel, akire Isten rábízta a róla való gondoskodást, arra hívja értelmünket, hogy ismerje fel, hogyan kellene irányítanunk, gyakorolnunk és korlátoznunk hatalmunkat.”⁹

A katonai konfliktusok hatása

A katonai konfliktusok végigkísérik az emberiség történelmét. Az elmúlt évben a Föld lakosságának egynegyede, mintegy 2 milliárd ember élt konfliktusok sújtotta területen. A Council on Foreign Relations kimutatása szerint 2023 januárjában 27 konfliktus zajlott egy időben a világon.¹⁰

Becslések szerint 84 millió ember kényszerült elhagyni lakóhelyét a konfliktusok, az erőszak és az emberi jogok megsértése miatt, és a becslések szerint 274 millió embernek lesz szüksége humanitárius segítségre.¹¹ Csak

• Képválogatás „A fegyveres konfliktusok hatása az épített és teremtett környezetre” című előadásból.

az orosz–ukrán konfliktusban – az ENSZ Emberi Jogi Főbiztosának Hivatala (OHCHR) szerint – 2023. július 16-ig 9.287 ukrán civil veszítette életét, további 16.384 civil pedig megsebesült.¹²

Az Európában második éve tartó orosz–ukrán háború természetében semmiben sem különbözik a korábbi konfliktusoktól. Az épített és természetes környezetben végzett pusztítás általános, az írott és íratlan szabályok betartása nem jellemző. Egyetlen rendezőelv létezik: minél több kárt okozni az ellenségnek.

A következőkben az orosz–ukrán háború példáján keresztül tekintjük át, hogy a fegyveres konfliktusok milyen következményekkel járnak a teremtett környezetre. Az elemzésben alapvetően a Chatham House 2023 szeptemberi jelentésére hagyatkozunk. A jelentés fontosabb megállapításai a következők:¹³

8 A hadművészet középkori és újkori klasszikusai. Budapest, 1974. 103.

9 Ferenc pápa Laudato si’ kezdetű enciklikája közös otthonunk gondozásáról. Budapest 2015. 47.

10 <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker#>
Letöltve: 2023. október 3.

11 Ayana Archie: World is seeing the greatest number of conflicts since the end of WWII, U.N. says. March 31, 2022. <https://www.npr.org/2022/03/31/1089884798/united-nations-conflict-covid-19-ukraine-myanmar-sudan-syria-yemen>
Letöltve: 2023. október 3.

12 Oli Brown, Antony Froggatt, Natalia Gozak, Nataliya Katser-Buchkovska, Orysia Lutsevych: The consequences of Russia’s war on Ukraine for climate action, food supply and energy security. September 2023. Environment and Society Centre. 4.

13 Uo. 2.

- A háború gyakorlatilag az egész világon növeli az éghajlatváltozás okozta sebezhetőséget, növeli a hosszú távú biztonsági kockázatokat, nehezíti a kibocsátás elleni küzdelmet és akadályozza az éghajlatváltozás elleni nemzetközi fellépést, együttműködést.
- Az orosz agresszió még sebezhetőbbé tette Ukrainát, károsította a környezetet, károsította az infrastruktúrát, és a lakosság egy jelentős részét szegénységbe és kényszerű lakhelyváltozásba sodorta. Az ENSZ kimutatása szerint 6,2 millió ukrán hagyta el az országot, a belső menekültek száma eléri a 6 milliót. Előbbinél a nők és gyermekek aránya 90 százalék, utóbbinál 60 százalék.
- A háború hatásai Ukrajna határain túl is érezhetőek, különösen az élelmezés- és energiabiztonság tekintetében. Ukrajna Fekete-tengeren keresztül élelmiszerexportjának orosz akadályozása, valamint az Oroszország elleni szankciók (élelmiszer- és műtrágyaexportra) hatása a globális élelmiszerárak soha nem látott ingadozásához vezetett. Ez a jelenség a világ számos pontján növelte az éhínséget. Becslések szerint a háború hatására 2022-ben szerte a világon 47 millió ember éhezett.
- A háború az energiapolitikára is hatással van. Fennáll a veszélye annak, hogy számos ország – félve az energiaháánytól – elveti vagy lassítja a fosszilis tüzelőanyagoktól való távolodást. Ezzel párhuzamosan az is világossá vált, hogy mielőbb függetleníteni kell az ellátást az oroszhoz hasonló országoktól.
- A konfliktus nem könnyíti meg az éghajlatváltozással kapcsolatos nemzetközi összefogás fenntartását.

Jól látható, hogy a fegyveres konfliktus közvetett és közvetlen hatásai hosszú évtizedekre semmissé teszik a környezet megóvásának addigi eredményeit.

Ugyancsak az orosz–ukrán háború környezeti hatásaival (mezőgazdaság, ipar, levegő) foglalkozik az a tanulmány, amelyben számos adattal támasztják alá a pusztítás mértékét.¹⁴ Az adatok a 2023 júliusi állapotot tükrözik.

Ukrajna az egyik legnagyobb európai mezőgazdasági termelő, így a pusztítás ezen a területen is óriási. Európa mezőgazdasági területeinek 19 százaléka Ukrainában található, és ez a mezőgazdaság 400 millió embert táplál a világon. A háború miatt azonban eddig 183,2 ezer hektár terület égett le, benne nemcsak erdők, de ültetvények is. A rengeteg akna és fel nem robbant lövedék a mezőgazdasági terület 30 százalékát szennyezte el. Becslések szerint eddig 8,7 milliárd dollár a konfliktus okozta mezőgazdasági veszteség az országban.

A háborúban az ipari létesítmények kiemelt célpontot jelentettek és jelentenek. Ukrainában 222 nehézipari és 29 villamosenergia-termelő létesítményt, valamint 9 nukleáris erőművet ért katonai csapás. A kahovkai gát felrobbantása nyomán 77 települést öntött el a víz. Ezzel párhuzamosan 6 millió ukrán polgár csak korlátozottan fér hozzá az ivóvízhez.

A háború okozta légszennyezésről is érdemes szólni, ami a vizsgált időszakban 708.000 tonna olaj, olajszár-mazék és gáz elégetését jelenti.

Az épített örökség, az erődök és a környezet pusztítása az első világháború olasz hadszínterén

Az első világháború dimenziói minden tekintetben meghaladták a korábban lezajlott fegyveres konfliktusokét, hiszen milliós tömeghadseregek álltak szemben egymással, a küzdelem több kontinensen, a tengereken és a levegőben is zajlott. A hadviselő felek már a modern haditechnika vívmányait és a legújabb fegyvereket használták, s az azok által okozott pusztítás mértéke az épített örökség, az erődök, az állásrendszerek, a természeti környezet tekintetében korábban elképzelhetetlen méreteket öltött, s abban főként a tűzértségnek, valamint a légierőnek jutott kiemelt szerep. Számos esetben egész települések váltak a földdel egyenlővé, teljes régiók néptelenedtek el.

A világégés olasz hadszínterén az első pusztításokat 1915. május 23-án és 24-én a békebeli határokról az Isonzó folyó mögötti védőállásokba visszahúzódo osztrák–magyar csapatok műszaki alakulatai hajtották végre, amikor a határ körzetében található hidakat (pél-

¹⁴ RUSSIA-UKRAINE WAR: ENVIRONMENTAL IMPACT.
<https://www.topleadprojects.com/environmental-project-main>
 Letöltve: 2023. október 4.

➤ **A rendezvény meghívója** (Forrás: <https://www.kl-kl.si/hu/eloadas-a-fegyveres-konfliktusok-hatasa-az-epített-es-teremtett-környezetre/>)

dául a gradiskait, sagradóit) és utakat lerombolták.¹⁵ Az ellenség előretörésének fékezésére a Doberdó-fennsík lábánál mesterséges elárasztást is alkalmaztak, az Isonzót az Adriai-tengerrel összekapcsoló Dottori-csatorna gátjait és zsilipjeit felrobbantották.¹⁶ Az osztrák–magyar hadvezetés 1915 májusában és júniusában Redipuglia, Vermeigliano és Selz településeket – az ottani lakosság evakuálását követően – a csapatokkal leromboltatta, hogy megfosszák az ellenséget a lehetséges fedezékektől.

A tűzérés meghatározó szerephez jutott az állásháború pusztításaiban. Az olasz hadszíntér dél-tiroli és isonzói szakaszán már 1915-ben kialakult az állásháború,¹⁷ amelynek során anyagcsaták fejlődtek ki, a tűzés pedig csatadöntő fegyvernemmé vált.¹⁸

A tűzési eszközök által okozott pusztítás jelentősen fokozódott, amely a lőtávolság és a rombolóerő növekedésében¹⁹ nyilvánult meg. Az olasz hadszíntéren a tűzés nemcsak az ellenség lövészárkait, állásait,

hanem annak hátsó összeköttetési vonalait, közlekedési és utánpótlási csomópontjait is állandóan tűz alatt tarthatta.

A Doberdó-fennsík környékén mindkét hadviselő fél épített a katonák pihentetésére barakktáborokat, amelyek gyakran váltak az ellenséges tűzés célpontjaivá. Például a Lokvica mellett épült osztrák–magyar Segeti tábor 1915 novemberétől 1916 augusztusáig működött. Az ott található épületek többségét az olasz tűzés rombolta le.²⁰

A háborús pusztítás nem kímélte a frontvonalhoz közel eső katonatemetőket sem: a tűzési lövedékek becsapódásai sokszor a holttesteket is a felszínre vetették.

Az olasz hadszíntéren zajlott első isonzói csatában korábban nem ismert intenzitású, hét napig tartó tűzési előkészítés után indult rohamra az olasz gyalogság az osztrák–magyar védőállások ellen. 1915. június 23-a és 26-a között mintegy 50.000 olasz tűzési lövedék csapódott be a védők állásaiba.²¹

Az olasz pergőtűz a hevenyészett lövészárkok, drótkakadályok legnagyobb részét szétrombolta, kő- és romhalmazzá lőtte. Az éjszaka kijavított védelmi állásokat azután a következő nap az olasz tűzés ismét megsemmisítette, így azokat állandóan javítani kellett.²²

15 Lukachich Géza, báró, somorjai: A Doberdó védelme az első isonzói csatában. Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai RT, 1918. 21–22.

16 Uo.: 19.

17 Az állásháború számos új fegyver, például az aknavető, a légaknavető, a gránátvető, a puska- és kézigránát, a lángszóró, a légvédelmi löveg kifejlesztésének, valamint a harci gázok alkalmazásának is lendületet adott.

18 A 3. és 4. isonzói csata már kimondottan anyagcsataként jellemezhető, melyeket több napos, hatalmas erejű tűzési előkészítő tűz, nagy mennyiségű tűzési és gyalogsági lőszer felhasználása, az egymást követő tömegrohamok jellemezték.

19 A 42 centiméteres űrméretű nehéztarack gránátja például a legvastagabb páncélon, illetve a 130 centiméter vastag tömör betonfalon is áthatolt, és robbanásakor 16.000 repeszdarabra hullott szét. Vö.: Urbán 2017, 102.

20 Pintér Tamás – Rózsafi János – Stencinger Norbert 2017: Magyar ezredek a Doberdó-fennsík védelmében. Nagy Háború Kutatásáért Közhasznú Alapítvány. Budapest. 41., 271., 284–285.

21 Lukachich 1918, 56.

22 Urbán László 2017: Az I. világháború környezeti hatásai az olasz-osztrák–magyar front mentén. Granárium. Budapest. 124–125.

A tűzérési tűz hatását a szerterepülő kövek ráadásul megsokszorozták. A magas hegyekben a sziklafalba becsapódó tűzérési lövedékek idéztek elő kőlavínát, mely maga alá temette az alatta húzódó védőállásokat.²³

A katonai célokra történt használat következtében (az olasz hadsereg-főparancsnokság példának okáért 1915–1917 között az udinei várból irányította csapatainak hadműveleteit) az épített és kulturális örökség számos értékes darabja vált támadások célpontjává. A fronthoz közel eső városok történelmi központjai és az évszázadok alatt emelt értékes műemlékek sora szenvedett pótolhatatlan károkat.

A negyedik isonzói csatában dőlt romba Görz városának nagy része. Az olaszok 1915. november 18-ától kezdve öt napon keresztül indokolatlanul rommá lőtték a várost, gyújtógránátokat használva, amely fokozta a pusztítás mértékét.²⁴

Az isonzói frontszakaszon a frontvonalban vagy ahhoz közel fekvő települések már 1915 folyamán elpusztultak.²⁵

1915–16-ban a Doberdó-fennsíkon sokszor az osztrák–magyar csapatok robbantották fel a templomok tornyát, hogy azok ne szolgáljanak cél- és tájékoztató pontként az olasz tűzérésnek.²⁶ A megfigyelőhelyek megsemmisítésének szándékával 1918 nyarán a templomtornyokat a Piave mindkét partján szétlőtték vagy robbantással levegőbe repítették.²⁷

Az olasz–osztrák–magyar határ dél-tiroli és karintiai szakaszán az ellenség lehetséges betörési pontjait és az Alpok hágóit mindkét fél záróerődökkel erősítette meg, melyek építése már az 1860-as években megkezdődött. Az építkezések főként az első világháború kitörése előtti néhány évben kaptak lendületet. A közös határ nyugati szakaszán található gleccserek, illetve az Isonzó folyó mentén nem épültek erődök a világháború előtt.²⁸

Az olaszok 1909-től kezdve a Monarchiával szomszédos határszakaszokon 44 erődöt emeltek, melyek a Tagliamento-völgy, Verona és Velence védelmére szolgáltak.²⁹

A dunai birodalom dél-tiroli határa mentén található Folgaria–Lavarone fennsíkon 1908 és 1914 között hét modern erődöt építettek, amelyek tűzérési tűzükkel egymást is támogathatták.³⁰ Azokkal szemben az olaszok Arsiero, valamint Asiago körzetében 1906 és 1915 között öt erődöt építettek. A dél-tiroli erődök példáján keresztül jól rekonstruálható a tűzérés által okozott pusztítás mértéke.

1915 májusa és 1916. május közepe között a hét erődre összesen 21.500 darab 28 centiméteres és 2.700 darab 30,5 centiméteres olasz tűzérési lövedék hullott, amelyek összes tömege 7.000 tonna volt.³¹ Az erődök közül három (a Vezzena, a Verle és a Lusern) szenvedett súlyos károkat.³² A bombázások következtében az erődök pánccélkupoláiban és a mintegy négy méter vastag betonfédémekben is jelentős károk keletkeztek.³³ A Monarchia dél-tiroli erődjei egy éven keresztül kitartottak. 1915 májusa és 1916 májusa között egyetlen erődöt sem foglaltak el az olaszok és sehol sem sikerült beékelődniük az osztrák–magyar védőövbe. Az elszenvedett károk ellenére két nagyobb olasz gyalogsági rohamot is visszavertek, 1915. május 30-án és 1915. augusztus 24-én.³⁴

1915 júniusában két 1911 mintájú, 30,5 centiméteres osztrák–magyar mozsár az olasz Verena és Campolongo erődöt kezdte pusztítani lövedékeivel, és rövid idő alatt súlyos károkat okozott azokban, melynek következtében fegyverzetük túlnyomó részét még 1915 júliusában leszerelték.

Az 1916 májusában megindult osztrák–magyar dél-tiroli offenzíva során a támadók egy 1916 mintájú, 38 centiméteres és egy 1911 mintájú, 42 centiméteres tarackkal

23 Uo.: 117.

24 Pogány József 1916: A földreszállt pokol. Az Isonzo eposza. Budapest. 60–61.

25 Lukachich 1918, 18.

26 Pintér Tamás (szerk.) 2016: A pokol tornácán. Imre Gábor kadét doberdói naplója. Nagy Háború Kutatásért Közhazsnú Alapítvány. Budapest. 18.

27 Urbán 2017, 194–195.

28 Az olasz erődök építésének történetéhez lásd: Striffler, Robert 2004: Von Fort Maso bis Porta Manazzo. Bau- und Kriegsgeschichte der italienischen Forts und Batterien 1883 bis 1916. Verlag Buchdienst Südtirol. Nürnberg.

29 Balla Tibor 2015: Szövetségesből háborús ellenfél. Olaszország 1915. májusi hadba lépésének katonapolitikai előzményei és körülményei. Hadtörténelmi Közlemények (128. évf.) 2015/3. 650.

30 Hentzschel, Rolf 2008: Festungskrieg im Hoheebene. Der Kampf um die österreichischen und italienischen Hochgebirgsforts in Südtirol im Ersten Weltkrieg. Verlagsanstalt Athesia. Bozen. 127., 278.

31 Uo.: 127., 278.

32 Uo.: 278.

33 Uo.: 113–119.

34 Uo.: 97–101.

lőtték az olasz erődöket, melyek mind az előrenyomuló csapatok kezére kerültek, és a harcok kimenetelét érdemben nem tudták befolyásolni.³⁵

A repülőgépek alkalmazása az olasz hadszíntéren mindkét fél részéről jelentős volt. A légi fölény 1915–1918 között az olaszok, továbbá brit és francia szövetségeseik kezében volt, ami többek között a véghezvitt bevetések számában is megmutatkozott. A Monarchia légierije az olasz hadszíntéren 1.063, míg az antanté 7.106 bevetést hajtott végre.³⁶

A szembenálló felek bombázó és vadászgépei egymás hátszágát rendszeresen támadták. A gépek főként vasúti pályaudvarok, fontosabb vasúti létesítmények és közlekedési csomópontok, közúti és vasúti hidak, folyó-átkelőhelyek, laktanyák, raktárak, erődítmények, repülőterek, kikötők, hadiipari központok ellen hajtottak végre támadásokat. Az olasz repülők támadásainak célpontjai főként Pola, Trieszt, az Isztriai-félsziget, az Adria otrantói és albániai partvidékei voltak.³⁷ Az osztrák–magyar repülőgépek a legtöbb bombatámadást Treviso (34), Velence (26), Padova (18), Vicenza (15 alkalommal) ellen intézték. Több támadás érte ezonkívül Veronát, Milánót, Bresciát, Bolzanót és számos más települést is.³⁸ A légibombázások következtében időnként a hátszágban is súlyos károk keletkeztek.

A szárazföldi célpontok és tengerparti kikötők együttes rombolására a legjobb példa az osztrák–magyar hadiflotta által 1915. május 24-én hajnalban az Adria olasz partjain található jelentősebb kikötővárosok (Rimini, Ancona, Barletta) és parti létesítmények ellen végrehajtott összehangolt támadása. Az Anton Haus tengernagy, flottaparancsnok által előre eltervezett rajtaütés egyik célja a tengerparton húzódó vasútvonal forgalmának megbénítása volt. A támadásban a Monarchia flottájának zöme részt vett. Annak során a császári és királyi hadihajók számos ponton megrongálták vagy megsemmisítették a part mentén húzódó vasútvonalat és a vasúti berendezéseket, a kikötők katonai létesítményeit, a parton található tüzerütegeket, erődítményeket, a jelzőbe-

rendezéseket, az olaj- és egyéb raktárakat, hajógyárakat, laktanyákat, vasútállomásokat, hidakat. Anconában az olaszok vesztesége 68 halott (ebből 30 katona) és 150 sebesült volt. Feladataik végrehajtása után a flottaegységek május 24-én délig visszatértek támaszpontjaikra. Sikertelenül kísérelték meg az olasz haderő felvonulását, s a Monarchia hadvezetése lehetőséget kapott az Isonzó vonalának megerősítésére.³⁹

A környezet pusztulása főként a tüzérségi és egyéb harctevékenységek következménye volt. A megnövekedett pusztítóerővel bíró tüzérségi tűz nem csak az épített örökséget, a lövészárkokat, védőállásokat, erődöket, hanem a felszínt és a természeti környezetet (a levegőt, a vizet, a talajt, az élővilágot) is erőteljesen pusztította.

A becsapódó tüzérségi lövedékek a talaj felső rétegeit is átformálták: a kis űrméretű tábori ágyú lövedéke mintegy 2, a 42 centiméteres nehéztaracké pedig 12 méter mélységben fúródott bele a közepes keménységű talajba. A hadszíntér tiroli és karintiai szakaszán viszont jelentős mennyiségű kőtörmelék hoztak mozgásba kőlavina (télen pedig hólavina) formájában.⁴⁰

A vegyi fegyverek alkalmazásával (harci gázok fújása vagy lövése) végrehajtott támadások fő célja az volt, hogy az ellenséges lövészárkokban lévő katonákat harcképtelenné tegyék. A legnagyobb gáztámadást az osztrák–magyar fél hajtotta végre 1916. június 29-én, a Doberdón található Monte San Michele lejtőjén. Klór- és foszféngázt fújtak palackokból a szembenálló olaszokra, akik gázmaszkok híján 6.000, míg a támadók 1.600 főt veszítettek a művelet során.⁴¹

1917–18-ban már mindkét harcoló fél tüzérségi gázlőszereket alkalmazott. Osztrák–magyar részről a caporettói áttörés napján, 1917. október 24-én hajnalban, majd 1918. június 15-én a piavei átkelést megelőzően is több órás gázlövessel vezették be a hadműveletet. Az olaszok is sok, főleg foszfénnel töltött gázlővedéket használtak az isonzóí arcvonalon a háború utolsó két évében.⁴² A támadások után az érintett terepszakaszokon a mérgező gázok által okozott szennyeződés sokáig megmaradt.

35 Uo.: 243–247., 278.

36 Udvarý Jenő 1928: A légi háború. In: A világháború története. (Pílh Jenő szerk.) Franklin-Társulat kiadása. Budapest. 283.

37 Uo.: 283.

38 Urbán 2017, 191–192.

39 Balla 2015, 663.

40 Urbán 2017, 114–115.

41 Píntér – Rózsafi – Stencinger 2017, 190–193.

42 Urbán 2017, 108–109.

Az ellenség élő- és anyagi erejének felőrlését célzó hadműveletek a természeti környezetben, az élővilágban is szándékos vagy közvetett pusztítást és mérhetetlen károkat okoztak (például az 1915–16-ban növényzet nélküli kopár kősvataggá változott Doberdó-fennsíkon), amelyeket sokszor csak évtizedekkel az események után sikerült mérsékelni vagy mesterséges úton – többek között rekultivációval – visszafordítani.

Az egykori hadszíntéren lezajlott pusztítások nyomai 1918 után fokozatosan eltűntek. Az épített örökség részét képező településeket újjáépítették. Az erődök egy részét felújították és a turisták számára látogathatóvá, a természeti környezetet pedig rekultivációs eljárással vagy művelésbe vonással újra élhetővé tették. Számos egykori csata színhelyén látogatható szabadtéri múzeumot hoztak létre élethűen berendezett lövészárkokkal, kavernákkal, állásokkal, amelyek egyaránt emlékeztetnek a háborús pusztítások mértékére, értelmetlenségére, ugyanakkor a hazájukért életüket is feláldozó katonákat megillető kegyelet fontosságára.

- › Pintér Tamás (szerk.) 2016: A pokol tornácán. Imre Gábor kadét doberdói naplója. Nagy Háború Kutatásáért Közhasznú Alapítvány. Budapest.
- › Pintér Tamás – Rózsafi János – Stencinger Norbert 2017: Magyar ezredek a Doberdó-fennsík védelmében. Nagy Háború Kutatásáért Közhasznú Alapítvány. Budapest.
- › Pogány József 1916: A földreszállt pokol. Az Isonzo eposza. Budapest.
- › RUSSIA-UKRAINE WAR: ENVIRONMENTAL IMPACT. <https://www.topeadprojects.com/environmental-project-main> (Letöltve: 2023. október 4.)
- › Striffler, Robert 2004: Von Fort Maso bis Porta Manazzo. Bau- und Kriegsgeschichte der italienischen Forts und Batterien 1883 bis 1916. Verlag Buchdienst Südtirol. Nürnberg.
- › Udvary Jenő 1928: A légi háború. In: A világháború története. (Pilch Jenő szerk.) Franklin-Társulat kiadása. Budapest.
- › Urbán László 2017: Az I. világháború környezeti hatásai az olasz-osztrák-magyar front mentén. Granárium. Budapest.
- › <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker#> (Letöltve: 2023. október 3.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

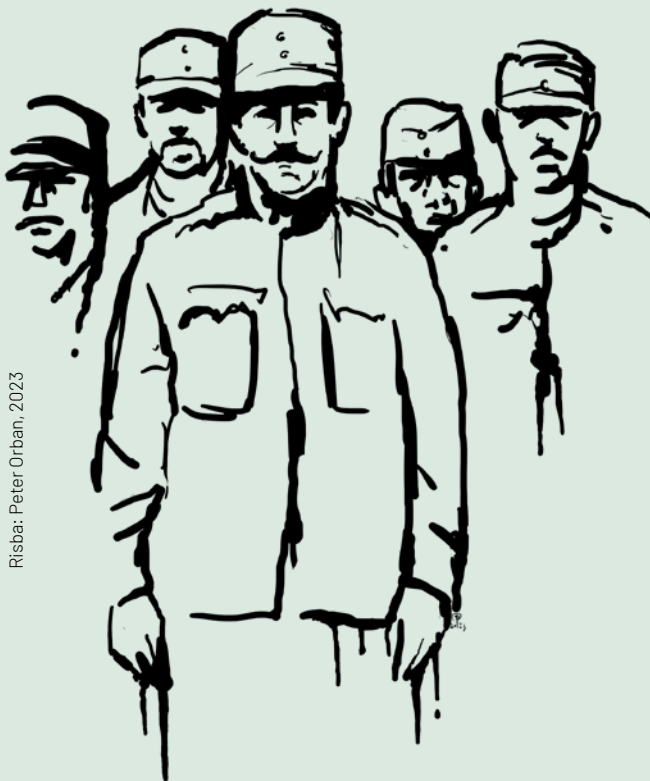
- › Ayana Archie: World is seeing the greatest number of conflicts since the end of WWII, U.N. says. March 31, 2022. <https://www.npr.org/2022/03/31/1089884798/united-nations-conflict-covid-19-ukraine-myanmar-sudan-syria-yemen> Letöltve: (Letöltve: 2023. október 3.)
- › Balla Tibor 2015: Szövetségesből háborús ellenfél. Olaszország 1915. májusi hadba lépésének katonapolitikai előzményei és körülményei. *Hadtörténelmi Közlemények* (128. évf.) 2015/3. 641–667.
- › Ferenc pápa Laudato si' kezdetű enciklikája közös otthonunk gondozásáról. Budapest 2015.
- › Hentzschel, Rolf 2008: Festungskrieg im Hoheebene. Der Kampf um die österreichischen und italienischen Hochgebirgsforts in Südtirol im Ersten Weltkrieg. Verlagsanstalt Athesia. Bozen.
- › Lukachich Géza, báró, somorjai: A Doberdó védelme az első isonzoí csatában. Budapest, Atheneum Irodalmi és Nyomdai RT, 1918.
- › Oli Brown, Antony Froggatt, Natalia Gozak, Nataliya Katser-Buchkovska, Orysia Lutsevych: The consequences of Russia's war on Ukraine for climate action, food supply and energy security. September 2023. Environment and Society Centre. 4.

Klarisa Jovanović

Galicija

Kakšna je Galicija, je moja
pokojna mati vprašala svojega
očeta malo pred smrtjo, malo
pred njegovo smrtjo.
Prostorna, ji je odgovoril moj
ded, ki je nekoč koračil po njej,
prostorna. Prostorna, kajpada.
V nji je izgubil lase, nekaj
prstov na desni nogi, nekaj zob,
fotografijo zaročenke, za nameček
pa dobil kroglo v koleno in novico
o zaročenkini smrti in dolgo, dolgo
sivo liso v spominu, ki se je vračal
počasi in ga naposled našel v neki
postelji med številnimi drugimi
posteljami, v neki podolgovati
sobani, ki je ni hotelo biti konec.
Prostorna, je rekel ded. Nikjer
nisem videl tako velike sobane.

Risba: Peter Urban, 2023

Klarisa Jovanović

Moj teritorij

(Ogenj in meč)

Začne se zmeraj v prsih,
ki ne prenesejo več
plimovanja groze.
Med rebri strah pred
strelno rano. Kot voda
v čajniku tik pred
vreliščem. Moj teritorij.
Ven, ven.

Izrekati, vpiti besede,
ki se zatikajo vzdolž
in poprek po grlu. Črno,
osmoljeno strnišče. Katran.
Katran. Zakrpati smolnata
jadra. Moj teritorij.
Ven, ven.

Krpati, gladiti, zacetiti.
Pri belem dnevu, v črni
noči. Ne ozirajte se na uro
ali letni čas. Moj teritorij,
nočna mora. Hlepeti po
zraku. Razkleniti prste.
Jekleni primež, moj teritorij.
Stran, ven iz moje kamre.
Ven, ven.

In se nameriti čez brv
nesnovnosti v materijo,
v drhtečo gmoto živega mesa,
pojemaajočo in presihajočo,
pred meč ali pod meč,
pred ogenj ali skozi ogenj,
na pogorišče, na grobišče.
V pepelnato sivino
niča.

Manca Noč Oletič

Nekdanjosti

Sem še vedno jaz
ali le palimpsest?
Prepisana senca nekdanjih sanj.

Sem še vedno jaz
ali le pentimento?
Preslikana želja nekdanjih podob.

Sem še vedno jaz
ali le eho?
Ponavljajoč se odmev nekdanjih vzdihov.

Sem še vedno jaz
ali le skelet?
Izkopano okostje nekdanjega življenja.

Sem še vedno jaz
ali le pepel?
Pozabljen prah nekdanjosti.

Manca Noč Oletič

Črva imaš na rami

Črva imaš
na rami,
ki te grize in kljuva,
te liže in pljuva.
Renči.
Ti pa sklonjene glave
strmiš, strte postave
bolščiš v to,
kar naj bi ...

Črva imaš
na rami,
ki svari in moleduje,
roti in te psuje.
Kriči.
Ti pa močvirnih občutenj
bežiš, predirnih slutenj
mižiš pred tem,
kar se zgolj zdi ...

Črva imaš
na rami,
ki te mami in skuša,
v jami, glej, poražena duša
vrešči.
Ti pa praznih oči
blediš, izpihanih moči se
dušiš v tem,
česar več ni.

Foto/fotó:

Ladislav Sobočan: Ujet nekje v času/Csapdába esve valahol az időben
(Foto-video klub Lendava/Lendva)

Olga Paušič

Ringaraja

Poglej, poglej ta ringaraja,
kako oblast nam spet nagaja!
Iz krize smo se res izvili,
a nas bodo še strašili,
še dalje bomo varčevali,
za mizerijo službovali.
Denar baje je tu, a ne za vse,
za tiste le – nepogrešljive:
elito pogoltnih zdravniških pošasti,
ki jim greben je začel divje rasti,
za svetovalce, ki jih vlada potrebuje,
da nam strokovnih laži nasuje,
čeprav vsi dobro vemo,
da smo plačali nasvetov že sto!
Koliko revežev, koliko bede,
a našim politikom v mozeg ne sede!
Lajnajo nam, da kmalu bo bolje,
ko bodo tovarne tam, kjer zdaj je polje,
ko drugi tir zgradimo,
da tujce do morja spustimo ...
A kaj bo z morjem – kdo ve?
Hrvat nam ga zlepa ne da – hehe!

*

Res živimo tu v miru in slogi
in dnevi nam ležerno tekó,
a zdi se, da mesto počasi umira,
ni vizije, napredka, zato je tako.

Mladina odhaja, tu dela ni,
vse več starcev v mestu živi.
Mesto umira, mladih ni več,
saj dela ni, težav pa preveč!
Športne objekte gradimo,
se tujega denarja veselimo,
tovarn pa noče biti,
prekmurska beda nikogar ne boli.
Za kulturo pač cvenka ni,
knjižnica se v stari bajti duši,
bo vendar kdaj nova zrasla
ali bo »konzerva« njen dom?
Ojoj, naj se to ne zgodi,
tako grde stavbe na svetu ni!
Ljubiteljstvo iz rok v usta živi,
na škrge diha, denarja zanj ni.
Je komu mar?
Zdi se, da ni!

Ojoj, kakšen grd ringaraja!
Oblast nenehno nam nagaja,
se norčuje, bedarije kuje,
leta in leta nas vleče za nos,
a ker smo ovce, ji nikoli ne bomo kos!

Foto/fotó:
Igor Ternar: Tihožitje ulice
(Foto-video klub Lendava/Lendva)

Szomi Béla

Dublin

Dublin, oly távol vagy.

Fájdalmas,

gyűlölt, átkozott

örök kelta-harag.

Az elvetett dublini lándzsák

között sétál a szerelmem,

kikosarazott vágyaim varázsa,

elepedt szívem szatócsa.

Bűbájos szemei barnák,

gyönyörűek, ahogy kápráztatják

önmagukkal a smaragd pupillát,

összezsengve szürkésszőke hajával.

Dublin, most talán pillanatig a tiéd

e csiszlaszívú szépség, te sajátod,

ha egyáltalán valakié lehetne,

ha nem Isten régi tulajdona,

átok-szerény lehelete lenne.

Szomi Béla

Tanár

(apámnak)

Vaksi ember, mely sötétben kóborol,

álmodozva, s mi ennél is szebb,

sajátos szemszögből szemlélni a világot,

gyereknevetéstől koptatott fülekkel.

Talán csak azért lett tanár,

hogy gazdagítson lelkeket,

felfedezve egy-egy arany kalászt,

erre csak negyven őszt engednek.

Talán a végtelen tanulás folyóját

születésekor bölcsőjébe tették,

mert érinteni akarta Isten kobakját,

s örök Grálba sodorta az élet-örvényt.

Foto/fotó:
Ladislav Sobočan:
Preobrazba/Metamorphosis/
Átváltozás
(Foto-video klub
Lendava/Lendva)

Lidija Alt

Krdelo volkov

Je mar življenje
izgubilo veljavo,
smo zares pred veliko
svetovno skušnjava?

Krdelo volkov
je dobilo povelje,
naj vse pred seboj
zdrobi, v prah zmelje.

Širna polja,
ki so prej polnila usta,
postala so zdaj
velika bojišča, pusta.

Nedolžni ljudje
se skrivajo v rovih,
da jih ne najdejo
ti strašni, požrešni volkovi.

Je mar življenje
zares izgubilo veljavo?
Čas je za spravo
s trezno glavo.

Lidija Alt

Izpoved brezdomca

Tavam brez cilja,
nosi me val izobilja;
moj krov je nebo
v zvezde odeto,
je okno oko
v praznino ujeto;
moj kruh
je polje pšenice,
moje srce
je bolečina resnice.
Moje življenje
je neskončno trpljenje.

Foto:
Igor Ternar: Divji mak
(Foto-video klub
Lendava/Lendva)

Biserka Sijarič

Najboljša verzija sebe

Hvala ti za vso
emotivno plimovanje,
ko me prelagaš
v brezizhodno stanje.

Hvala ti za dneve
obarvane s sivino,
zate nosim to srce,
oblečeno v črnino.

Hvala ti za sanje,
ki jih paraš mimo šiva –
na vse ostala bo le sled
nekega davnega spomina.

Zdaj končno grem,
ker upam in vztrajam edina,
samosvoja, tiha,
zaprisežena ednina.
Zdaj končno vem,
da kričim, a ta glas ni del mene,
saj sem brez tebe
vedno in povsod
le najboljša verzija sebe.

Biserka Sijarič

Zame niso dnevi v belem

Včasih obstojim za črto,
ki me loči od norosti.
Tiho padam, zamižim –
obsojenka na prostosti.

Pa se najdem in sestavim
kot spomini iz otroštva,
ki privrejo na površje
brez obsojanj in poroštva.

Zame niso dnevi v belem,
ne delim srca na dvoje,
jaz uživam vse v celem,
kar je moje, je le moje.

Zame niso dnevi v belem,
tvoje sanje so le tvoje.
Moja pot ni uhojena –
vsi v paru, jaz po svoje.

Foto:
Biserka Sijarič
(Foto-video klub Lendava/Lendva)

Béla Szomi

Umreti v viharju neusmiljenega

V brezčasni samoti
prelivam solze za vaju,
ljubljeni hčeri moji,
izgorevam v požaru

in vse otožno izginja,
kot pordelo jesensko listje
v mrtvilu bridkega piša
ledenega vetra, ki brije,

seje snežke na moje telo,
me ohlaja. Ulegel bi se
na zamrznjeno zemljo,
da umirim lačne ptice

ki kljuvajo moje meso,
da raztrgali bi življenje
v meni. A se jim
pustil ne bi raztrgati leže.

Želim si boja, umreti
v viharju neusmiljenega,
okus po zavrženi ljubezni
naj vas, ljube, ne spremlja.

Béla Szomi

Revšeti zaljubljeni

Dve revšeti, zaljubljeni,
ne zmoreta si pomagati,
ona je v njega, on v njo,
on je brez moči, ona
poljubila je zemljo
pod njegovimi nogami.
Ljubezen je neusmiljena,
ljubezen je vsemogočna,
radostna, žalostna,
strašljiva, močna,
ko je večna,
včasih samo nema,
ker se je izpela,
ker se neha.
A dve revši, zaljubljeni,
tega ne vesta,
ali nočeta vedeti,
še v sanjah sta zvesti
drug drugemu,
in ni mesta,
kamor ne drvita,
samo da ujeta
sta v njej, slepa,
ker slepota ljubezni
je neskončno lepa,
slepota ljubezni
je kot sladka češnja
polnega okusa,
ko je zrela, mesena.

Janja Magdič

Hodi po poti

Hodi po poti,
on ji gre naproti.
Se srečata, pogledata
in nasmehneta.

Zaljubila sta se,
hodila na zmenke.
Nastale so prepreke
in vzele njune pomenke.

Spet hodi po poti,
on ji več ne pride naproti.
Ostala je sama,
nekoliko starejša dama.

Janja Magdič

Ljubimo

Ljubimo!
Ali obljubimo!
Vsak od nas nekoga ljubi,
ga v srcu nosi.

Kakšno skrivnost,
kakšno dragocenost,
iz preteklosti
ali sedanjosti.

Ljubezen udari navzven,
obljuba navznoter.
Nekaj iz srca
nekaj v srce.

Ljubimo!
Ali obljubimo!
Opaziš razliko
v srcu skrito?

A vendar ljubimo!

Foto/fotó:
Biserka Sijarič
(Foto-video klub Lendava/Lendva)

Bence J. Szeréna

Benned van

Ha majd felemészt a zord düh
és a bánat, gondolj csak arra:
ennek is vége lesz egyszer.
Ki- ki mehet mindamerre.

De te – csak te maradsz
meg magadnak;
Szüntelen remélj,
ez most csak fontos,
maradj kedves, gondos,
ne engedj, ha gyaláznak,
akkor sem, ha ráznak,
ha porig aláznak.

Csak figyelj befelé,
mit mondanak legbelül?
Mit mondana, ki néked csak
jót kíván egyedül?

S ha álmodban odajön
hozzád lelki vezéred,
egykori rokon, angyal
vagy tünemény,
mesés képzet, megérinti arcod,
leül hozzád és kérdez...

Egyet jegyezz meg:
a válasz már Benned van,
ne keresd másban:
Tiszta szívvel bármit
elérhetsz a nagyvilágban!

Bence J. Szeréna

Szeretés

dimbes-dombos tájak,
várromok közt szépkezű árnyak,

mit rejt lelkük, ki tudja?

mit akarnak? mit akarjak?

merre menjek, amarra?

s mi van, ha eltévedek?

elvesztem való énemet?

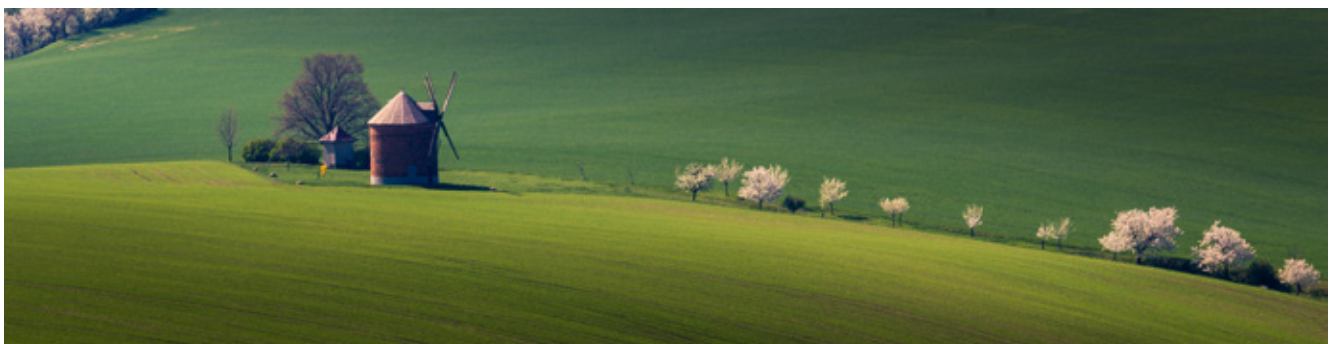
mit akarhat tőlem,
ha már nem segít
sem gyógyír, sem ágy?

vagy talán pont ez az,
ami hajtja az embert?

a tiszta, ártatlan, őszinte vágy?

ahol nincs gól, nincs cél,
nincs nyereség.
Csak az egyetemes érzés:
a szeretés.

Foto/fotó: Ladislav Sobočan (Foto-video klub Lendava/Lendva)

Bence Lajos

Mégsem volt hiába, mégis megérte

A reformáció 500 évére

Így lépegethetett fél évszázaddal
ezelőtt, gondolataiba merülve
Illyés Genfben, lehajtott fejjel,
történelmi időkre feszülve, a reformáció
emlékművénél.

Ahogy teszem most én,
fél évszázaddal később Lendván,
róva a sorokat, versben vezekelve,
beszédben önmagammal és a tanításból
kikerekedő Tan-nal, kibúvók
erdején átvágva, megbánást mímelve.
Az inkvizíció és máglyahalálra
mentséget már nem keresve,
válaszul a lutheri/kálvini
TETTRE.

Ötszáz évvel később égen-
földön hirdethető: mégis megérte
a tudományos önfeláldozási tett,
a sok máglyahalál. Vagy legalábbis
nem volt hiába, hisz'
eltűnőben az ŐK és MI
közötti, arcokon megjelenő
ráncok, az AZOK és egyedül MI,
az igazhitűek közötti,
azóta is temetetlen
szakadékok és sáncok.
A melldöngetés zajában
fonnyadó, hitviták hevében
fogant szitok-virágok:
mert egy az Isten,
s tegyük úgy, hogy még
inkább Egy legyen,
Szentlélekben,
Velünk/Vele Egy-ségben,
szeretetközösségben.

Lajos Bence

Navkljub vsemu ni bilo zaman

Za petsto let reformacije

Tako nekako, s sklonjeno glavo,
zatopljen v svoje misli
je stopal Gyula Illyés skoz' Ženevo,
med podobami, napet od mejnika
zgodovine,
– k pomniku reformacije.

Tako storim še jaz
v Lendavi pol stoletja pozneje;
klešem vrstice, pesnim pokoro,
govor s samim seboj in z vse bolj
izrisanim Naukom, se pretolčem
čez njegovo goščo, vzniknem hlineč
obžalovanje, ne išoč odrešitve
inkvizicije, smrti na grmadi,
kot odgovor na luteransko-kalvinsko
DEJANJE.

Petsto let pozneje lahko
nebu in zemlji oznanimo,
da so nauk, dejanje
samožrtvovanja in številne smrti
na grmadi obrodili sadove. Oziroma
vsaj ni bilo zaman; na obrazih bledijo
raze, med NJIMI, NAŠIMI in ONIMI,
izginjajo nikoli zakopani zakladi
– prepadi in okopi med
pravoverci in edinstvenimi, NAMI.
V trušču trkanja po prsih,
v gorečnosti verskih prepиров
veneje cvetlice zmerjavosti, ker:
Bog je en Sam. Naredimo tako,
da bo En in Edinstven,
v Svetem Duhu, z Nami
in Njimi, v vzajemni slogi,
v občestvu ljubezni.

Zágorec-Csuka Judit

Út hozzám

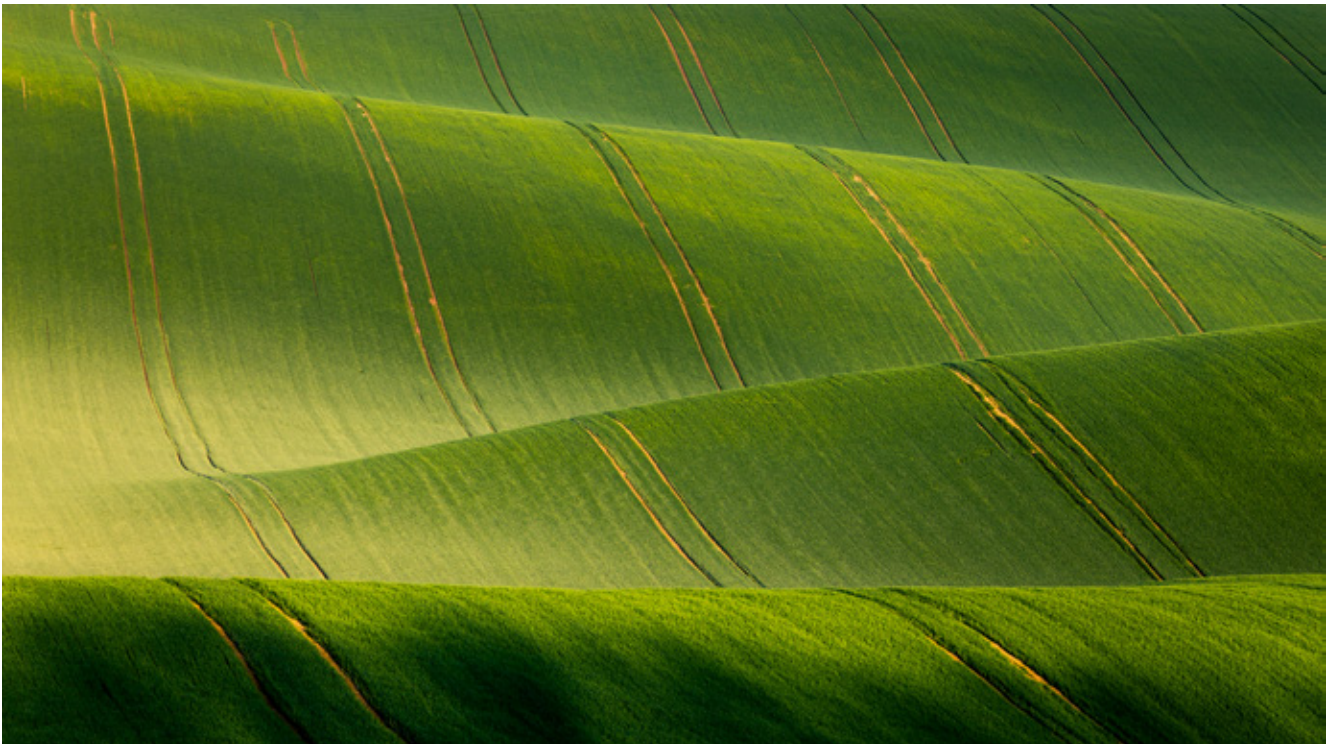
Valaki úton van hozzám,
árnyékos lugasok alatt jön,
estefelé beoson az ablakomon.

Valaki úton van hozzám,
csillagos éjszakámba
lép, bekopog az ajtómon.

Zágorec-Csuka Judit

Ki fog elvinni?

Ki fog visszahozni tégedet az erdők
Mélyéből és friss tisztásokra helyezni?
Ki fogja megfogni az elrejtett kezedet?
Ki fog felhívni telefonon, ha már
elfelejtették a telefonszámodat?
Ki fog téged elvinni még egyszer
a titokzatos Kornati-szigetekre,
az Adria-tenger érintetlen,
átlátszó és tiszta varázsába?
Ki lesz veled, ha lemegy a nap?
Lesz-e még valaki, aki belenéz a
szemedbe és meglátja a lelkesedésedet?

Foto/fotó: Ladislav Sobočan (Foto-video klub Lendava/Lendva)

Zlatka Frajzman – Pupa

Čovek budi samo!

Slušam druge, slušam njihove želje, snove,
kukanja, nezadovoljstvo sa sopstevenim životom!

Ljudi moji, zar nema zrno dobrote u Vama!?
Samo ljutnja i zloba ugušit će te se!

I tad pomislim i odlutam da čujem sebe,
svoje misli, tek toliko da se udaljim od zla!

Ne treba mi puno vremena, znam što želim,
koje su moje želje ...

volite se Ljudi i budite prijatelj svakom živom biću na toj planeti Zemlji!

Zlatka Frajzman – Pupa

Bodi človek

Slišim druge, prisluškujem njihovim željam, sanjam,
tožbam in nezadovoljstvu z lastnim življenjem!

Ljudje, a v vas ni niti zrna dobrote?
Jeza in zloba vas bosta ugonobili!

Takrat pomislim ... odtavam, da se slišim,
da slišim svoje misli ... le toliko, da se oddaljim od zla!

Ne potrebujem veliko časa, vem, kaj si želim,
kakšne so moje želje ...

Ljudje, imejte se radi, bodite prijatelji vsem bitjem na planetu Zemlji!

(prevod: Olga Paušič)

Zlatka Frajzman – Pupa

Ona

Slušam je, primečujem je, postajem prisutna u njoj koliko ona, u meni ...

Nije ona odsustvo zvukova i sadržaja, već dublja svest ...

Možda inteligencija sama - izvorište svih zemaljskih i nebeskim

iskorak iz hiljadugodišnjih kolektivnih ljudskih uslovljenosti i carstvo izgubljenih ljudskih glasova ...

Mir je kojim naseljava duše s prihvatanjem trenutka onakvim kakav ona jeste ...

Suština je stih galaksije!

Ne govori ...

Nema oblik

Nije s ovog sveta

Tišina ...

Zlatka Frajzman – Pupa

Ona

Slišim in vidim jo, vse bolj sem prisotna v njej – kot ona v meni.

Ona ni odsotnost glasov in vsebine, ampak globlja zavest ...

Morda je sama inteligenca – izvir vsega zemeljskega in nebeškega,

odstopanje od tisočletnih človeških spoznanj, cesarstvo izgubljenih človeških glasov.

Je mir, s katerim napolnjuje duše s tem, da sprejema trenutke, kakršni so ...

Bistvo je stih galaksije!

Ne govori ...

Nima oblike ...

Ni s tega sveta ...

TIŠINA.

(prevod: Olga Paušič)

Koter Gizella

Boldogság

Boldognak lenni annyi, mint elégedettnek és hálásnak lenni
Hogy bizonyos dolog van és hogy bizonyos meg nincs.
Örvendeni, hogy pont most és nem máskor.
Kacagni azon, ami lett és ami lett volna.
Elaludni halk zeneszó mellett és felébredni a csendben.
Megérteni, mit nem mondanak és értetlenkedni mindazon, mit igen.
Nem lengetni, mit feledni kell, de odasúgni, mit érdemes.
Jó lenne, ha csak most és soha többet...
Az is szép lenne, ha néha-néha... vagy csak ritkán
Sétálna át életünkön egy leheletnyi szenvedély.

Soós József

Eltűnt világ

Hol vagytok már fenyőillatú falusi esték?
Hunyorgó lámpafény, reccsenő ereszték.
Földpadlós konyhában lassan gyűlő homály,
– szabad füstű tűzhely mormogó hanginál
kukoricát morzsol, s nekem mesél Anyám:

Királyokat mesél, királynőket,
tüzes lángot fújó, vad sárkányokat.
Látom a bátrakat, a hős daliákat,
medvével birokra magam is kiállok!

Hol vagytok már fenyőillatú falusi esték?
Hunyorgó lámpafény, reccsenő ereszték.

Királyok, sárkányok, bátrak és daliák
– eltűntetek mind, s veletek egy világ!

Foto/fotó: Biserka Sijarič (Foto-video klub Lendava/Lendva)

Papp Ferenc

Tükrök

Van tükör a fürdőben, a falon,
 Van a zsebedben, a fogason.
 Van az autódon kívül-belül,
 De mindegyik eltörpül amellet,
 Ami a lelkedben van ott legbelül.
 Az az igazi TÜKÖR!
 A többi a pillanatnak, a mának tükre.
 De ez itt belül a múlt és a jelen.
 Törhetetlen, mert csak te látod,
 Más nem láthatja, ha te nem akarod.
 Ha soha senkinek nem mutatod,
 Akkor minek tartogatod?
 Mutasd meg hát, kérlek!
 Csak akkor van értelme az egésznek.

Foto/fotó: Biserka Sijarič (Foto-video klub Lendava/Lendva)

Nagy M. Katalin

Ott vagyok

Mindig ott vagyok.
 A kőben, mely zsebedben lapul,
 az időben, mely az éjszakába nyúl,
 a nyíló virág illatában, esőben,
 szélben, a fában, mely pattogva
 ontja melegét.

Ott vagyok a szitáló esőben,
 a napsütésben, ott vagyok,
 hol kigyúlnak a fények,
 hol lágyan szól az ének.

Ott vagyok kezed ráncai közt,
 a bőröd alatt, felkúszom a torkodig,
 ha megakad a szó,
 én vagyok a sóhajod.

Ott vagyok a pipázó
 hegyek felett,
 hogy lenézzek rád,
 ha a szorongás megtalált.

Elűzöm a bánatod,
 s hagyom, hogy repülj,
 mert úgyis tudom,

hogy visszajössz
 suhanó szárnyakon.
 Ott vagyok az álmok
 között valahol.

Zágorec-Csuka Judit

A kislány

A kislány, nevezzük Hannának, olyan volt, mint általában a többi kislány, szeretetreméltó és kedves, aki együtt sétált az édesanyjával Lendva központjában, a Cubis szállodától nem messze a járdán. Hirtelen meglátta, közelebb jött Mariannhoz és mosolyogva mondta:

– A könyvtárosnő! – örült a találkozásnak, és Mariann megérezte a rajongását is és azt is, hogy valakinek mégis hiányzik az iskolából. A kislányra gondolt, akinek még a nevére sem emlékezett, hirtelen elszégyellte magát, de ez a kislányos nevetés mégis megszépítette a napját és a lelkét is, mert őszinte volt. Aztán a kislány átmént az édesanyjával és a testvérével az átkelőhelyen, majd visszanézett és integetett. Újra mosolygott. Még szeretett volna mondani valamit, de már az úttest túloldalán állt, és közben az autók is elhaladtak az úttesten. Eltűnt a tömegben. Az öltözetéről ítélve szegényes családból származhatott, az édesanyja is egy kicsit megtört volt, sovány, de a kislánya annál vidámabb.

– Ilyen az élet! – gondolta Mariann. – Egy percre boldogok vagyunk, rajongunk, majd átmegyünk a zebrán és már csak a hétköznapiakban élünk, teli gondokkal, minél közömbösebben, hogy ne kelljen az érzelmek csapdájába esni, ne kelljen, hogy bármi is fájjon! – majd ő is átmént a zebrán és visszalépett a hétköznapi életébe. A kislány, aki képtelen gyűlölni – jutott eszébe Mariannak ez a gondolat, hogy van egy ilyen regény-cím is, amelyhez Ferenc pápa írt előszót. A történelmi regény arról szól, hogyan élte át a főszereplő kislányként Mengelét és Auschwitz poklát. És azt is túl lehet élni gyűlölet nélkül. Ehhez nyilván nagy lélek kell. Egy gyermek mindig másképpen gondolkozik, mint egy felnőtt. Sokkal több rajongás van benne, mint a felnőttekben, akik idővel leszoknak róla, mert egyfajta illúzióknak tartják. Elsiratják, de mégis ragaszkodnak hozzá még egy ideig.

Mariann beült a kocsijába és elindult hazafelé, néhány kanyar után már kijutott Lendváról. Vezetés közben a gyermekkorára emlékezett, amikor egy alkalommal áll a kiskapu előtt az udvarukon, és néz kifelé

a főútra, közben a szomszéd Rozika néni, aki már régen elhunyt, kedvesen szól hozzá mint kislányhoz:

– Mit csinálsz, kedvesem?

Mariann csak hallgatott, hiszen nagyon kicsi kislány volt, szőke haja lebbent a nyári napsütésben, kicsit összehunyorította a szemét, majd halkán mondta:

– Paprika.

– Paprika? – csodálkozott Rozi néni, és megörült annak, hogy egyáltalán megszólalt a szőke kislány, aki azért volt szűkszavú, mert még csak akkor tanult beszélni.

Mariann megértette ezt a csodát is, a nyelv csodáját, és azt is, hogy időseödve lassan ő is kezd leszokni a bőbeszédűségről, mert fölösleges sokat beszélni és keveset mondani. A paraszti világban nem sokat beszélgettek, mert a mezőn inkább dolgozni kellett, később sem, de a korai emlékeiben megmaradt ez a pillanatkép, amikor Rozika néni mégiscsak rácsodálkozott arra, hogy ő kiejtette az első szavait, magyarul egy ötszázlelkes magyar, most már kétnyelvű faluban, nevezetesen a paprikát. Majd megérkezett a kocsijával az otthonához, elgondolkodva szállt ki belőle. Néhány percre még egy szőkehajú és kékszemű kislány volt, most már félig megöszült és sok mindenről leszokott, például a csodálkozásról. Pozitívan élte meg ezt a napot, hiszen valaki őt látva rácsodálkozott és örült a találkozásuknak. Ő pedig felidézte egy gyermekkori csodás tettét, amikor kimondta az első szavait.

– Egyébként az élet teli van csodákkal, csak nem vesszük észre, mert már nem hiszünk bennük – gondolta, és lassan belépett az otthonába. A kislány neve még mindig nem jutott az eszébe, akivel a zebránál találkozott, és még mindig szégyellte magát emiatt.

Olga Paušič

Kolo

Gospa Pavla je – kot vsako jutro – odklenila vrata svojega nedavno kupljenega blokovskega stanovanja natanko sedem minut pred deveto. Preostalih sedem minut do devete ji je zadoščalo, da je prehodila ulico do terase slaščičarne pri Mercatorju, kjer sta jo čakali prijateljici, da bi poklepetale.

Življenje upokojenke je res krasno, je pomislila, potisnila kljuko na vratih ... v tistem hipu pa je pošteno

zaropotalo in na noge ji je padlo prednje kolo ob vrata naslonjenega kolesa. Udarec je bil boleč. Skoraj bi bila glasno zaklela, a ji od šoka nič ni prišlo iz ust. Potegnila je bolečo nogo izpod kolesa, odsunila na tleh ležeče kolo v globino hodnika in hrupno zaloputnila vrata, kot da bi bila ta kolesarjev zaveznik. Uh, res je bolelo!

»Kaj hudiča je to?« je končno izdabila. »Idiot, ki naslanja kolo na moja vhodna vrata ... le počakaj!«

Odšepala je nazaj v stanovanje in sedla h kuhinjski mizi. Globoko je dihala in si drgnila nogo. Kaj zdaj?

Iz kopalnice je prinesla kremo proti bolečinam in oteklina in jo vneto vtirala na boleča mesta. Krasno, noga bo otečena, pomodrela in krastava, kajti iz udarjenega mesta je mezela kri. Bes v njej je naraščal. Vzela je list papirja in napisala nanj s črnim flomastrom z velikimi črkami IDIOT. Pa dodala še klicaj. List je s selotejpom prilepila na volan kolesa, potem pa poklicala prijateljici in se opravičila, ker ne more priti na kavo.

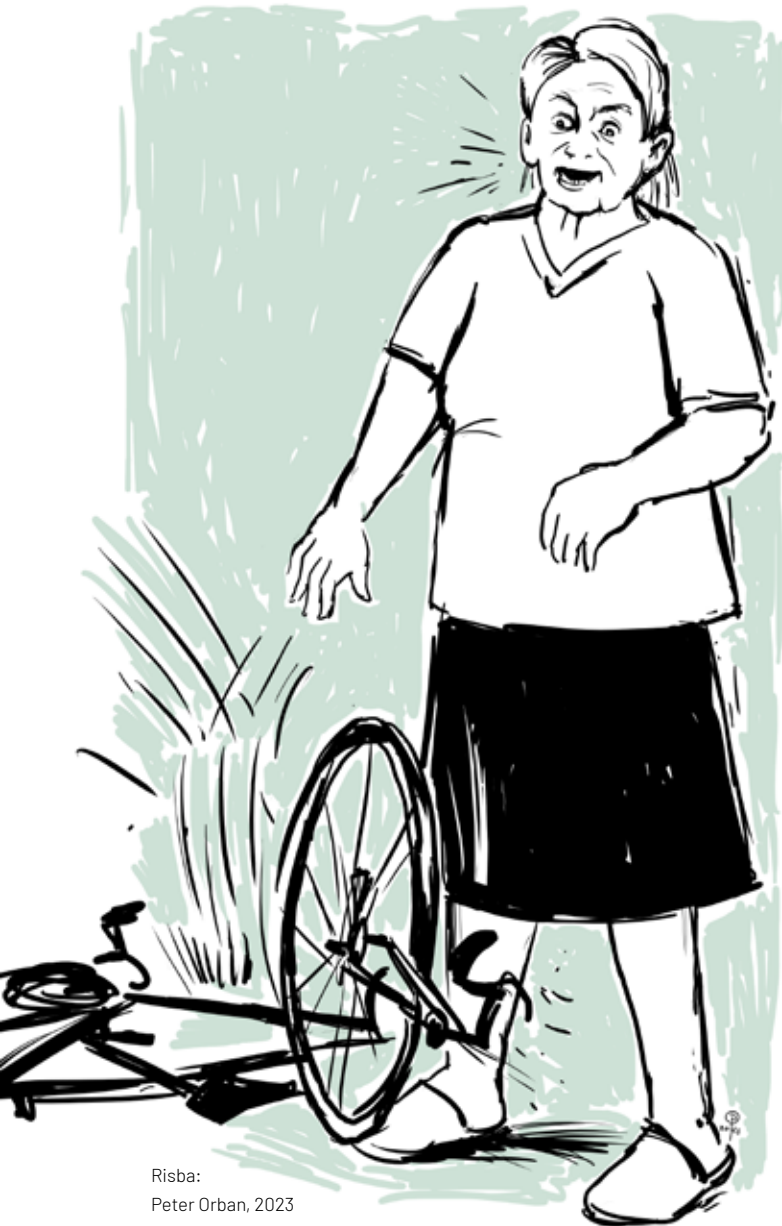
Dopoldan ji je minil v besu na idiota in ob pomilovanju same sebe ter svoje ranjene noge. Prisluškovala je, da bi slišala, ali pride kdo po kolo, da bi izvedela, kdo je njegov lastnik, a se vse do treh popoldne ni zgodilo nič. Noga je krasno otekla, bila je kot napihnjena klobasa in vsa sivomodra kot nebo pred nevihto.

Kmalu po tretji pa šum in ropot s hodnika. Odšepala je do vhodnih vrat in jih sunkovito odprla. Gospa Pavla je odprtih ust otrpnila, moški z njenim listom papirja, na katerem je z velikimi črkami pisalo IDIOT, pa je – strmeč vanjo – glasno zajel sapo, da je kar zapiskalo.

»Vi!« je vzkliknila.

»Vi!« je vzkliknil moški.

Pred očmi se ji je odvil filmček, ki sta ga skupaj posnela pred dnevi. Polno otovorjena se je vračala iz trgovine. Ni imela tretje roke za dežnik, začelo pa je deževati. Deževati? Ne, ulivalo se je, vse močnejše, kot nalašč. Kaj naj stori? Bila je sredi poti do bloka. Stisnila je zobe in pospešila. Takrat se je ob njej ustavilo vozilo in iz njega je med štropotom dežja privalovil moški glas: »Kar v avto, gospa! Pomagal vam bom.« Skočil je iz vozila, pograbil njen tovor, ga polegel na zadnje sedeže, medtem ko je Pavla, ne da bo pomišljala, sedla na sovoznikov sedež. Jezus, je pomislila, tega v normalnih okoliščinah pod nobenim pogojem ne bi storila. A okoliščine niso bile normalne!

Risba:
Peter Urban, 2023

»Peljem vas do bloka,« je prijazno pojasnil, »vi ste na prvem vhodu, moja garsonjera pa je na drugem. Večkrat sem vas že videl ...«

Čudilo jo je, ona ga namreč še nikoli ni srečala v okolici bloka. A je molčala, ker ji nič pametnega ni kapnilo.

Res je ustavil vozilo pred Pavlinim vhodom, ji odnesel tovor do vhodnih vrat, tako da se je čutila dolžno povabiti ga v stanovanje. Presenetilo jo je, da je povabilo sprejel brez pomišljanja. Ponudila mu je kavo, kolač in mrzlo pivo, a je slednje odklonil. Malo sta poklepetala o blokovskih zadevah, potem pa je odhitel, češ da ima nujne opravke. Niti predstavila se nista drug drugemu.

In zdaj je tip stal pred njo. Samo strmela je vanj.

»Za idiota me imate, gospa ...« je obotavljivo izustil.

»Vaše kolo mi je padlo na nogo ... pogledajte ... kako si dovolite parkirati kolo na mojih vratih ...«

Iztegnila je desno nogo, da je lahko videl škodo, ki jo je povzročilo njegovo malomarno odloženo kolo.

»Oprostite, prosim, res oprostite, gospa ... sinoči smo pili in sem zamešal vhode ... kolo pa najbrž res nesparmetno parkiral na vaših vratih ... Oprostite!«

Ohlajala se je. Ni bila zlobna oseba in moški ji je pred dnevi res pomagal v stiski. Ko je iztegnil roko, da bi stisnil njeno v znak pomiritve ali odpuščanja, ni oklevala. Se pač zgodi ...

Naslonil se je na kolo, a preden ga je odpeljal na ulico, je še z rahlim nasmehom dejal: »Niste me prvič označili za idiota!«

»Kako to mislite?« se je začudila.

»Že zadnjič, ko sem vas rešil iz naliva, sem ugotovil, da me niste spoznali ... gospa Pavla. Pred mnogo leti, v devetem razredu, ste me učili slovenščino. Ukradel sem vam mapo z nalogami za ocenjevanje znanja ... Nismo mogli pisati testa, se spomnite? A so me hitro izsledili in edini niste bili za to, da dobim grajo učiteljskega zbora. Rekli ste mi le, da sem pravi idiot!«

Debelo ga je pogledala, potem pa se je prek njenih lic razlezel navihan nasmeh. Vedno je imela rada učence, ki so ušpičili najbolj neverjetne oslarije. To je domišljija, ki je lahko dobra naložba za prihodnost, je znala reči.

Še enkrat sta si segla v roke, tokrat je bil stisk dolg in močan – kot med dobrima znancema.

Zágorec-Csuka Judit

Szerelem

Az érzések tiszták voltak, mindkettőjükénél. Hogy melyikükénél alakult ki előbb, melyikükénél később, nem tudni, mert kezdetben maguknak sem mérték elárulni, hogy szerelmesek. Tünde mély és erős érzést érzett István iránt. Vágyakozása nem múlt el, már egy éve tartott, nem merte neki elmondani, de őt eszményítette. Olyan euforikus, pozitív töltetű érzés töltötte el, amire makacsul vágyott, hogy csak láthassa őt, sőt számos dolognak hajlandó lett volna alárendelni magát, mellőzni bizonyos dolgokat vagy az életében korábban fontosnak tartott dolgokat félretenni. Önzetlenné vált, István érdekeit a saját érdekei elé helyezte. Olyan romantikus érzés fogta el, egyfajta görcsös törekvés, amit maga sem értett. Pierre Auguste Cot Szerelmespár című festményére gondolt, amelyen egy szerelmespár egy hintán ül, a férfi a hintát fogva átkarolja a kedvesét, s a szemébe néz. A szerelmes lány pedig átöleli a nyakát és önfeledten élvezi ezt a pillanatot. Tünde tudta, hogy ez csak egy érzelem, amely nem fog örökké tartani, mert semmi sem tart örökké, ezért cselekednie kellett, hogy bebizonyítsa önmagának, mennyit is ér az érzelme. Fel kell hívnia Istvánt, mert csak annyit érhet ez az egész, amennyi megtörténik belőle. Arra gondolt, hogy a világ tele van lehetőségekkel és ő élni is akar vele. Vagy megöli vagy megmenti egyszerre. Nem érdekelte, ha bármi is történik, ha akadályokba is ütközik. Elhatározta, hogy felhívja telefonon.

– Halló, István, mostanában csak rád gondolok, szeretnék veled találkozni, amikor te is ráérsz. Mikor tudnánk ezt megvalósítani?

– Hát, mit is mondjak... Talán holnap délután, amikor befejezem a munkámat, találkozunk a Popaj étteremben 16 órakor – válaszolta habozva István.

Tündét izgalomba hozta István egyenes beszéde.

– Ha valóban szeretem Istvánt, akkor tisztában vagyok azzal is, hogy neki is vannak gyengeségei és furcsaságai, de ha megfelelően kezelem és elfogadom azokat, minden rendben lesz – gondolta, de nem tudott lenyugodni, és jöttek a következő gondolatai is.

Olga Paušič

Mamin svet

– Ellenkező esetben viszont nem is érdekel igazán, milyen ő, csak legyen ott, amikor szükségem van rá, a többi pedig nem is számít – elmélkedett.

Arra is gondolt, hogy végül pedig minden kapcsolat egészséges része a vitázás is. Ha szereted, őszintén meg mered osztani vele a gondolataidat, és hagyod, hogy ő is elmondja a saját álláspontját. Elfogadod azt, ha a véleményetek nem egyezik mindenben, és tiszteled őt mint önálló személyiséget. Ha pedig nézeteltérések van, akkor arról mertek és tudtok is higgadtan beszélni, és a problémáitokra megoldást találva még erősebb lesz köztetek a kötelék. De hát ő szerelmes...

– Legyen bárhogy, mindig legyél tisztában azzal, hogy mit érzel és hogy ez illeszkedik-e kettőnkre nézve az aktuális jövőbeli terveimhez. Ha igen, akkor pont úgy jó, ahogy van, ha nem, akkor pedig rajtam áll, hogy mikor változtatok a helyzeten! – elmélkedett csendesen, mert fel kellett készülnie a holnapi találkozásra.

Éjszaka forgolódott az ágyában, nehezen aludt el, de teli volt a lelke vágyakozással, amely fenntartotta benne azt a látszatot, hogy minden hibátlan, minden úgy van jól, ahogy van. Álmaiban mégis a szerelem került előtérbe, nem csupán vágyakozást érzett, hanem kialakult benne egyfajta nyugodt biztonságérzet is, hogy minden jó lesz, csak legyen már holnap. Inkább csak a jóban hitt, azt gondolta, hogy ő, a másik is hasonló cipőben jár. Azt álmodta, hogy Istvánnak ő a végzet asszonya.

Koledar me vselej zmede: je danes četrtek ali petek? Če je bil včeraj torek, ker sem bila s hčerama na kavi, potem je sredo! Ljubi bog, kako sem raztresena, pozabljiva, že neumna, bi rekel kdo mlad, ki nima pojma, kako je, ko ostariš, ko moraš priznati, da so se leta preveč namnožila in se zgubljaš v zmedenih spominih, od katerih so bolj živobarvni tisti starejši ... kar sicer ni logično, a tudi druge ženske pravijo, da je z njimi enako. Pred dnevi sem praznovala 90. rojstni dan ... nikoli si nisem mislila, da mi bo dano tako dolgo živeti ... res nikoli ...

Da bi bila danes sredo? Kaj pa, če nismo bile na kavi včeraj, ampak predvčerajšnjim? Dnevi so si tako presneto podobni. Pozimi enako neskončni, dolgočasni. Prazni dopoldnevi, ure do večera ob televiziji ali kakšni reviji, ki jo pa lahko berem le omejen čas, ker me začnejo skeleti oči, pa neskončne. Pozimi je vse skupaj velik nič! Čutim, da sem tudi hčeram že odveč. Ob živce jih spravljam. Včeraj – ali je bilo predvčerajšnjim – sem v Mercatorju nakupila vse potrebno za teden dni, med ostalim tudi paket vece papirja in že me je starejša nadrla: »Spet gremo s paketom vece papirja v slaščičarno na kavo?« Mlajša je dolila olje na ogenj: »Rekla sem, da vzemi zavoj z dvema rolama. Kaj ti bo cel paket, saj si sama v stanovanju!« Najraje bi šla s svojim vece papirjem naravnost domov, a potem bi mi bil dan še daljši. Nesrečni vece papir smo stlačile v nakupovalno vrečko in tako šle na kavo. Smešno, kot da je natakarcam kaj mar, kaj imajo gostje v svojih vrečkah. A morali sta me okrcati. Kar naprej poslušam: Ne odklepaj nikomur! Glej, da pravilno odložiš telefonsko slušalko, sicer ne boš slišala zvonjenja. Ne hodi sama iz hiše, ker boš padla in se poškodovala ... Saj imajo prav, veliko sitnosti jim povzročam, no, natančneje povedano, starejšima dvema, ki sta že upokojeni in se največ ukvarjata z mano. Najmlajša je še aktivna zaposlena in jo videvam le ob vikendih.

Jeseni sem dvakrat padla, enkrat v goricah, kjer se na srečo nisem huje poškodovala, samo kožo na nogah sem si snela, drugič pa ... kje že? Je bilo pred prodajalno

čevljev ali pred Sparom? Ja, tisto je bilo menda hudo. Bolj blede se spominjam. Zavedela sem se šele v bolnišnici. Vse se mi je zradiralo iz spomina ... tako kot marsikaj drugega. Grozno je bilo, da sem morala prebiti štiri dni v bolnišnici. Rekli so, da sem na opazovanju ... lahko bi bil pretres možganov. Nikogar ne poznam, težko se kaj zmenim z ljudmi, ker komaj kaj slišim, dnevi v bolnišnici so bili neverjetno dolgi. Ne, nihče me več ne spravi tja, dokler bom živa.

Ne spomnim se niti tega, kako je umrl on – moj mož! Morda je pa dobro, a si večkrat zaželim, da bi mi dal kakšen znak, namig, kako je tam, kjer je zdaj. Verjamem, da s smrtjo ni konec vsega, onkraj smrti mora biti še nekaj, tako so me učili, ko sem bila majhna. O ja, tisto so bila težka leta. Pa vendar imam tudi lepe spomine. Starši so mi umrli, ko sem bila stara šest let in k sebi me je vzela teta, očetova sestra. Bila je dobra do mene, edino ko sem morala zgodaj zjutraj raznašati mleko iz Dolgovaških goric vse do Lendave, me je bilo

na smrt strah. Pozimi in poleti, vsako jutro ... Kje je že to! Pa delati sem morala od malih nog. Gospodinjala sem, delala na vrtu, v vinogradu, pri sosedih, če je bilo treba. Nič mi ni bilo težko, le za igro ni ostalo niti malo časa. Kakšno otroštvo neki, zdi se mi, da sem bila že z desetimi leti odrasla ženska.

Pa res, kako je umrl? Je bil bolan? Najbrž, kako bi sicer ... Pred dnevi je umrla sosedka, s katero sva si imeli veliko povedati. Nihče me ni obvestil, da bi šla na pogreb. To sem hčeram glasno poočitala, a odgovor je bil le: »Pogreb je bil v Murski Soboti. Tja pa itak ne bi šla, kajne?« Včasih sem zares besna na vse tri. Do mene so tako pokroviteljske, da so že nadležne. Saj zmorem. Devetdeset let je res grozna starost, a še lahko kuham, se gibljam, pospravim stanovanje, nisem nemočna. One pa trepetajo zaradi mene, kot da so mi dnevi šteti. Kje pa! Počakati moram še na dva pravnuka, ki se bosta rodila marca in aprila, tako so rekli ... pa doktorat enega od vnukov ... pa kakšno poroko v družini ...

Foto/fotó: Biserka Sijarić: (Foto-video klub Lendava/Lendva)

Saj res, zakaj se mladi ne poročajo več? Nekoč je bilo nepredstavljivo, da bi par živel skupaj, imel celo naraščaj -- in bil neporočen. Jaz že ne bi hotela živeti na koruzi. To pa res ne! Vsi moji vnuki in vnukinje živijo v skupnem gospodinjstvu – tako pravijo te dni. V skupnem gospodinjstvu? Saj ne, da bi se slišalo slabo, je pa čudno, kajne? Kaj je narobe s poroko? Ko sem vprašala enega izmed njih, mi je nestrpno odvrnil: »Babica, veš koliko stane poroka? Najmanj 3000 evrov. Midva jih nimava. Jih imaš morda ti?«

Seveda nimam treh tisočakov, starejša hči pravi, da nimam prihrankov niti za pogreb! Da preveč trošim, mi očitajo hčere. Kaj pa vem – morda imajo celo prav. Ko pridem v trgovino, se mi zdi, da sem v pravljici deželi. Toliko vsega je na policah! Zaželim si tople žemljice, pečeno piščančje stegno ali dve, obožujem ocvirke in mehek sir ... Ni mi žal denarja, saj ga ne bom nesla s sabo. A ko pridem domov, euforia izpuhti, ni mi več ne do mesa ne do sira in ocvirkov. Čudno, ne? Z denarjem je vedno upravljal moj mož, tako da morebiti res nimam pravilnega odnosa do prihodkov, do pokojnine, ki mi komaj zadošča od prvega do zadnjega v mesecu. A zaradi tega si redko kdaj belim glavo. Kakor pride – tako odide, denar namreč. Saj je namenjen temu, da se obrača, je rad rekel moj pokojni mož.

Res moram premisliti o svojem pogrebu. Moram privarčevati vsaj dva tisočaka za stroške pogreba! Ne bi bilo pošteno, da odidem s tega sveta in obesim hčeram na vrat dolgove. Pogreb je danes že resna investicija. Pred dnevi sta mi hčeri pri kavi rekli, da bi bilo najbolje, če bi me kremirali in položili žaro v možev grob. Jok, odpade, sem jima rekla! Nisem skladovnica drv, mojih kosti nihče ne bo kuril. Hočem krsto in normalen pokop, seveda z duhovnikom. Zavijali sta z očmi, kot da se bosta hkrati onesvestili, a se nisem pustila. Tako naj bo in nič drugače! Če ne bosta spoštovali moje zadnje želje, bomo pa videli!

Kako neki je umrl? On – moj mož? Kakšen je bil pogreb? Madona, kakšna kratka pamet! Grem poiskati fotografije s pogreba, morebiti se bom potem lažje spomnila. Saj moram prav zares premisliti tudi o svojem pogrebu. Ni več daleč – čutim v kosteh. Vse bolj mlaha-va sem, spotikam se, padam kar tako, izgubljam zavest, ne spominjam se veliko pomembnih stvari ... Vse pogo-

steje se s hčerami pogovarjam tudi o tem. Sprva mi je bilo grozno govoriti o lastnem pogrebu. A vse tri hčere so zelo neposredne. Starejša je že vsem domačim povedala, da jo naj kremirajo, če bi se ji zgodila nenadejana smrt. Saj se res lahko zgodi. Z možem veliko potujeta, letala pa cepajo kot muhe. Nikoli ne veš. No, potem sem začela tudi sama razmišljati, kako naj me pospremijo na zadnjo pot. Rada bi bila pokopana tradicionalno, v krsti. Ne predstavljam si, da bi me sežigali, ne zdi se mi naravno. In rada bi bila pokopana z duhovnikom. Verjamem v življenje po smrti, vedno sem bila verna, čeprav le na skrivaj. Moj mož, vnet komunist, besede vera ni maral niti slišati. Kje da bi mi dovolil hoditi v cerkev! V tistih časih je bilo to nepredstavljivo. Saj sem razumela njegov odpor, a sem vendar za njegovim hrbtom krstila hčere, ves čas skrivaj molila, in ko ga ni bilo v bližini, prebiral poglavja iz Svetega pisma. Torej je moja želja o čisto navadnem pogrebu razumljiva, kajne?

Ko razmišljam o minljivosti, o smrti in kako bo potem, me res stisne, da včasih ne morem dihati, v resnici pa me ni pretirano strah. Prej ali slej doleti vsakogar, zakaj bi torej paničarila. ... A potem si rečem, da moram počakati še dva pravnuka, ki prideta kmalu na svet. Kdaj že? Sem si zabeležila na koledar? Aprila in maja ali marca in aprila?

Obračam liste na koledarju, ki visi na steni pri oknu, a ne najdem nobenih beležk. Kako da ne? Točno vem, da je bila starejša hči pri meni, ko sem si zapisala datum na koledar. Ja, na katerega? Štiri imam obešene v kuhinji. Nimam pojma, čemu štiri! Katera od hčera si je izmislila, da moram imeti obešene štiri koledarje? Ljubi bog, res sem že za odpis. Morda mi gre danes slabo, ker nisem vzela zdravil. Nimam jih več ... hčeram sem pozabila povedati. Že štiri dni nisem vzela nobene tablete, ne za pritisk, ne za sladkor, holesterol, niti aspirina za srce ni nobenega več. Kaj naj? Šla bi v lekarno in prosila, naj mi zdravila posodijo. Tu na podeželju to gre, niso hudi in poznajo me ... A si ne drznem iti sama iz bloka. Kaj če padem, če se poškodujem, kako bom poklicala katero od hčera? Zelo so me nagovarjale, naj kupim mobilni telefon, a kaj, ko sem tehnično stršansko neuka. Še navadnega stacionarnega telefona se bojim, ker sem že nekajkrat poklicala na napačno številko in so me potem ozmerjali, da sem nadležna ...

Nič, počakala bom, da pride ena ali druga hči, pa bom njo poslala v lekarno. Kaj pa, če umrem, ker ne jemljem zdravil? Samo to ne, bi kdo utegnil pomisliti, da so mi hčere namerno odtegnile zdravila, da bi me prej pobralo ... Ni druge, počakati moram na prvi obisk. Najbolje bo tako, ja, prva, ki pride, si bo šla v lekarno sposoditi zdravila ... potem bomo pa že poskrbele za recepte ...

* * *

Mrzlo jutro je. Sem sinoči pozabila odpreti ventil na radiatorju? Grem preverit. Najbrž bo to, da. Hčere me pogosto opominjajo, naj pazim, da radiator v spalnici ne bo po nepotrebnem žareč ves dan. Ogrevanje je dandanes hud strošek, drži. Sicer pa bolje, da je malce pretoplo, kot da bi drgetala od hladu. Neprestano me zebe, celo poleti, ko se normalni ljudje znojijo. Zdravnica trdi, da je to zaradi slabokrvnosti in telesne šibkosti. V zadnjih štirih letih sem se dobesečno posušila, samo še 40 kilogramov teže mi je ostalo na kosteh. Nimam teka, in tudi ko si kakšno jed močno zaželim, želja izpuhti, ko je jed gotova in potem roma v smetnjak ali v vece. To se mi zdi res obsodbe vredno, a si ne morem pomagati. Ko gledam po televiziji, kako v Afriki umirajo od lakote, me je v dno duše sram, da zavržem toliko hrane. Nekaj časa sta mi izmenično nosili kosila starejši hčeri, a se ni obneslo: radi kuhata začinjeno, pa tudi to me je motilo, da je bilo veliko »čudne« zelenjave, kot so brokoli, koleraba, cvetača in por. Vsega tega ne maram, ker teh vrst zelenjave nisem vajena. Pa smo se dogovorile, da bom vendarle raje kuhala sama, dokler me noge še držijo. Najstarejša itak kuha za svojo taščo in ima s tem veliko dela, kaj bi jo še jaz obremenjevala ...

* * *

Joj, danes je bil grozen dan! Res grozen! Odločila sem se pospraviti omaro, kjer hranim posteljnino, spalne srajce, pižame in perilo ... vmes pa imam skrito škatlico z nakitom. Ko sem jo vzela v roke, se je zdela peresno lahka. Previdno sem jo odprla ... bila je prazna! Moj nakit je izginil! Zameglilo se mi je pred očmi! Nekdo me je okradel! Kako? Kdo? Kdaj? Iz hiše sem šla le takrat, ko sem odnesla smeti v zabojnik ... in tam

srečala sosedo Ireno, ki je stopala svojo perzijsko preprogo. Malo sva poklepetali ... Ni bilo več kot 15 minut ... takrat se je moralo zgoditi ...

Ko je okoli enajste prišla najstarejša hči pome, da greva na sprehod, me je našla v solzah.

»Kaj pa je, mama?« se je prestrašila.

»Okradli so me,« sem hlipala, že utrujena od joka.

»Kdo, mama? Kaj so ti ukradli?«

Pokazala sem ji prazno škatlico za nakit. Notri bi morali biti štirje zlati prstani in dve lepi verižici, no, pa še broška s cirkonijem. A škatlica je zijala prazna.

Hči se sedla k meni in me objela okoli ramen. Potem me je rahlo stresla, rekoč: »Mami, prejšnji teden sva odnesli nakit k zlatarju, da ga očisti. Saj veš, rekla si, da bi ga spet nosila, a se zlato sploh ni svetilo ... občasno je treba nakit očistiti ...«

Strmela sem vanjo in ni mi šlo v glavo, kot da ne razumem njenega sporočila. Zelo počasi, res počasi so se mi pred očmi odvrtele slike, kako greva po ulici, stopiva v zlatarno ...

»Res sem za odpis!« dahnem, hči pa me samo stisne k sebi in pomirljivo pripomni, da se lahko vsakomur zgodi, spomin je namreč zelo krhka zadeva.

»Pridi, mami, greva na sprehod, potem pa na kavo ... pa bo dan spet lep.«

Pomislim, da ima hči prav in kreneva v sončen dan. O spominu in mojih nadlogah bom razmišljala kasneje. Ko se mi zgodi res prijeten dan, se mi zdi, da je vredno potrpeti vse nadloge starosti. In lepi dnevi mi zmerom vlijejo novih moči. Morda potegnem še do konca tega leta ...

Koter Gizella

Sóhaj

Aznap senki sem mondott semmit. Csendesebbek lettek a léptek és lepecsételődött a múlt.

Másnap sem foglalkozott vele senki az égvilágon. Ami volt, volt... mondták Ők, a nagy szakértők.

De bennem tüzet okádott a félre nem érthető valóság.

– Nem lehet így vége! Nem csukhatom be az ajtót csak így egyszerűen... Annyi, de annyi mindent szerettem volna. Most meg csúfolódva mutogat hangtalanul valamit a valóság – kezdtem magyarázkodni kicsit hangosabban.

Csend volt. Sóhajtott az éjszaka ugyan alig hallható nyögéssel, de rajtam kívül csak a fekete árnyak sorakoztak fel mellettem. Ők talán hallották a kinszenvedés üzeneteit.

– Kegyetlen ütések ne mérjen rám többet az élet, az ég szerelmére! Már nem tudok többet elviselni!

Magasra emeltem a karjaim és a fekete éjszakához kezdtem jó hangosan beszélni.

– Magyarázkodjak? – már torkom szakadtából ordítottam. – Miért rám szakadt minden, mi nem kellett másnak?

Saját hangom megijesztett. Elhallgattam.

Véglegesen.

Örökre.

Az utcán az esti eső felmosta vérző lelkem patakokban hömpölygő vérét.

– Jó estét! Jól van? – kérdezte egy rekedtes hang, ki tudja, honnan keveredett oda ezen az éjjelen. – Segíthetek?

Hallgattam. Bámultam ugyan magam elé, de csak függöny mögül, foszlányokban láthattam. Kapaszkodtam a falba, mert az egyensúly rég elengedte kezemet. Arcom a sírástól olyan eltorzult volt, hogy anyám nem ismert volna rám.

Egy darabig ott tétovázott a hang tulajdonosa, majd tovaindult, otthagya engem, ki megfosztva mindentől, görcsösen kapaszkodva a dohos házfalába nem tudtam többé megszólalni.

Ki segíthet, mikor a mélységes fájdalom kényelmesen belém költözött? Mikor már lehetetlenség különbséget tenni a szörnyűség és a rettenet között. Hogy küldhetnék az ég felé segélykiáltást, mikor hangom megcsuklott, torkomból vulkánként tüzet okádok?

Egyszer csak intett egy nyugalom, hívott magához, menjek, majd betakar apró puha lepellet.

– Engem hívsz, kedves halál? – kérdem. – Nekem suttoysz kedves bódító szavakat?

Valóság volt. Felemelt könnyedén és táncra hívott. Beleszédültem a karjaiba és tudatosodott bennem, hogy ez már nem a sötét kis utca, ahol ott hagyott a régi boldog valóság. Anyám arca is elsuhant mellettem, majd testvéreim is kedvesen felém integettek.

Ennyi volt. Véget ért, lezárult. Az élet elfutott, nincsenek egyezkedések, magyarázkodások és sóhajok. Híre sincs a szomorú hiányoknak és a térdeplő megbocsájtásoknak.

Az élet elsuhant, és én nem tudom, hova álljak, melyik oldalra! Megrekedtem két világ között és itt vergődöm egy ideje. Talán reggel... talán holnap újra-kezdhetem... talán egyszer majd sikerül.

Rajz/risba: Peter Orban, 2023

Zágorec-Csuka Judit

Pál Péter: Túlföld

Túlföld címmel jelent meg a fiatal muravidéki magyar költő, magyar színész, énekes, dalszövegíró, Pál Péter legújabb verseskötete. A Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet által gondozott kiadvány bemutatóját 2023. szeptember 19-én tartották meg Lendván a Bánffy Központban. A program vendége Bence Lajos irodalomtörténész, József Attila-díjas költő, illetve Szemes Péter, a kötet szerkesztője volt, akik méltatták a fiatal költő harmadik verseskötetét. A három részre felbontott kötet a 2019-ben megjelent, *Kétidő* című verseskötet folytatása, amelyben megtalálhatóak a félút, az ösvény és a másvilágok fejezetek, valamint az ahhoz tartozó versek. A versekből maga a költő olvasott fel ízeletként, és kiemelte a tördelés és a grafikai megoldások színvonalas kivitelezését, amely Császár Szabasztiján munkáját dicséri.

Bence Lajos a kötet utószavában a következő gondolatokkal méltatta a költő verseit: „A *Túlföld* ciklusban a munka és a tanulás miatt lassan nagyvárosivá váló fiatalember»valami honvágyfélé«-t is megfogalmaz, nosztalgiát a mögötte hagyott időszak, gyakran a gyermekkori, régen elhagyott ösvények, múltbéli élmények iránt. Ilyen értelemben az új hazára, annak egyre alaposabb felfedezésére, belakására utaló »túl«-jelleg túlzásnak tűnhet, könnyű lenne az előtagot »más«-ra cserélni.”

🔴 **Könyvbemutató a lendvai Bánffy Központban.**
A képen balról: Bence Lajos, Pál Péter és Szemes Péter.
(Forrás: mnmi-zkmn.si)

🔴 **Pál Péter: Túlföld** (Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 2023)

🔴 **Pál Péter Túlföld című verseskötetének bemutatója.**
(Forrás: <https://www.mnmi-zkmn.si/tulfold-pal-peter-legujabb-verseskotetenek-bemutatoja/>)

László Göncz

Dragocena monografija o etnološki pokrajini »Hetiš«

Čeprav je etnografska pokrajina oz. območje Hetiš (madžarsko: Hetés) – kljub sorazmerni majhnosti – s strokovnega, predvsem z etnološkega vidika pomembno in zanimivo, je v širšem geografskem prostoru, vključno z deželami, kamor teritorij spada, torej z madžarskim Prekodonavjem (ozemlje zahodno od reke Donave) in Slovenijo oz. Pomurjem, dokaj slabo poznano. Glede na nekatere izvirne etnografske specifičnosti bi ta pokrajina lahko bila tudi s turističnega vidika zelo frekventna. V preteklosti so Hetiš raziskovali in o njem pisali nekateri priznani madžarski raziskovalci, kot na primer Bálint Bellosics in Ferenc Gönczi na prehodu iz 19. v 20. stoletje ter Imre Szentmihályi in Edit Kerecsényi v zadnji tretjini prejšnjega stoletja (slednja se je ukvarjala predvsem s hetiško vezeninjo), med slovenskimi strokovnjaki pa v zadnjem poldrugem desetletju etnologinja Pomurskega muzeja Jelka Pšajd, kljub temu omenjena pokrajina, najbrž tudi zaradi svoje geografske majhnosti in obrobno-obmejne lege ni oz. je le v skromni meri prišla v središče pozornosti naše širše regije. Monografija z naslovom *HETÉS falvainak népessége és gazdálkodása a 18–20. században*, v slovenskem prevodu *Prebivalstvo in gospodarstvo pokrajine Hetiš med 18. in 20. stoletjem*, delo avtorja Zoltána Lendvai Kepe, doktorja etnologije in višjega kustosa Galerije-Muzeja Lendava, ki je izšla pred tremi leti, je publikacija, ki lahko zaradi svojega znanstvenega in strokovno-izobraževalnega značaja v veliki meri pospeši prepoznavnost omenjene etnografske pokrajine. Publikacija je nastala v madžarskem jeziku, zato jo v prvi vrsti lahko prebirajo in preučujejo tisti, ki ta jezik obvladajo, a z vidika promocije omenjene pokrajine pa knjiga predstavlja odlično osnovo za pripravo ustreznih vzgojno-izobraževalnih in drugih vsebin ali povzetkov tudi v slovenščini ter v drugih jezikih.

Za tiste, ki avtorja poznamo, ni presenečenje – prej logično dejanje – da se je tega poslanstva lotil prav Zoltán

• Zoltán Lendvai Kepe: *Hetés falvainak népessége és gazdálkodása a 18–20. században (Prebivalstvo in gospodarstvo pokrajine Hetiš med 18. in 20. stoletjem)*. (Zavod za kulturo madžarske narodnosti, Lendava, 2020. 398. p.)

Lendvai Kepe, ki je navdušenec obravnavane pokrajine in že četrto stoletje temeljiti raziskovalec Hetiša. V zadnji letih je na področju etnografije (in tudi širše) on najbolj celovito in poglobljeno raziskoval omenjeno pokrajino, zato je bila smotrna odločitev pristojnih organov Zavoda za kulturo madžarske narodnosti iz Lendave, da so v okviru svojega založniškega programa izdali bogato ilustrirano monografijo, katere osnovni tekst je bil sicer doktorska

disertacija avtorja. Zoltán Lendvai Kepe je besedilo disertacije vsebinsko bistveno dopolnil in metodološko uredil ter publikacijo – ki je izšla leta 2020 –, kljub strokovni zahtevnosti, pripravil oz. napisal v dobro razumljivem slogu. Avtor je v njej namenil pozornost tudi temu, da je razvoj in položaj pokrajine Hetiš ter njenih prebivalcev, ki so se zaradi razdelitve po prvi svetovni vojni med dvema državama delno razvijala različno, predstavil kot enotno ter organsko povezano etnografsko celoto.

Na razvoj pokrajine Hetiš je zelo negativno vplivala odločitev velesil po prvi svetovni vojni, ko so – brez tehtnih jezikovnih, gospodarskih, infrastrukturnih in narodnostno-kulturnih argumentov – vsega prb. 50 kvadratnih kilometrov veliko območje razkosale na dva dela, tako da je pokrajina pripadla dvema državam: Kraljevini SHS in Madžarski. Posledica tega je bila, da je na Madžarskem ostalo le 4–5 majhnih vasi oz. zaselkov, ostala naselja etnografskega okoliša ter Dobrovnik, katoliško versko središče Hetiša, kakor tudi Dolnja Lendava, regionalno in okrajno središče pokrajine, pa so pripadla novoustanovljeni južnoslovanski državi. Vasi in tamkajšnje družine, ki so do omenjene spremembe v gospodarskem, družbenem in tudi družinskem pogledu funkcionirale kot zaokrožena enota, so si po razdelitvi težko opomogle. Najbolj negativna posledica so bili demografski trendi, ki so se od takrat konstantno slabšali. Težka desetletja 20. stoletja, zlasti psihični in fizični šok zaradi omenjene razmejitve pokrajine, kakor tudi travmatične posledice izselitev in deportacij po drugi svetovni vojni ter v obdobju t. i. železne zavesе oz. informbiroja (kot imenujemo obdobje v času hladne vojne med Madžarsko in Jugoslavijo), so hetiške vasi na madžarski strani državne meje privedle na rob demografske katastrofe, na slovenski (prej: jugoslovanski) strani pa do bistvenega upadanja pripadnikov madžarske narodne skupnosti. Kljub temu je z vidika deleža pripadnikov madžarske narodne skupnosti v hetiških vaseh še zmeraj bolj ugodno stanje kot v večini drugih prekmurskih naselij na t. i. narodnostno mešanem območju. Kljub omenjenim negativnim posledicam je na obeh straneh državne meje še vedno prisotna specifična in izvirna etnografsko-kulturna dediščina.

Če se vrnemo k pomanjkljivi prepoznavnosti Hetiša, je odkrivanje pokrajine razstiralo njene dejanske vrednote, med katerimi nedvomno izstopajo edinstvene

vezenine, ljudska arhitektura in še vedno pomanjkljivo raziskani folklorni zakladi (šege, anekdote, ljudske pripovedi, morebitni specifični plesno-ritmični elementi). Vse to pa nakazuje precejšnjo podobnost s sosednjima, etnografsko in regionalno bolj prepoznavnima pokrajinama, s t. i. Stražno krajino (Őrség) in okolišem Göčej (Göcsej), s katerima jo zato na madžarskem govornem območju pogosto zamenjajo ali pomešajo, večkrat pa jo omenjajo kot del enega ali drugega omenjenega območja. Četudi v nekaterih pogledih lahko to pomeni povezovalno komponento med sosednjimi etnografskimi okoliši, je treba stremeti – kot na to opozarja avtor monografije – k preciznemu prikazovanju osnovnih etnografskih vrednot Hetiša.

Zoltán Lendvai Kepe je v uvodu monografije o sebi zapisal, da je duh te pokrajine in ljubezen do nje »vsrkal že z materinim mlekom«, saj ima njegova družina korenine v Radmožancih, ki spadajo k pokrajini Hetiš. Omenja tudi, da ga je Hetiš v bistvu »izzval«, da naj spozna, razišče in predstavi njegovo preteklost, sedanost in etnološke vrednote. »Poslušni otrok« je kljub temu, da so ga v mladosti mikali drugi poklici (še najbolj likovna umetnost), svoje poslanstvo izpolnil in ustvaril temeljno delo, ki je pokrajino Hetiš, del njene zgodovine prebivalstva, razmer in specifik ponovno postavilo na etnološki zemljevid Karpatskega bazena oz. madžarskega kulturno-jezikovnega območja, vzhodno slovenske in prekmurske pokrajine ter širše srednjeevropske regije. Na osnovi informacij in virov, ki jih najdemo v monografiji, bo – vsaj tako upamo – spoznavanje značaja in gospodarskih razmer hetiških naselij odslej veliko lažje.

Zelo pomembno poglavje znanstveno-izobraževalne publikacije o Hetišu predstavlja obravnava kmetijstva, živinoreje, industrije in drugih obrtno-gospodarskih dejavnosti. Predvsem slednje je še posebej pomembna dodana vrednost Kepejeve monografije, kajti to področje v predhodnih študijah in analizah ni bilo poglobljeno obdelano. Podobno velja tudi za prezentacijo bogatega slikovnega gradiva, zemljevidov, tabel in drugih ilustrativnih elementov, ki – tako kot na izredno sposobnega in strokovno kompetentnega grafičnega oblikovalca in tehničnega urednika publikacije, Petra Orbána – kaže tudi avtorjevo strokovnost, prizadevnost, preciznost in prefinjeni estetski čut.

➤ Poglavlje »Hetés kulturális jegyei« (Kulturne značilnosti Hetiša)

Ob zavedanju zelo neugodnega demografskega položaja obravnavane etnološke pokrajine je logično, da je obsežni del publikacije posvečen temu področju, saj je prav ublažitev tega velikega problema največji izziv. Kot smo že zapisali, je na madžarski strani stopnja upadanja prebivalstva danes več kot zaskrbljujoča. Če pristojni ne bodo našli rešitve za vsaj delno obvladanje situacije, se tistemu delu pokrajine že v naslednjih desetletjih ne piše nič dobrega. Prav tako demografske razmere na slovenski strani niso ugodne, čeprav so bistveno boljše kot v neposredni soseščini na madžarski strani. Posebno pozornost velja nameniti tudi zaustavitvi upadanja madžarskih kulturnih vrednot, saj je asimilacija pripadnikov madžarske narodne skupnosti občutna. Da pristojni in sama skupnost lahko primerno pristopijo k ustreznemu saniranju negativnih trendov v celotnem Hetišu, je pomembno spoznati zgodovino, kulturno-etnografske in druge značilnosti pokrajine, kar je v monografiji Zoltána

Kepe Lendvai ustrezno pojasnjeno. Pri tem bo lahko pomembno nabor tisti del publikacije, ki povzema najpomembnejše podatke o hetiških naseljih.

Etnolog Zoltán Lendvai Kepe se pri svojem delu ni mogel izogniti vprašanju, kako veliko območje in katera naselja spadajo k etnografski pokrajini Hetiš, kajti nekdanji zapisi o tem nudijo precej široko sliko. Avtor se najbolj strinja s stališčem Imreja Szentmihályija, ki med »polnopravna« hetiška naselja prišteva vasi Bödeháza, Gáborjánháza, Szijártóháza in Zalaszombatfa na Madžarskem ter Banuto (Bánuta), Genterovce (Göntérháza), Mostje (Hídvég), Kamovce (Kámaháza), Radmožance (Radamos) in Žitkovce (Zsitkóc) v Sloveniji. V zvezi s tem je avtor v monografiji zapisal: »Med raziskovanjem sem se tudi sam prepričal, da so bila našeta naselja skozi zgodovino vedno tesno povezana z lokalno skupnostjo z imenom Judicatus Hetés ter so bili dosledno povezani s svojim verskim središčem, z župnijo v Dobrovniku in s hetiškim pokopališčem v

bližini župnijske cerkve. To pa potrjuje tudi dejstvo, da je le v teh naseljih še danes živa zavest o hetiški pripadnosti.”

Hetiško vedenje, ki z vidika kulturnih vrednot velja za največji dragulj pokrajine, in brez katere bi bil vsak opis Hetiša nepopoln, avtor predstavlja predvsem v kombinaciji s slikovitimi ilustracijami. Morda v bralcu nastane občutek pomanjkanja pri prebiranju tega poglavja, vendar kot je pojasnil avtor, se je v tej monografiji osredotočil na zgodovino, statistiko, prebivalstvo in gospodarstvo tega območja. Sicer pa so o hetiških vezeninah v preteklem poldrugem desetletju izšle številne specifične znanstvene in poljudne publikacije, pri objavi katerih imata velike zasluge tudi Zoltán Lendvai Kepe in njegova soproga, prav tako odlična etnologinja Mária Kepéné Bihar. Pomen hetiških vezenin kot dragocene dediščine ljudske umetnosti Hetiša in zahodno panonske regije najbolj dokazuje dejstvo, da se je na narodnostno mešanem območju Prekmurja v zadnjih treh desetletjih, z namenom ohranjanja prav hetiških vezenin, v okviru kulturnih društev razvila izjemna veziljska dejavnost. Večkrat poudarjamo, da je tukajšnja skupnost na tem področju prava »velesila« v širšem geografskem okolišju, saj – zahvaljujoč predvsem prb. 15 veziljskim skupinam – je bilo pripravljenih več sto razstav iz več deset tisoč ustvarjenih vezenin. Pomembno je tudi to, da smo prav na tem področju v preteklih treh desetletjih dobili največ strokovnih priznanj ter razpolagamo s številčno skupino izjemnih strokovnjakinj, nekatere so si tudi pridobile prestižne nazive mojstric ljudske obrti.

Nazadnje je treba omeniti tudi to, da je bilo pri izbiri poklicne poti danes uglednega etnologa Zoltána Lendvaija Kepeja najbrž pomembno, da ga je življenjska pot v začetku devetdesetih let 20. stoletja zanesla v Zavod za kulturo madžarske narodnosti v Lendavi, ki je v tistem obdobju svojo dejavnost razširila tudi na področje raziskovanja etnografskih vrednot narodnostno mešanega območja Prekmurja. V omenjeni ustanovi je Lendvai Kepe na področju ljudske umetnosti in etnografije sodeloval s priznanimi strokovnjaki, kot sta Edit Kerecsényi in njegov kasnejši profesor na univerzi, Tibor Bellon. Takrat se je v njem utrdila želja po študiju etnologije, nakar ga je pot vodila na Katedro za etnologijo Univerze v Szegedu. V tamkajšnji visokošolski ustanovi so mu pri razvoju, poleg že omenjenega Tiborja Bellona, pomagali številni izjemni

➤ **Poglavje »A családi és házassági viszonyok hatása Hetés népségére a 20. század elejéig« (Vpliv družinskih in zakonskih odnosov na prebivalstvo Hetiša do začetka 20. stoletja)**

strokovnjaki s področja etnologije. Zoltán Lendvai Kepe se med študijem ni seznanil samo z že uveljavljenimi odličnimi znanstveniki, temveč je tam spoznal tudi svojo soprogo, Mário Kepéné Bihar, danes prav tako izjemno etnologinjo ter raziskovalko, s katero tvori tudi uspešni »etnografski tandem«. Po vrnitvi s študija se je strokovno delo Zoltána Lendvaija Kepeja izpopolnilo v Galeriji-Muzeju Lendava, kjer je eno od osnovnih področij njegove dejavnosti in raziskovanja etnologija narodnostno mešanega območja Prekmurja, s posebnim poudarkom na Hetiš. Izjemen plod tega poslanstva in kvalitetnega znanstveno-strokovnega dela je monografija o tej pokrajini, za katero pa – glede na ambicioznost in kreativnost avtorja – menim, da najbrž kljub temu ni vrhunec, temveč ena od najpomembnejših del znanstvenega ustvarjalca Zoltána Kepeja.

Franci Just

Plaz besed v ritmu srca in življenjske vedrine

O poeziji Béle Szomija

Béla Szomi, ki je v slovenski popularni kulturi znan kot glasbenik (pevec, instrumentalist) in v izobraževalni sferi kot avtor učbenikov za fiziko, logiko in astronomijo, je s pesniškimi knjižicami *Babjeverni pisani pes* (v nadaljevanju *BPP*), *Češnja* (v nadaljevanju *Č*), *Vrtavka z Nadiže* in *Szerelommosoly* (v madžarščini) razodel še eno, doslej neznano plat svoje ustvarjalne osebnosti. Pravzaprav ne povsem neznano, saj je pesniški naboj nakazal že v besedilih, ki jih je napisal za glasbeno skupino Kontrabant. Vse tri v slovenščini pisane knjižice je v letih 2021–2022 izdala Zveza za tehnično kulturo Slovenije. Pesmi spremljajo krajši zapisi o avtorjevem pesniškem ustvarjanju: v *Babjevernem* pisanem psu sta refleksiji prispevala Lajos Bence in Vlado Poredoš, v *Češnji* Žiga Čamernik in Dušan Šarotar, v *Vrtavki z Nadiže* pa Tone Kregar in Robert Titan Felix. V *Babjevernem* pisanem psu in *Češnji* pesniško besedo spremlja likovna govorica fotografij Arven Šakti Kralj, v *Vrtavki z Nadiže* pa ilustracije Lászla Hermana.

Vrtavka z Nadiže je zbirka 100 izključno ljubezenskih pesmi, ki sta jih navdihnili novo ljubezensko razmerje in iz njega izvirajoči »emotivna vzhičenost in erotična ekstaza«, kot je v uvodni besedi zapisal Tone Kregar. Knjižica je »dnevnik« avtorjeve nove ljubezenske zgodbe, ta pa je zgodba o vznesenosti, igrivosti, sproščenosti, ki jih poraja zaljubljenost, zgodba hrepenenja ter bolečine čakanja zaradi fizičnih razdalj. Je pa tudi zgodba – kot v spremnem zapisu pronicljivo ugotavlja Robert Titan Felix – predavanja in polasčanja ter zgodba neizbežne vpetosti v socialni prostor, v katerem tudi ljubezen trči ob semaforje.

Pesmi v tej knjižici odražajo le en del Szomijeve biti v točno določenem in relativno kratkem časovnem obdobju in odstirajo samo del avtorjevega motivno-

• **Béla Szomi: Vrtavka z Nadiže**

(Zveza za tehnično kulturo Slovenije, Ljubljana, 2022)

-tematsko sicer raznolikega pesniškega ustvarjanja. Za celovitejši vpogled v njegovo pesniško izpoved je treba vzeti v roke knjižici *Babjeverni pisani pes* in *Češnja*. Pesmi, zbrane v njih, so namreč nastajale dlje časa, »zadnjih 10–15 let«, kot piše Lajos Bence, in ponujajo »bogato bero pesniških motivov«.

Tako kot po pesniških pokrajinah drugih pesnikov je tudi pri Szomijevi mogoče ubrati različne bralske poti. Razmišljanje, ki ga podajam v nadaljevanju, je ena od takšnih poti, v njem pa želim izpostaviti nekaj lastnosti Bélove poezije, ki se mi zdijo karakteristične.

Bralec, ki poezijo razume kot mesto izrekanja poglobljenih bivanjskih refleksij, življenjskih spoznanj, osebnih občutij ipd., v Szomijevih pesmih hitro opazi posebno napetost oz. nasprotje v snovi, iz katere avtor gradi svoj pesniški svet. Vzgib za zapis pesmi mu namreč niso samo »resne« in »vzvišene« misli ter občutja, ampak tudi povsem vsakdanje, na videz banalne situacije. Izbranega pesemskega gradiva, ki ga je vključil v zbirki, ni posebej pretresal na literarno-estetskem situ, v motivno-tematsko ne ravno enovite cikle je razvrstil vsebinsko, oblikovno in slogovno zelo raznolike pesmi, tako da se izpovedi bivanjskih občutij ter pesniške refleksije o onstranskem in tostranskem svetu prepletajo z lahkotnimi prigrizki motivov, kot so npr. delovanje starega Gorenjkevega pralnega stroja (Moj stari pralni stroj, Č, 26), uriniranje na otoškem stranišču v spremstvu nadležnih komarjev (Pogled z WC-ja na otoku, BPP, 24), starostne tegobe šestdesetletnika (Po šestdesetem, Č, 19), vinski in počestni motivi itn. Ne umanjajo tudi poučne pesmi, ki vsebujejo življenjske nauke in nasvete (npr. Sinko moj, BPPP, 64), sentimentalne otroške pesmi (npr. Čigava je rdeča, Č, 66–67; Vsak otrok je človek, Č, 69; Za tvojih petnajst, Č, 70–71; Nikoli, Č, 80–81; cikel Kotiček za otroške duše, Č, 83–102) in skorajda nonsensna pesemska besedila, temelječa na besedni igri in jezikovni zvočnosti (npr. 40 zapovedi za 40 barvik, BPP, 22–23).

Ta koeksistenca »visoke« in »nizke« pesniške snovi izstopa iz običajnega horizonta pričakovanja in je po svoje izzivalna. Kdaj pa kdaj se nam celo zazdi, da v tematiki in tonu tovrstnih Szomijevih pesmi slišimo odmeve vagantskega pesništva, torej tiste srednjeveške poezije, ki je v nasprotju z dvorsko liriko upesnjevala vsakdanje reči, veselje do življenja, vina, igre, ljubezni, uživanja, čutnosti, niso pa ji bili tuji niti parodija, zasmeh, satira in kritika avtoritet ter institucij. Vse to izdatno napolnjuje te Szomijeve pesmi, ki tudi s pesniško dikcijo posnemajo govorico ljudskega miljeja. Na jezikovni ravni tako, da avtor iz knjižnosti prehaja v pogovornost (npr. »ga rotli in prosil, / naj mu brke stanjša, / a mu Bog ni šel naproti«, Brkati

mož, BPP, 12; »a so prestrašeni od žensk«, Pašman, BPP, 18; »ko se je k flaškonu parkiral ... ni bilo nobene šanse ... prazni glaže«, Maučecov Tunček, Č, 14; »je hodil na faks ... po malem šprical ... zato je švical«, Franci, Č, 30; »tudi Leninov kipec / se mu na roke lima«, Stari pankar, Č, 42; »ne dajejo upanja na sonce«, Žalostni ptič, Č, 42; »goljufa strast in slo bila otroka sta spočetje ... a nihče zgubljenega života ne povrne«, Nekoč dekle, BPP, 31), na slogovni ravni pa z redukcijo lirske govorice na preprostejšo leksikalno in sintaktično figuraliko. Da njegov lirski govor ostaja v območju poezije, avtor poskrbi predvsem z inverzijo in evfoničnimi sredstvi, od katerih sta mu najpomembnejši rima in asonanca. Z njima kompenzira siceršnjo vsebinsko in jezikovno-slogovno prozaizacijo lirske govorice in na njun račun tu in tam opusti slovnično in jezikovno-zvrstno normo (»rakci, ribe, pečene bučke, / od tega se svetijo moje učke«, Debeluh v izložbi, BPP, 15; »tako je izpadel sam kreten / pokvarjen in pocen«, Č, 41; »zdaj je čas za sladki san, / ker jutri zate bo nov dan«, Dekletu s

➤ **Béla Szomi: Češnja**

(Zveza za tehnično kulturo Slovenije, Ljubljana, 2021)

Krke, BPP, 63; »stara kuhinjska cota ... / tvoja zmota«, Mož z napako, BPP, 44; »sta se razšla ... in polna sla«, Jaz sem kriva, BBP, 40; »da ostane moj znoj / razlit v tvoj«, Dan potem, BPP, 30).

Kljub temu bi bilo pretirano reči, da Szomi v post-modernistični maniri konceptualno razgrajuje klasično predstavo o poeziji kot posvečenem mestu izrekanja posameznikovega osebnega in skupnostnega bivanja ter plete intertekstualno mrežo in imitira nekdanje pesniške prakse. Bolj se zdi, da ta dvojnični pristop izvira iz njegove avtorske poetike, ki pesnjenje razume v njegovi prvinski razsežnosti in bolj kot na pesniški artizem stavi na (emocionalno) učinkovanje pesmi: »... je pesnik vsak, / ki z besedo razvname ljudi / ali jih razneži, / vsak, ki slepcu / izriše pokrajino v temi« (Vsem pesnikom, Č, 49); »... pišem in pišem obarvane verze, / ušesom opojno-sladke napeve, / žalostnim vrnem lepe spomine, / ustavim vedrino, da kasneje mine« (Zaspale besede, BPP, 17); »Zapoj, poet, / samo eno majhno pesem, / da nasmeh privabiš na to lice ... Namesto ptice / zapoj sonet, / razigran in všečen, / da se v ples zasukajo nožice ...« (Zapoj, poet, BPP, 77). Pa ne samo njegove avtopoetske refleksije, tudi konkretna realizacija te poetike kaže, da se Szomi bolj kot z mislijo sveta dotika s srcem. Njegovi pesniški odzivi na stvari sveta so emocionalne erupcije, ki sprožajo »plaz besed«, kot pravi v pesmi Žalostni ptič (Č, 42–43). Ko te besede razvršča v verze, jih prvenstveno razporeja v ritmu srca.

To še zlasti velja za horizontalno os njegove pesniške izpovedi, ki vodi k drugemu in v družbeni prostor. Pot k drugemu mu rojeva ljubezenske pesmi, na poti v družbeni prostor nastajajo družbeno kritične in socialne pesmi.

Ljubezenska tematika je najznačilnejši del Szomijeve poezije ne samo po količini, temveč tudi po vsebini ljubezenske izpovedi. Redko namreč naletimo na ljubezensko poezijo, v kateri bi bile upesnjene tako skrajne lege ljubezenskega čustvovanja, kot so izpovedane v njegovih pesmih. Vzklik »Ljubljena, boginja moja« (BPP, 33) spremlja kot kontrapunkt verz »Prekleta bodi, čarovnica« (Č, 40); retorično vprašanje o tem, kaj sta si, vsebuje dve diametralno nasprotni točki: »A sem jaz tvoj bog / in ti moja boginja / ali pa le soprog, / ki jutri postal bo svinja« (BPP, 53). Skratka, po eni strani smo priča ljubezenski vznesenosti in opevanju ženske v duhu klasične evropske ljubezenske

• **Béla Szomi: Babjeverni pisani pes**

(Kulturno društvo Kralj Tomaž, Mengeš; Zveza za tehnično kulturo Slovenije, Ljubljana, 2021)

poezije od trubadurske lirike in sladkega novega stila do romantike, priča ljubezenski iluziji, izpovedani z izbranim besediščem in z nekaj posrečenimi prisposodobami, ki Szomijevo ljubezensko pesem povzdigujejo v molitev. Po drugi strani pa sledimo ljubezenski deziluziji in razočaranju, ki ga spremljajo obžalovanje, jeza in užaljenost. Te njegovo ljubezensko pesem spreminjajo v kletev in prizivajo temu ustrezno besedišče. A kljub porušenju konkretnega razmerja se Szomi v tematizaciji ljubezni ne preda malodušju, ljubezen ostaja v njegovi poeziji osmišljevalka življenja: » ... ker človek človeku, / ljubezen življenju smisel dá« (Č, 11).

Da, tudi človek človeku. Szomi namreč v svoji poeziji ni indiferenten do skupnosti in položaja posameznika v njej, prav nasprotno, ni mu vseeno, v kakšnem svetu in družbi živimo. Zato namenja kritično besedo različnim

pojavi, ki pačijo skupnost, ter najdeva sočutno besedo za ljudi, ki so se znašli na robu skupnosti.

Njegove *socialne pesmi* so predvsem upodobitve ljudi, ki jih je življenje pahnilo na družbeno obrobje, npr. izkoriščanih in od garanja izžetih delavcev, klatežev in prosjakov, osamljenih in bolnikov, odvisnikov različnih vrst, brezdomcev, prostitutk in ženskarjev. Skupna poteza teh njegovih socialnih pesniških slik je svojstveno vživetje v čustvovanje in občutke likov s socialnega obrobja in empatija do njih.

V *družbeno kritičnih pesmih* pa uperja kritično ost v nosilce politične, gospodarske in institucionalne moči, ki da so samopašni in odtujeni ter generirajo družbeno neenakost in nepravilnost (npr. pesmi *Moj šef*, Č, 20–21; *Bistvo*, BPP, 11). V zvezi s tem Szomi uvaja zanimiv in za slovenske razmere pomenljiv motiv podcenjujočega in izključujočega odnosa institucij do vloge očeta ter bije pesniški »boj za starševske pravice moških« (npr. pesem *Ločitev po slovensko*, Č 38–39). Njegova kritika pa ni namenjena samo vladajočim, ošvrkne tudi vladane: upogljivost, nenačelnost, potrošništvo, hedonizem, različna konvertitstva, črne pege na narodnem značaju so prav tako predmet njegove kritike (npr. pesmi *I-a*, i-a, Č, 54–55; *Slovenski vodnjak resnice*, BPP, 68; *Mižim proti soncu*, BPP, 69; *Tragislovenec*, BPP, 82). Med tovrstnimi pesmimi ima poseben idejni naboj pesem *Bistvo* (BPP, 11), ki razlogov za družbeno neenakost in nepravilnost ne vidi samo v volji do moči vladajočih, ampak krivdo za takšno stanje najde tudi v upogljivosti vladanih: »J... se nam za narod – / govorijo z dejanji revežem, ki pahnili / so jih v bedo – bistvo ni v hotenju, / ampak v razmnoževanju in potrpljenju / malih«. Da Szomijevo družbeno kritiko napaja resnična človeška prizadetost, porojena iz želje po skupnostnem bivanju, vrednem človeka, kaže skupina pesmi, v katerih izpostavlja drugačno človeško držo in so apologija upornišтва (npr. *Stari pankar*, Č, 50), altruizma ter predanosti ideji demokratičnosti in enakopravnosti (npr. *Jože Udarnik*, Č, 52; *Nekoč bili smo proletariat*, Č, 56). Morda bo kdo v teh pesmih začutil nostalgijo po nekdanjih socialističnih časih, a če jih beremo skupaj s pesmimi, ki so kritika militarizma, hegemonije in rasne nestrpnosti (npr. *Bog, blagoslovi Ameriko*, BPP, 74; *Srečno po kitajsko*, BPP, 81), lahko pritegnemo Lajos Benceju, ki v teh pesmih prepozna odmeve Woodstocka. Tu so

vzgibi Szomijeve socialne empatije in družbene kritičnosti. Čeprav so v 80. letih prejšnjega stoletja japiji poteptali ideale predhodnih uporniških in kritičnih generacij, čeprav danes humanistična misel in humanitarna dejanja komaj še zmorejo krpati razdejanja, ki jih povzročajo državni, kapitalski in drugi teptalci človečanskih idealov, pa Szomijeve družbeno kritične in socialne pesmi dokazujejo, da demokratične ideje uporniških generacij 60. in 70. let prejšnjega stoletja niso povsem poniknile v globine pozabe.

Manj čustveno ekspresivna in bolj refleksivna je Szomijeva pesniška izpoved, ki se pne po vertikalni osi: navzdol v globine lastne družbene in duhovne eksistence, navzgor k transcendenci. Metafizična vprašanja ga ne zaposlujejo kaj veliko, njegov odnos do Boga je prežet z religioznim skepticizmom, Bog zanj ni točka, na katero bi se mogel opreti in pri njem iskati odgovore na bivanjska vprašanja (»vsemogočni gospod ne daje odgovorov«, *Pašman*, BPP, 18–19). Ko ga nagovori, ga nagovori v imenu človeštva. Ne sprejema tistih filozofskih razlag, ki pravijo, da slabo v svetu ne zanika Božje vsemogočnosti in dobrote. Prav nasprotno, meni, da je Bog kot vsemogočen in vseveden odgovoren za svet, kakršnega je ustvaril. Zato nanj ne naslavlja prošnje, hvale, zahvale ali tožbe, ampak je njegov »psalm‘ obtožba. Bogu očita brezčutnost in družbeno krivičnost: »Reveže spravljaš v obup in jok, / nevredne tvojega imena pa razvajaš« (Ti, ki kličeš sebe Bog, Č, 16).

Ko potuje vase in premišljuje svoje življenje, lirski subjekt v Szomijevih *osebno izpovednih pesmih* kdaj pa kdaj potoži o življenjski utrujenosti in izpraznjenosti (npr. *Dobro mi je le še vreme*, Č, 37; *Žalostni ptič*, Č, 42–43), vendar najde zatočišče v naravi, kot so ga že pred njim najdevali mnogi evropski pesniki od Rousseaujevih predromantikov preko romantikov (tudi Sándor Petőfi in János Arany, ki sta npr. v evropsko poezijo umestila prostor madžarske puste in svetlobni pojav *délibáb* v njej) do impresionistov in današnjih postmodernistov. Szomijevo pribežališče, kamor se lahko zateče pred hrupom sveta in prisluhne sebi, »da se um ne upeha in srce spet napolni«, je prekmurska in še posebej gorička pokrajina (*Takšen sem*, Č, 8–9; *Jutro v Prekmurju*, BPP, 73).

Sicer pa njegovo bivanjsko refleksijo zaposlujeta predvsem dve vprašanji: narodna pripadnost in minljivost življenja.

◀ **Béla Szomi** (Foto: arhiv KKC Lendava-Lendvai KKK)

O avtorjevi človeški vpetosti v svet prednikov pričajo s spoštovanjem in nežnostjo prepredene pesmi, ki jih namenja pokojnim sorodnikom in jih v njih priključuje pred svoje in bralčevo duhovno oko (npr. Babica, BPP, 80; Ded, Č, 64–65; Feri purdé, Č, 68). Njegovo kompleksno jezikovno-kulturno povezanost z madžarsko narodno skupnostjo pa izražajo pesniški nagovori na očeta. Vprašanje narodne identitete pri njem namreč pomembno določa okoliščina, da je bil njegov oče Pál Szomi madžarsko pišoči pisatelj, ki je skupaj s Sándorjem Szúnyoghom in Józsefom Vargo na začetku 70. let prejšnjega stoletja pripomogel k literarnemu preporodu madžarske narodne skupnosti v Sloveniji. Leta 1972 so izdali skupinsko leposlovno knjigo *Tavaszcvarás. Versek és elbeszélések* (Pričakovanje pomladi. Pesmi in pripovedi) ter z njo napovedali nastop nove literarne generacije, ki je s svojo ustvarjalno energijo in narodnostno zagnanostjo začela udeležati prerodno simboliko naslova knjige. Družabna plat izida knjige je humorno predstavljena v pesmi Junaki pričakovanja pomladi (Junaki pričakovanja pomladi, Č, 58–59. Sin Béla je šel po drugi poti ter se »ne glede na moje korenine / in madžarske kaprice« (Odpusti oče, BPP, 86–87) ustvarjalno, z besedo in glasbo, uspešno vključil v slovenski jezikovno-kulturni prostor. To pa mu ni samo v zadovoljstvo, ampak je – tako govorijo njegove osebno izpovedne pesmi – tudi izvor boleče identitetne raze med slovenstvom in madžarstvom, ki je jedrnato upesnjena v verzih: »Za moj narod sem Madžar, / ki je postal Slovenec, / izdajalec, samorog, tvar / napačnega jezika in krive vere. // Slovencem pa vzbujam le slabo vest, / saj

ne bi smel pisati v jeziku / žlahtnem, ki je ukraden moj; / zato za oboje nikoli ne bom / niti pravi Slovenec niti pravi Madžar« (Lahko bi živel še sto let, Č, 60–61). Občutek krivde, ker je zapustil očetov madžarski jezikovni dom, se prepleta z občutkom dolga do očetove jezikovno-kulturne dediščine, iz te eksistencialne in identitetne stiske se rojeva krik z eno samo željo: napisati pesem v maternem jeziku, ki bi z orfejsko močjo nagovorila rojake in bi lahko pomirila njegovo »nezvesto srce s toplino krušne peči« (Ena madžarska, Č, 17). A bolečo in pretresljivo izpoved bivanjskih stisk, porojenih iz občutka obojestranske narodnostne nesprejetosti, preglasi zanj značilna uporabniška in samosvoja drža: »Biti nepokoren, samosvoj / in bogatiti obstoj raznolikosti / slovenstva, madžarstva, / imeti Prešerna, Petőfija / za mejaka« (Lahko bi živel še sto let, Č, 60–61). Za vse, ki si iskreno želijo preseči meje, ne samo tiste v prostoru, ampak tudi pregrade v glavah in srcih, je ta misel svetilnik.

Minljivosti življenja kot drugi ključni temi svojih osebnoizpovednih pesmi Szomi sicer ne namenja veliko pesniškega prostora, a sta dve osrednji pesmi, v katerih jo izpoveduje, pomenljivo umeščeni na sam začetek obeh obravnavanih pesniških zbirk. Avtor si ne zatiska oči pred dejstvom, da je človekovo življenje minljivo, pred njim tudi ne klone: ne preda se resignaciji ali nihilizmu, ampak bivanje, čeprav minljivo, prepozna kot smiselno. V pesmi Češnja, ki začena istonaslovno zbirko kot tudi cikel s pomenljivim naslovom Kelih življenja, se lirski subjekt identificira s starajočo se češnjo, vendar z jasno zavestjo: »Življenje ni bilo zaman.« Ta misel je v pesmi Višnja, uvodni pesmi v zbirko Babjeverni pisani pes, nadgrajena z mislijo o splošni premoči življenja nad minevanjem: »... ne prah, / ne jaz, / le vsemogočno / življenje je / in vekomaj bo / klilo iz višnje.« Seveda ne more biti naključje, da je avtor obe pesmi postavil na začetek pesniških zbirk: s svojim optimizmom in vitalizmom namreč dajeta intonacijo celoti pesniških knjižic, obenem pa povzemata še eno pomembno vsebinsko razsežnost Szomijeve poezije, tj. življenjska svetlost. Ta je dovolj izrazita, da ji sence ljubezenskega razočaranja, bivanjskega dvoma, identitetnih stisk in družbenih popačenj ne morejo do živenga. Besede, ki se iz plazu lirske erupcije pretakajo v pesmi, Béla Szomi razvršča v verze ne le v ritmu srca, ampak tudi v taktu očarljive življenjske vedrine.

Zágorec-Csuka Judit

Szerelem-sziget a Mura hullámain

Feri Lainšček kortárs szlovén író *Szerelem-sziget* (*Ločil bom peno od valov*) című regényében a szerelem a létezés alapértékét képviseli. A szerző a főhősnő lelkének fejlődéstörténetével párhuzamosan állít emlékművet a muravidéki tájnak is, bemutatva azt a regény háttérében.

A család- és történelmi regényt az író tizennyolc hónapig írta. Számos történelmi forrást használt fel, köztük helytörténeti érdekességeket, például hogy Belatincon hogyan zajlott le Zichy grófnő temetése, vagy milyen volt 1915-ben Muraszombatban a közvilágítás és a Dobray szálloda a város központjában, ahol a társadalmi és zenei élet zajlott, vagy hogyan mosták az aranyat a Murából stb. A regény a megjelenésekor, 2003-ban nagy visszhangot váltott ki, öt hónap leforgása alatt valamennyi példányát meg is vásárolta a szlovén olvasóközönség, bekerült a Delo napilap regénypályázatának a döntőjébe, amelyet a megelőző év legjobb szlovén regénye elismerés elnyerésére hirdettek meg.

A történet az első világháborúban, az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása idején játszódik, amikor a Muravidéket az újonnan megalakult Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz csatolták. Ennek a mozgalmas, ellentétekben bővelkedő, bizonytalanságokkal teli történelmi korszaknak a regénybeli főhőse Sreš Elica, akinek belső világát, érzéseit, személyiségét, valamint a regényben megjelenő muravidéki tájat rendkívüli líraisággal ábrázolja az író. Cselekményszövéseben és stílusában felismerhetők a mágikus realizmus jellegzetességei is (álmok, megérzések, meseszimbolika stb.).

A szerző a regényt kerettörténetbe foglalja, amelyet Elica fia, Spransky Julián mond el. Ennek bevezető részé-

ben szó esik a Mura folyóról, amelyből érdemes kiemelni a következő gondolatot: „... mindig is a saját útját járta és a saját kedve szerint változtatta meg a birtokhatárokat is.” Mindez jellemző a regény főszereplőjére is, aki a szerelemben szintén a saját útját akarja járni. A regény három részre tagolódik, a külső történések szerkezete

utal a főhős, Elica belső lelkivilágára, aki érzelmi és értelmi fejlődéstörténete során felismeri, hogy saját szívének a hangja az az iránytű, amelynek alapján kell leélnie az életét. Tudja, hogy önmagát kell kiszabadítania a felesleges kötöttségek hálójából, amelyek korlátozzák boldogságának kibontakozását. A regény első részében Elica, a félénk lány szerelembé esését kísérelhetjük figyelemmel, hogyan kerül Spransky Iván vízügyi felügyelő karjaiba, aki elcsábítja a huszonhárom éves, tapasztalatlan lányt, elbűvöli titokzatosságával, határozottságával és gazdagságával, a kapcsolattal társadalmi felemelkedést is nyújtva neki.

Elicát a múltjával kapcsolatban gonosz álmok és látomások gyötrik, kellemetlen pletykák terjednek róla, ezért szeretne kitörni a meggyűlölt

falusi életéből, hogy tartozzon végre egy férfinak, aki biztonságot jelent számára és elfogadja olyannak, amilyen valójában. Hinni akar a közös sorsban, a muraszombati előkelő életben, habár nem ért egyet Ivánnak azzal a meggyőződéssel, hogy a tekintélyt és a boldogságot meg lehet vásárolni.

A regény második részének elején a fiatal Spranskyné elégedetten él az iparmágnás családtól vásárolt villájukban, de lassan felismeri, hogy az „úri élet” nemzetiségileg vegyes és megosztott. Muraszombat teli van kétszínűséggel, és tekintélyes férje könnyörtelen újjazdag polgár, aki kétes üzletekkel foglalkozik. Az egyre inkább kiüresedő

➤ **Feri Lainšček: Szerelem-sziget (Ločil bom peno od valov).**

Pilisvörösvár, Muravidék Baráti
Kör Kulturális Egyesület 2022,
fordította Zágorec-Csuka Judit,
264 oldal.

hitvestársi élet miatt Elica elvágódik polgári otthonából az ismeretlenbe. Ezt az életérzést ébreszti fel benne a furcsa természetű lovászmester, Forgas Jenő. Elica kilátástalan helyzete csapdájába kerül, nem lát kiutat belőle, hiszen nem képes megbízni a férjében, aki számtalan dolgot elhallgat előtte. Lassan alakul ki benne a dac, hogy megváltoztassa a sorsát. Az önimádó és érzéketlen Spransky Iván egy érzelmileg felfokozott helyzetben meg is alázza, majd azt követően meg is bünteti anélkül, hogy megértené viselkedésének okát. Ekkor Elica megérzi, hogy megtörtént köztük az a törés, amely áthidalhatatlan távolságot alakított ki köztük.

A harmadik részben Elica csalódott és kiábrándult. A fiatal Sziget Andrásban, a hadirokkantban – akit a férje testőrnek fogadott az otthonukba – váratlanul megtalálja azt a „közelséget”, amelyre vágyott. András bizalma révén az életét már képes felbecsülhetetlen ajándékként felfogni. Ezt a magyar származású András váltotta ki benne. Kölcsönös vonzalom bontakozik ki köztük, amely felszabadító szerelemmé alakul át. Elica csodának tartja, ha „valaki ugyanúgy érez, mint a másik” – ahogyan elhangzik a regényben. Terveket szőnek, hogy a háború végén együtt menekülnek el, de Elica halogatja, mivel a fiát nem szeretné elvenni a férjétől, hiszen tudja, hogy mennyire sokat jelent neki. A férjének Andrással szembeni kegyetlen bosszúja hozza ki belőle a végső elhatározást, hogy elhagyja a családját. A regény vége nyitott kérdéseket vet fel az olvasóban. Elica hirtelen eltűnik valahol az ismeretlenben, mondhatnánk úgy is, hogy a szerelem elviszi őt egy „szerelem-szigetre”, amire a regény címe is utal, így a „szerelem-sziget” a regény kulcsszavává is válik. Keserű érzéssel, de boldogságának megtalálásával hagyja el kétéves fiát. Elica sors történetéről a regény kerettörténetének befejező részében mégis megtudjuk, hogy fia, Julián, amikor felnőtt, megbocsátotta édesanyjának, hogy elhagyta.

A Szerelem-sziget című regény központi témája a belső felszabadulás és a megbocsátás. Feri Lainščeket elsősorban az egyén szabadsága, a szerelem keresése, a felszabadító érzékiség foglalkoztatja és vezérli művének létrehozásában, rávilágít a boldogságkeresés testi és lelki nézőpontjaira is. Sreš Elica, Spranskyné, a regény központi alakja bejárja a társadalmi rétegződés lépcsőfokait és legyőzi ezeknek láthatatlan csapdáit. Elica

• **Feri Lainšček kortárs muravidéki szlovén író, költő, forgatókönyv- és drámaíró (1959, Dolenci, Szlovénia).**

(Forrás: <https://beletrina.si/novice/feri-lainscek-je-presernov-nagrajenec>)

felkészült arra is, hogy alávesse magát férje akaratának, hogy elérhesse élete célját, de azt is tudja, hogy mindez számára nem sorsszerű és nem is szerezhető meg ajándékként, hanem csak úgy, ha megőrzi méltóságát és belső világát, amely számára mindennekfelett való. Mindenféle társadalmi nyomás ellenére mégis megőrzi a reményt, amely a legmélyebb lelki világából fakadt, s ebben nem tud megalkudni.

A regény végének sorsdöntő pillanataiban Elicának végérvényesen döntenie kell személyes és erkölcsi értékeinek, valamint emberi tartásának a megőrzéséről, s ezen a téren is meg kell húznia a határait. Ekkor mondja ki az író az életre, a halálra és a megbocsátásra vonatkozó örökérvényű emberi bölcsességeket. A regényben ekkor jelenik meg először új megközelítésben a Mura, amely a Muravidék (szlovénul Prekmurje) jellegzetes folyója. A táj hiteles szimbólumaként többféle tekintetben is megmutatja az igazi arcát. A folyó magában hordozza közvetlenül a természetben és közvetetten az ott élő emberek lelkében rejlő erőt. Sötét, örvényekkel teli, csendes folyásában az emberek még mindig odaát tekintenek, a folyó túlsó partjára, közben örülnek és bosszankodnak is, mert ismerik a folyót. A Mura még számos felfedezet-

len titkot és a múltból jövő tulajdonságot rejt magában. A „testét” aranyló erek szövök át, amelyek magukhoz vonzzák a hiszékenyeket. Partjain elburjánzik a kapzsiság és a telhetetlenség vágya az emberekben. A folyón nemcsak a tutajosok és az egyszerű révészek, hanem a csempészek, a spekulánsok és a kereskedők is átkelnek. A regényben elhangzik a következő eszmefuttatás is: „De végül is ki annak a megmondhatója, hiszen soha senki nem fogja véglegesen megtudni, hogy milyen érzés folyónak lenni.” A regény történetének a háttérben csendesen, sötétben, titokzatosan folyik a Mura: megjósolhatatlanul és mindenhatóan. Közben dörögnek az első világháború ágyúai, a történelem sötét sodrásában élnek meg mindennapjaikat és magánéletüket a regény szereplői is.

A Szerellem-sziget című regény nem engedi meg az olvasónak, hogy érdeklődése az olvasás közben ellankadjon. A szerzőjét pedig mindenképpen a szlovén kortárs irodalom csúcsára predesztinálja. A regényben Feri Lainščeket elsősorban az emberi lélek érdekli. Ebből indul ki és ennek a perspektívájából közelíti meg szereplőinek élettörténetét és sorsát, hiszen tudatában van annak, hogy a mai posztmodern világunkban egyre inkább háttérbe szorul a lélek. A háromrészes regény klasszikus szlovén mű, amely szerelmi háromszögben zajló eseményeket vetít elénk, amely Spransky Iván vízügyi felügyelő és felesége, Sreš Elica, valamint Szigeti András veterán, Spranskyné testőre közt alakul ki. Spransky Iván törtető karrierista és a társadalmi ranglétrán felfelé törő kispolgár Mura-szombatban. A Murából kimosott arannyal kereskedik és bonyolítja kétes üzleteit, ami által meggazdagodik. Felesége, Elica egészséges falusi lány, aki lassan tanul bele a mura-szombati polgárság életébe. András az a férfi, aki testileg megcsónkított, de mégis egészséges szívvel él. Az író a szereplőit elsősorban érzelmeik megélésében és gondolkodásuk mélységeiben, valamint egymás közti viszonyaikban mutatja be. A regény háttérben a szereplők társadalmi helyzete és a múltjuk is bemutatásra kerül. Ennek a világnak az ura nem a józan ész, hanem az álmok, az elhatározások és a megérzések az egyik oldalon, és ezzel szemben, a másikon a kegyetlen merevség. A két szint között érezzük a feszültséget is. A regény története a megélt emberi sorsokat összeköti az érzékfeletti világgal, a transzcendenssel, közben kérdéseket is felvet az emberi létezés örökkévalóságával kapcsolatosan.

FERI LAINŠČEK

• **Feri Lainšček kortárs muravidéki szlovén író, költő, forgatókönyv- és drámaíró (1959, Dolenci, Szlovénia).**

(Forrás: [wikipedia.org](https://www.wikipedia.org) / <https://tinyurl.com/28ntytdy>)

Feri Lainšček szlovén író, költő a magyar határhoz közeli Dolány (Dolenci) faluban, a szlovéniai Muravidéken született. Munkássága sokrétű: nemcsak kortárs regényíróként ismert, hanem költőként, dramaturgként, forgatókönyvíróként is, továbbá irodalmi folyóiratok szerkesztője és számos szlovén énekes és együttes dalszövegeinek írója. Nemcsak felnőtteknek ír, hanem gyerekeknek és fiataloknak is. Egyes művei magyar, rábavidéki szlovén, angol, német, horvát, cseh, spanyol és katalán nyelven is olvashatók. A *Raza* című regényéért Kajuh-díjat kapott, Prešeren-díjat pedig a *Ki jo je meglja prinesla* című regényéért. A Kersnik-díjat a *Namesto koga roža cveti* és *Muriša* című regényeivel, valamint a *Mislice* című mesegyűjteményével nyerte el. A *Namesto koga roža cveti* című művét meg is filmesítették, zenéjét Vlado Kreslin szerezte. 2020-ban az irodalom területén végzett munkásságáért Prešeren-életműdíjban részesült.

Magyarul megjelent művei:

- › *Akit a köd hozott*. Regény; fordítás Gordos Márta, Halász Albert; Seneca, Budapest, 1996.
- › *Argo Nagycirkusz*. Regény; fordítás Gállos Orsolya; Studio Artis, Lendva, 1999.
- › *Posončnice – Napraforgóalkonyat – Suncogledice – Sonnenwenden*. Verseskötet szlovén–magyar–horvát–német nyelven; szlovén–magyar fordítás Zágorec-Csuka Judit; Franc-Franc, Murska Sobota, 2005.
- › *Szerellem-sziget*. Regény, fordítás Zágorec-Csuka Judit; Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, Pilisvörösvár, 2022.

Sreš Elica sorsát szlovén Bovarynéként is emlegetik az olvasók, hiszen a szerző egy érzékeny és elvágódó, de ugyanakkor gondolkodó és határozott női szereplőként ábrázolja, aki a nőiessége és az anyasága között vergődő életét éli Muraszombatban. A Szerelem-sziget alapmotívuma a szerelem, amely Elica alakja által és lelkivilágának belső vergődésében nyilvánul meg, közvetetten megjelenik a lelkében az „odaát” is, amely a női lélek bugyraiból fakad. A titokzatos vágyakozás, amelyet nem lehet pontosan megnevezni, a szerelem alapérzése, hiszen Elica mindent képes érte feláldozni: a megélhetését, gazdag otthonát, a fiát, sőt a muravidéki tájat is, amelyet a regény végén mégis otthagy. Amikor elhagyja Juliánt, a fiát és a férjét, Ivánt, képletesen átlép az úgynevezett határterületen, amely a lelkében is egy korlátot jelentett. Merészen megteszi ezt a lépést, s ezzel kilép az ismeretlenbe.

A Mura folyik tovább és magával sodorja az évszázados történelmi múltat itt a határszélen. Elválasztja a szlovénokat a magyaroktól, a jobb és a bal partján élőket. A regény szereplőit, akik Muraszombat és környékén élnek, a szerző mégiscsak a folyó bal partjára helyezi. A határnak a földrajzi megnevezésen túl szellemi jelentése is van, hiszen a határ szétválaszthatja az embereket, szétmarhatja az identitásukat, de össze is kötheti mindent, sőt szerelemre lobbantathatja a bennük rejlő vágyakat és érzelmeket.

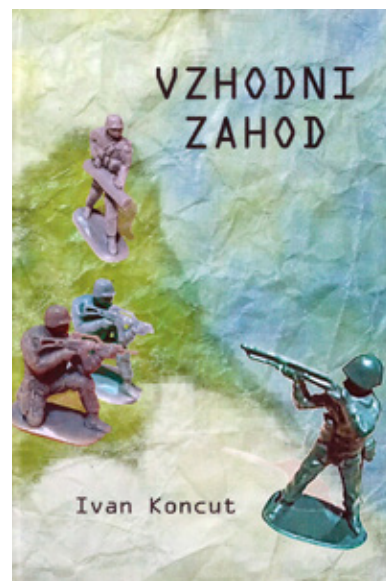
Az emberek többsége pedig a saját és mások határai mögött húzódik meg, s nem tudják, hogy hova is lépjenek fájdalmukban, sorsuk nehéz perceiben. Elicáról mondja ki egy alkalommal a narrátor a következő szentenciát: „saját magában mindig ott lesz az a határ, amit Iván sosem léphet át”. A választóvonal átlépése után a másik világ a Mura másik oldalán van; Sreš Elica cipője az eltűnését követően a Mura bal partján marad, valahol Muraszombat környékén, ahol a regény cselekménye zajlik. Mindaz a szépség, ami Elicára vár az ismeretlenben, magával hordozza a bizonytalanságot is, valamint a némaság végső határát. Elica átlépi ezt a határt, elhagyja a Muravidéket, s ezzel átlép a szerelem örökkévalóságába. Elindul a számára elképzelt „szerelem-szigetre”, habár nem tudjuk, hogy ez pontosan hol van, csak sejtjük, hogy jó úton jár, s végül el is éri, hiszen elindult legyőzni a korlátokat és a távolságokat.

Nove knjižne izdaje domačih avtorjev

Hazai szerzők új könyvei

Ivan KONCUT: Vzhodni Zahod
(roman)

Vzhodni Zahod je vohunski roman, katerega dogajanje je postavljano v sečišče treh svetov, socialistične Madžarske, neuvrščeno-socialistične Slovenije, takrat še dela Jugoslavije in prvega praga obljubljenega zahoda na avstrijski strani, in sicer v razburljivi čas neposredno pred slovensko osamosvojitvijo. *Vzhodni zahod* ob napetem dogajanju v prvi plan postavi človeški vidik, neposredno doživljanje tistih, ki so vpleteni, še preden se nekaj resnično dogaja, pa tudi najbolj izpostavljeni. Kajti nekdanji soborci ne nadoma postanejo sovražniki, od njihovih prizadevanj pa ni odvisno samo veliko zunanjega dogajanja, ampak velikokrat tudi njihova lastna življenja. Roman obsega 170 strani, celotna zgodba pa je razdeljena na tri dele. Prvi del se dogaja čez mejo, na Madžarskem, drugi del se nahaja prav na meji, tretji del pa govori o človečnosti, humanitarnosti. Zgodba govori tudi o času osamosvojitvene vojne za Slovenijo, kjer se lahko najdejo vsi posamezniki, ki so to vojno doživeli oz. preživeli, zato lahko govorimo o

humanističnem momentu. Knjiga tako govori o meji med vzhodom in zahodom, v zgodbo pa je vpleten tudi kraj, ki ga avtor sicer ni nikoli obiskal. Gre za naselje Gornji Četar, tik na meji med Madžarsko in Avstrijo. Zgodba v knjigi je večinoma izmišljena, nekaj odlomkov pa je tudi takih, ki so se resnično zgodili. »Jugoslavija je bila moje otroštvo in tudi otroštvo mojih prijateljev. Bilo je lepo. Danes se nekateri s tem ne strinjajo. Takrat so govorili, da je baraba Beograd, danes govorijo, da je baraba Bruselj. Mej več ni, so zabrisane in to je nekaj najlepšega. Najmlajše generacije ne vejo, kako je, ko so meje. Dobrine so drugačne, vsega je dovolj, takrat tega ni bilo. Takrat smo bili otroci. Bili smo sproščeni. Bilo je lepo,« je povedal Ivan Koncut, ki že pripravlja svoj peti roman.

Roman je izdala založba: Zavod Droplja, leto izdaje: 2023.

Robert Titan Felix

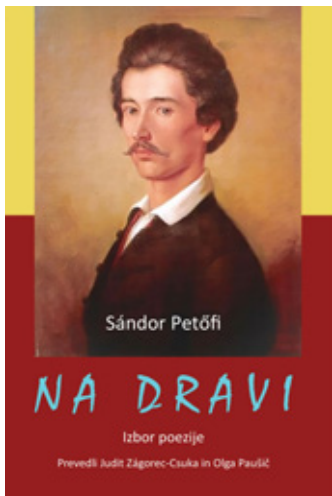
Sándor PETŐFI: Na Dravi

(Izbor poezije)

Prevedli Judit Zágorec-Csuka in Olga Paušič

Petőfijeva pesniška zbirka *Na Dravi*, izbor poezije je nastala ob 200. obletnici rojstva madžarskega pesnika Sándorja Petőfija. Izbrane pesmi pa sta prevedli Judit Zágorec-Csuka in Olga Paušič iz Lendave. Zbirka obsega 50 prevedenih pesmi, ki so urejene v cikle: domoljubne, revolucionarno-vizionarske, ljubezenske, domoljubne, družinske in ponarodele pesmi.

Sándor Petőfi je ustvarjal v duhu madžarske romantike. Ime in njegove pesmi poznajo skoraj vsi Madžari, v prevodih pa skoraj ves svet, saj je najpogostejše prevajan pesnik madžarske poezije. Njegov spomin ne ohranjajo samo Madžari na Madžarskem, ampak tudi v Karpatski kotlini, kjer živi madžarska narodnost, tudi v Prekmurju, kjer

živi madžarska manjšina, ki goji kult Petőfija. Njegova umetnost je predstavljala izpolnitev madžarske romantike, a tudi njeno transcendenco. Vnesel je nov literarni okus, razširil obseg lirike in ustvaril nove žanre. Svoje značilne vrednote in cilje svojega življenja je zapisal v pesmi z naslovom *Svoboda, ljubezen: Svoboda, ljubezen! / Samo to dvoje potrebujem. / Za ljubezen žrtvujem / življenje, / za svobodo pa / svojo ljubezen*. »Pesnik, revolucionar in madžarski narodni junak Petőfi je s svojimi deli Madžarsko zaznamoval na podoben način, kot je to v Sloveniji uspelo največjemu pesniku Francetu Prešernu. Živel je v istem obdobju kot naš literat, delil podoben svetovni nazor in se tudi sam boril za uresničitev narodnih idej,« je v nagovoru povedala predsednica državnega zbora, Urška Klakočar Zupančič, v Kranju 13. marca 2023, ko so ob 200. obletnici rojstva madžarskega pesnika Sándorja Petőfija odkrili doprski kip v parku la Ciotat. Judit Zágorec-Csuka in Olga Paušič sta prevod Petőfijevih pesmi v slovenski jezik namenili slovenskim bralcem in jih posredovali v literarni kontekst slovenske kulture.

Vivat, Petőfi!

Pesniško zbirko je izdala založba: Zavod Volosov hram, leto izdaje: 2023.

Judit Zágorec-Csuka

MADŽARSKE IZDAJE/MAGYAR KIADÁSOK:

BENCE Lajos: Füst a hegyen

(új versek)

„Ez a kötet számomra olyan, mintha egy kicsit családi fotóalbum is lenne.” Ezzel a gondolattal ajánlotta új verseskötetét Bence Lajos muravidéki költő az irodalomkedvelőknek. A *Füst a hegyen* című verseskötetben az új versek világát jellemzi egyfajta aggodalom is, a személyes és a közösségi létet egyaránt érintve. S ha átgondoljuk legújabb időnk válságoktól, járványtól, sőt, újabban háborútól terhet világát, nincs okunk csodálkozni. Nem mintha az emberiség korábban nem élt volna át súlyosabb kríziseket, de minden nemzedék számára a sajátja a legnagyobb megpróbáltatás. Az viszont elképzelhető,

hogy ennél manipuláltabb korszak aligha volt a múltban. ...

Így egyre többször fordul olyan értékhordozóhoz, amelyek túlmutatnak politikán, társadalmi és történelmi helyzeten. Ilyen talán a húsvét, a feltámadás ünnepe és szimbóluma. Az ember reménységének egyik nagyon fontos csúcsa, csúcsteljesítménye. S a költészet örök témája, a legnagyobb költők kedves célpontja...

S vannak visszatérő témák, motívumok. Emlékek társáról, elődökről. Köztük mindig kivételes hely illeti meg Szúnyogh Sándort, és ez most is így van, hiszen az *El sem mentél* és *Mint az üdvözlünk* című versek nyilvánvalóan őt idézik meg – nem először. Utóbbi védőbeszéd lenne? Az is, de a legkeserűbb fajtából. A „fáklyavivők” keserveivel abban a korszakban, amikor már vége minden illúciónak. Sőt. „Érjük be ennyivel, ez a fáklyavivők / sorsa: semmiért nem jár jutalom.” A senyvedés az egyik kulcsszó ebben a költeményben, a végleges megüdvözülés előtt. Sugallja azt is ezáltal, hogy már nem a földi létben bizakodhat az ember, akkor sem, ha életében valóban vitte a fáklyát.

A verseskötet kiadója: Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, kiadás éve: 2023.

Bakonyi István

Feri LAINŠČEK: Szerelem-sziget
(regény)

Fordította: Zágorec-Csuka Judit

Feri Lainšček kortárs szlovén író *Szerelem-sziget* (Ločil bom peno od valov) című regényében a szerelem központi szerepet tölt be, hiszen a létezés alapértékét képviseli. A szerző a főhősnő lelkének fejlődéstörténetével párhuzamosan állít emlékművet a muravidéki tájnak is,

bemutatva azt a regény háttérében. A regény története az első világháborúban, az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása idején játszódik, amikor a Muravidéket az újonnan megalakult Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz csatolták. A szerző a regényt kerettörténetbe foglalja, amelyet Elica fia, Spransky Julián mond el. Ennek bevezető részében szó esik a Mura folyóról, amelyből érdemes kiemelni a gondolatot: „... mindig is a saját útját járta és a saját kedve szerint változtatta meg a birtokhatárokat is.” Mindez jellemző a regény főszereplőjére is, aki a szerelemben szintén a saját útját akarja járni. A regény három részre tagolódik, a külső történetek szerkezete utal a főhős, Elica belső lelkivilágára, aki érzelmi és értelmi fejlődéstörténete során felismeri, hogy

saját szívének a hangja az az iránytű, amelynek alapján kell leélnie az életét. Tudja, hogy önmagát kell kiszabadítania a felesleges kötöttségek hálójából, amelyek korlátozzák boldogságának kibontakozását. A regényben most először jelenik meg új megközelítésben a Mura, amely a Muravidék jellegzetes folyója. A táj hiteles szimbólumaként többféle tekintetben is megmutatja az igazi arcát. A folyó magában hordozza közvetlenül a természetben és közvetetten az ott élő emberek lelkében rejlő erőt. A Szerelem-sziget című regény nem engedi meg az olvasónak, hogy érdeklődése az olvasás közben közömbösen ellankadjon. A regény a szerzőjét pedig mindenképpen a szlovén kortárs irodalom csúcsára predesztinálja. A regényben Feri Lainščeket elsősorban az emberi lélek érdekli. Ebből indul ki és ennek a perspektívájából közelíti meg szereplőinek élettörténetét és sorsát, hiszen tudatában van, hogy mai posztmodern világunkban egyre inkább háttérbe szorul a lélek.

A regény kiadója: Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, kiadás éve: 2022.

Zágorec-Csuka Judit

450 éve jelent meg az első nyomtatott magyar könyv Alsólendván a reformáció idején

Lendván a Városházán 2023. augusztus 25-én került megrendezésre a „450 éve jelent meg az első nyomtatott magyar könyv Alsólendván a reformáció idején” című nemzetközi konferencia, amelyet a Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ Lendva Községgel, a Lendvai Galéria-Múzeummal és a lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézettel mint társintézményekkel együtt szervezett meg.

Kultsár György protestáns prédikátor tollából 450 évvel ezelőtt, pontosan 1573. augusztus 28-án jelent meg az első magyar könyv Lendván „Az halakra valo keszöletről rövid tanosság” címmel. Ez az első nyomtatott könyv a mai Szlovénia területén. A könyvből egyetlen példány maradt meg, melyet ma Budapesten, az Országos Széchényi Könyvtárban őriznek. A jeles évfordulóra az első könyv, valamint Kultsár két másik, Lendván nyomtatott könyve négy napra visszatért a városba, ami történelmi eseménynek számít.

A 16. században, a reformáció idején Alsólendva, a történelmi Zala vármegye városa a legjelentősebb irodalmi és vallási központ volt a mai Szlovénia területén.

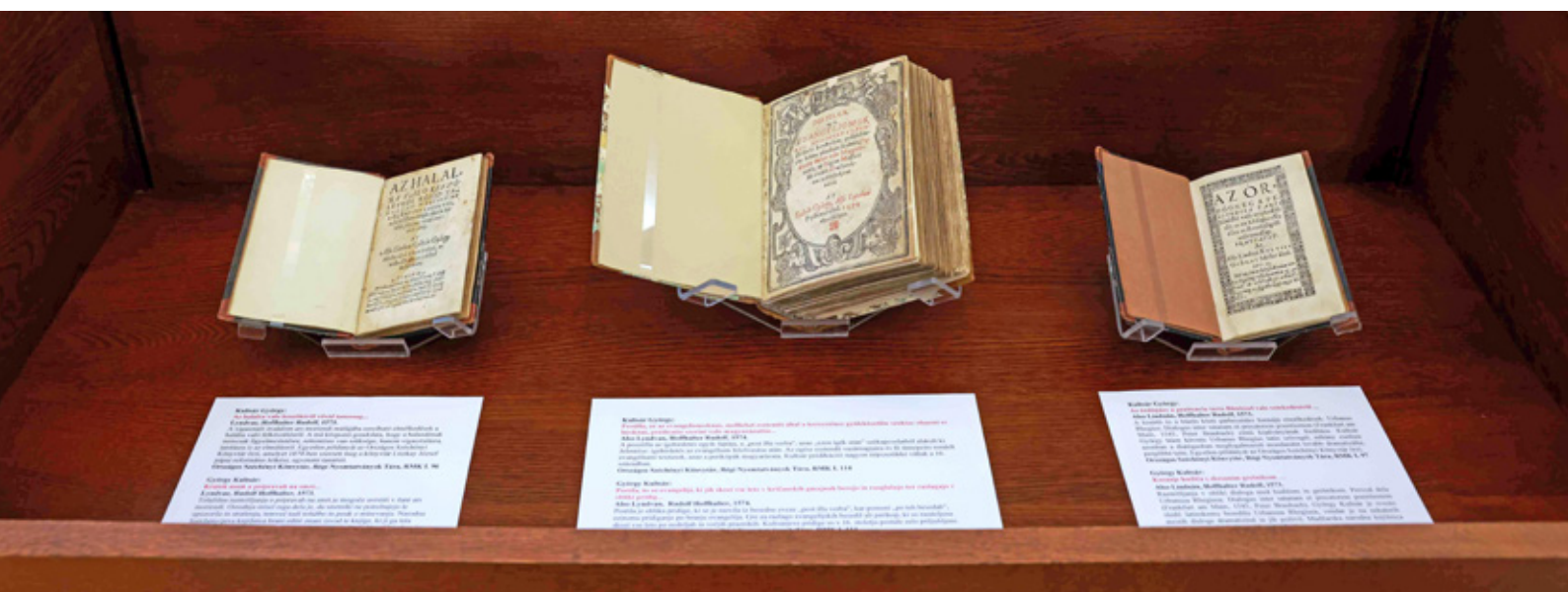
🔴 Kultsár György: Postilla (1574)

(Fotó: Mediaspeed/Lendva Község arhivuma)

🔴 Viljem Leban, a ljubljana Nemzeti és Egyetemi Könyvtár igazgatója, dr. Zágorec-Csuka Judit, a Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ igazgatója, Rózsa Dávid, a budapesti Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója, Magyar János, Lendva Község polgármestere a konferencián. (Fotó: Lendvai KKK)

1573-ban és 1574-ben Lendván működött Hoffhalter Rudolf nyomdája, amely kiadta az első nyomtatott magyar könyveket a mai Szlovénia területén, a Muravidéken. Az első nyomtatott könyv megjelenésének 450. évfordulója alkalmából rendezett konferencia keretében Kultsár György szerző, prédikátor és tanítómester ebben az időszakban megjelent híres könyveit mutattuk be: *Az halakra valo keszöletről rövid tanosság ...* (Lyndvae,

- ☛ **Kultsár György három Alsólendván kiadott könyve látható volt Lendván a Városházán és a Polgárság Múzeumában: Az halalra valo keszöletről rövid tanosság... (Lyndvae, Rudolf Hoffhalter, 1573.), Az ördögnecc a penitencia tarto bünössel valo vetekedéséről es az kétségbeesés ellen az reménségről valo tanusság (Also Linduán, Rudolf Hoffhalter, 1573.) valamint a Postilla, az az evangeliomoknak, mellieket esztendő által a kereszténec gyöleközetibe szoktac oluasni es hirdetni, prédicatio szerint valo magyarázattia... (Also Lyndvan, Rudolf Hoffhalter, 1574.).** (Fotó: Lendva Község)

Rudolf Hoffhalter, 1573.), *Az ördögnecc a penitencia tarto bünössel valo vetekedéséről es az kétségbeesés ellen az reménségről valo tanusság* (Also Linduán, Rudolf Hoffhalter, 1573.), valamint a *Postilla, az az evangeliomoknak, mellieket esztendő által a kereszténec gyöleközetibe szoktac oluasni es hirdetni, prédicatio szerint valo magyarázattia...* (Also Lyndvan, Rudolf Hoffhalter, 1574.), illetve az említett kivételes kulturális és történelmi eseménnyel kapcsolatos értékeket és személyiségeket. A konferencián bemutatásra került Hoffhalter Rudolf lendvai nyomdász és Janez Mandelc ljubljanoi nyomdász érdekes kapcsolata, a nyomdászat és a könyvkiadás története, valamint az adott korszak kulturális háttere is. Figyelmet fordítottunk az alsólendvai Bánffy Miklós (IV.) és a csáktornyai Zrínyi György (IV.) mecénatúrájára is a magyar könyvkiadás területén, amely a reformáció idején az egész térség kulturális életében fontos tényező volt.

A nemzetközi konferencia áttekintést adott az első magyar könyvek 16. századi megjelenéséről Alsólendván. Az esemény legfontosabb különlegessége az volt, hogy a budapesti Országos Széchényi Könyvtár vezetősége lehetővé tette számunkra, hogy Kultsár Györgynek a 16. században kiadott könyveit eredeti példányban is megtekinthettük

a konferencián és a következő néhány napban, amikor kiállításra kerültek még a Polgárosodás Múzeumában.

A 450. évforduló alkalmából augusztus 25-én nemzetközi tudományos konferenciát szerveztek a lendvai Városházán, a Polgárság Múzeumában pedig kiállítás nyílt, melyre Kultsár György mindhárom 16. századi műve először érkezett vissza Budapestről Lendvára.

Magyar János, Lendva Község polgármestere ünnepi beszédében kiemelte, hogy a könyvekhez kapcsolódó gazdag programsorozat arról tanúskodik, hogy Lendva merész elképzelésekkel és nagyszerű szellemiséggel rendelkező, látnok és kozmopolita emberek otthona volt.

A konferencia létrejöttében fontos szerepet vállalt a két szomszédos ország nemzeti könyvtára is. A ljubljanoi Nemzeti és Egyetemi Könyvtár (NUK) igazgatója, Viljem

- ☛ **Magyar János, Lendva Község polgármestere köszöntötte a konferencia résztvevőit.** (Fotó: KKC Lendva-Lendvai KKK)

Leban hangsúlyozta, hogy a két intézmény gondoskodik mindarról, amit ez a két kultúra – a szlovén és a magyar – megőriz az utókornak. Még áprilisban kötöttek együttműködési megállapodást Budapesten a magyar társintézménnyel, ami megteremtette a lehetőségét annak, hogy a témában érintett kultúrtörténészek még szorosabban működhessenek együtt.

• **Viljem Leban, a ljubljanaei Nemzeti és Egyetemi Könyvtár (NUK) igazgatója ünnepi köszöntőt mondott.**

(Fotó: KKC Lendava-Lendvai KKK)

Rózsa Dávid, a budapesti Országos Széchényi Könyvtár (OSzK) főigazgatója pedig kiemelte a „Vivat Szlovénia!” című kiállítás megnyitóját, amely Budapesten volt, és ahol már tavasszal bemutatták a magyar–szlovén irodalmi kapcsolatokat. Véleménye szerint ez az együttműködés lehetőséget biztosít arra, hogy a témában érintett kultúrtörténészek a jövőben is még szorosabban együttműködhessenek. Hozzátette, hogy a két ország

• **Rózsa Dávid, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatójának ünnepi köszöntője.**

(Fotó: KKC Lendava-Lendvai KKK)

közös munkája elsősorban a régi könyvek kutatási területét, valamint az őrzött kulturális javak digitalizációját érintheti.

A konferencián a téma legismertebb szlovén és magyar szakemberei, köztük Matjaž Lulik, a szlovén Nemzeti és Egyetemi Könyvtár régi nyomtatványok gyűjteményének gondozója és dr. Varga Bernadett, az OSzK Régi Nyomtatványok Tárának osztályvezetője, illetve néhány helyi szakember, dr. Klaudija Sedar, dr. Bence Lajos, dr. Lendvai Kepe Zoltán, Časar Sebastijan, dr. Zágorec-Csuka Judit, valamint a magyarországi Violáné Bakonyi Ibolya előadó részvételével a 16. század vallás-, irodalom- és nyomdatörténetét elemezték. A konferencián elhangzott előadások összefoglalói nyomtatott és online formában is elérhetők voltak a résztvevők és a közönség számára.

Matjaž Lulik, a szlovén Nemzeti és Egyetemi Könyvtár régi nyomtatványok gyűjteményének gondozója *A szlovén nyomtatott szó kiadói, könyvkereskedői és nyomdászai a 16. században: rövid áttekintés* címmel tartott előadást, amelyben hangsúlyozta: „A nyomtatás feltalálása olyan előrelépést tett lehetővé az eszmecserékben, amely jelentősen hozzájárult egy olyan folyamat elindításához, amely örökre megváltoztatta a nyugat világképét. Már azelőtt is jónéhány gondolkodó kapott arra ösztönzést, hogy elgondolkozzon azon, hogyan térhet vissza a keresztény közösség az eredeti tanításaihoz az eredeti vallási szövegek alapján. Az írott szó tömeges megjelenése utat nyitott a vallási dogmák eltérő értelmezéseihez is, és ennek következtében ez a folyamat a társadalmi viszonyok átalakulását is elősegítette.”

• **Matjaž Lulik, a ljubljanaei Nemzeti és Egyetemi Könyvtár régi nyomtatványok gyűjteményének gondozója.**

(Fotó: KKC Lendava-Lendvai KKK)

Dr. Varga Bernadett, az OSzK Régi Nyomtatványok Tárának osztályvezetője *Lelkiség, irodalom, nyomdászat – Kultsár György 450 éve nyomtatott műveiről* címmel tartott előadást, amelyben három szempontból vizsgálta Kultsár György életművét. Irodalomtörténeti megközelítésből elemezte azok formai és műfaji sajátosságait, valamint azt vizsgálta, hogy miért pont ezeket a műfajokat tartotta érdekesnek a szerző és a mecénás a megjelentetésre, egyáltalán ezek hogyan következnek a keletkezésük körülményeiből a lendvai udvar kultúra- és vallásmegtartó szerepének tükrében. Nyomdászattörténeti szempontból vizsgálta a nyomdász Lendvára kerülésének lehetséges hátterét, útját, és bemutatta Hoffhalter felszerelését a többi korabeli nyomda felszereléséhez viszonyítva. Végezetül könyvtörténeti kitekintésben vizsgálta Kultsár György három jelentős művét, amelyeket az Országos Széchényi Könyvtár Régi Nyomtatványok Tárában őriznek.

◉ **Dr. Varga Bernadett, az OSzK Régi Nyomtatványok Tárának osztályvezetője.** (Fotó: KKC Lendava-Lendvai KKK)

Dr. Klaudija Sedar, a muraszombati Primož Trubar Intézet igazgatója *A reformáció öröksége (Alsó)Lendván* címmel tartott előadást azokról a prédikátorokról, akik Alsó-Lendván a 16. században elterjesztették az új tanításokat, ismereteket és változást hoztak a térségbe, elindították a reformáció történetét, melynek kezdetére és évszázadokon át tartó lefolyására, örökségére, kulturális, egyházi, szakrális, nyelvi szintjére is visszatekinthetünk (Alsó)Lendván. Beszélt az uralkodó Bánffy nemesi család és a többi nemesi családok főurairól is, akik az akkori Muravidéken gazdálkodtak, és támogatták a reformáció kulturális örökségének, főleg a könyvnyomtatásnak az elterjedését.

◉ **Dr. Klaudija Sedar, a muraszombati Primož Trubar Intézet igazgatója.** (Fotó: KKC Lendava-Lendvai KKK)

Violáné Bakonyi Ibolya, a csurgói Csokonai Református Gimnázium könyvtárának a vezetője *A lendvai kiadású Postilla egy példánya a csurgói református gimnázium könyvtárában* címmel tartotta meg előadását, amelyben a könyvtár becses darabja, vagyis Kultsár György prédikációs könyve gyűjteményükbe kerülésének a történetet mondta el. A lendvai Postilla Csire István nagybajomi református lelkész ajándékaként került a csurgói gyűjteménybe. A kötet két szempontból is érdekes. Egyik, hogy használói (16–19. század) sűrűn teleírták a lapszéli helyeket, kiegészítve Kultsár prédikációit, de az említett ajándékozót kivéve egyetlen possessor-bejegyzés sem árulkodik arról, kik birtokolták. A másik, hogy a restaurálás során kiderült, hogy a könyvnek több kötése is volt, s az egyik egy kódextöredéket rejtett.

◉ **Violáné Bakonyi Ibolya, a csurgói Csokonai Református Gimnázium könyvtárának vezetője.**

(Fotó: KKC Lendava-Lendvai KKK)

Dr. Bence Lajos, a Muravidéki Magyar Tudományos Társaság elnöke *A lendvai nyomdászat és prédikációs irodalom máig ható kultúrtörténeti vonatkozásai* címmel tartotta meg előadását, amelyben méltatta a 450. évfordulót, amely az előadó szerint arra is kötelez, hogy rámutassunk a protestantizmus és a reformáció keretében megvalósuló anyanyelvi jellegre, annak vallás- és szellemtörténeti jelentőségére, a bibliafordításoknak az identitáselméletek gyártói által kissé elkoptatott jelentőségére, a stílusbéli jegyekre, valamint a katolicizmus terjedésének gátat vető „protestálók” fundamentalista túlkapásaira is. A három Kultsár-mű a fordításirodalomban, illetve a posztilla-műfajban a későbbi századokban is becses alkotásnak számított. Szenczi Molnár, a zsoltárirodalom talán legnagyobb alakja Kultsár Postillájáról rajongással írt, kiemelve kortársai, a protestantizmus óriásai közül a lendvai prédikátor utolsó művét: „Magyar posztillát négyet láttam: Kultsár Györgyét, Beythe Istvánét, Bornemisza Péterét és Telegdi Miklósét, de az elsőtől kiválva alig méltók a többi, hogy újabban kinyomtassanak.” Nem is csoda, hogy a következő században még három újabb kiadást ért meg Kultsár Postillája – fejtette ki előadásában a véleményét az irodalomtörténész.

Dr. Bence Lajos, a Muravidéki Magyar Tudományos Társaság elnöke. (Fotó: KKC Lendava-Lendvai KKK)

Dr. Lendvai Kepe Zoltán, a Lendvai Galéria és Múzeum főmuzeológusa *A Bánffyok Alsólendvája a reformáció tükrében* című előadásában arra a kérdésre kereste a választ, hogy Alsólendva a 16. század második felében mennyire volt jelentős vallási, irodalmi és tudományos központja a reformációs törekvéseknek, továbbá minek volt köszönhető, hogy Alsólendva nem csak a dunántúli

reformáció egyik vallási és irodalmi központjává vált, hanem a magyar nemzeti gondolat erődjévé is, amely hitben, magyar nyelvben, anyagi támogatásban, testi és lelki küzdelemben, mély hazaszeretben és reménykedő jövőképben egyaránt megnyilvánult. Ennek a keretében mutatta be a Bánffy családból VI. Istvánt (1522–1568), IV. Bánffy Miklóst (1547–1593), valamint azokat a személyiségeket, akik megfordultak a Bánffyak protestáns szellemű udvarában: Orbonai Rácz Györgyöt, Zuhodolyi Andrást, Szentgyörgyvölgyi Bakács Farkast, Ráskay Gáspárt, Szentgyörgyi Gábort, Tőke Ferencet, Beythe Istvánt, Hoffhalter Rudolfot és Kultsár Györgyöt.

Dr. Lendvai Kepe Zoltán, a Lendvai Galéria és Múzeum főmuzeológusa. (Fotó: KKC Lendava-Lendvai KKK)

Časar Sebastijan, a Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ könyvtárosa *Könyv születik* című előadásában arról beszélt, hogy a 16. századtól a könyv elkészítéséhez használt anyagok az idők során hogyan változtak: a pergament felváltotta a papír, a fatáblát a karton, a kéziszerszámokat a gépek, a felhasznált ragasztók és festékek előállítása

Časar Sebastijan, a Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ könyvtárosa. (Fotó: KKC Lendava-Lendvai KKK)

is más lett, a kézzel írt oldalakat a nyomtatott fatáblák, majd a zseniális találmány, a Gutenberg-féle cserélhető betűk váltották, amely módszer elkísért minket a modern korig. A mai könyvkiadás és könyvkészítés is több ember munkája. Szerző, szerkesztő, tördelő, nyomdász és segítők kellene (még nem olyan rég betűszedők és színkeverők stb., amit leváltott a digitális kor) – de a könyv maradt. Lépésről lépésre át lehet érezni, hogy mennyi befektetett munka árán lehet előállítani egy ilyen örökértékű tárgyat.

Dr. Zágorec-Csuka Judit, a Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ igazgatója a *Gondolatok Kultsár György „Az halálra való készületről rövid tanosság” című, 1573-ban kiadott prédikációs könyvéről a lendvai magyar könyvkiadás 450. jubileuma kapcsán* című előadásában Kultsár művét elemezte a földi élet mulandósága tekintetében. Kultsár szerint a másik élet, az égi az, ami örökkévaló. Az előadó szerint Kultsár György, a lelkipásztor úgy bátorított a halál örömteli elfogadására, hogy az elmélkedő figyelmet mindvégig a végső célra, a hívő ember nagy kérdésére irányítja: hogyan juthatunk át az életen-halálra úgy, hogy Krisztus kereszthalála által a megváltott örömben, az üdvösségbe mindnyájan eljuthassunk? Válaszadása gyakorlati útmutatás. Írásából sugárzik lelki tartása, a mindenkiért felelősséget érző, papi hivatásában megnyilvánuló keresztény morál, amely valóban vigaszt adhatott a saját korában, ahogy adhat ma is. Ezekre a gondolatokra hívta fel a figyelmet az előadó, aki szerint Kultsár György prédikációs kötete megérdemli az újrafelfedezést, mert régies nyelve ellenére ugyanúgy szól a ma élőkhez, mint szólt saját korának emberéhez.

• Dr. Zágorec-Csuka Judit, a Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ igazgatója. (Fotó: KKC Lendava-Lendvai KKK)

IRODALOM:

- › FARKAS Brigitta – KIRÁLY M. Jutka: Hazlátogattak a könyvkincsek – 450 éves a lendvai könyvnyomtatás – konferencia, kiállítás. In: Népújság, 2023. augusztus 31., 67. évf., 35. sz., 4. o., <https://nepujasg.net/muravidek/14740-itthon-a-k%C3%B6nyvek.html>
- › HUBERT Ildikó: Az halálra való készületről rövid tanosság, melyben az körösztien embernek, acki az Isten országát akaria keresni, életénec rendi irattatic meg : az also linduai Kultsár György mester által a szent írásból es tudos doctoroc írásibol szedettetett / [a mell.] Hubert Ildikó tanulmánya ; [a faksimile szövegét közléteszi Kőszeghy Péter]. Budapest : Balassi : MTA Irodalomtudományi Intézet : OSZK ; Lendva : Galéria-Múzeum, cop. 2007.
- › ZÁGOREC-CSUKA Judit: 450 let prve tiskane madžarske knjige v obdobju reformacije v Dolnji Lendavi : zbornik povzetkov : mednarodna konferenca, 25. avgust 2023, Lendava = 450 éve jelent meg az első nyomtatott magyar könyv Alsólendván a reformáció idején : összefoglalók gyűjteménye : nemzetközi konferencia, 2023. augusztus 25., Lendva. Lendava: Knjižnica – Kulturni center: = Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ, 2023. 48 str.
- › ZÁGOREC-CSUKA Judit: A halálra való készületről rövid tanúság. In: Lindua, 2. letnik/évfolyam; 4./2008, 140–141 p. https://www.kl-kl.si/files/fb/periodika/lindua/lindua_2008-4/mobile/index.html#p=140
- › ZÁGOREC-CSUKA Judit: Kultsár György tiszteletére, valamint a reformáció 500. évfordulója emlékére rendezett konferenciára. https://lendva.info/go/636/1377/Kults_r_Gy_rgy_tisztelet_re_valamint_a_reform_ci_500_vfordul_ja_eml_k_re_rendezett_konferenci_ra.?lang=HU
- › ZÁGOREC-CSUKA Judit: Gondolatok Kultsár György Az halálra való készületről rövid tanosság című, 1573-ban kiadott prédikációs könyvéről a reformáció 500 éves jubileuma kapcsán. Muratáj : 2018, [št.] 1/2, str. 168–178.
- › ZÁGOREC-CSUKA Judit: A Zrínyi és a Bánffy család történelmi kapcsolatai = Vezni med družinama Zrinski in Bánffy : prispevek v oddaji Mostovi – Hidak, oddaja RTV SLO 1, 16. apr. 2021. <https://4d.rtvsllo.si/arhiv/mostovi-hidak/174768980>.

Tanja Šimonka

Portretni *noir* Sabina Šinko

Podobe spominov smo naslovili razstavo Sabine Šinko, ki je bila v lendavski sinagogi na ogled letošnjo pomlad, tehtali pa smo med številnimi drugimi, ki se dotikajo teme portretov, obrazov, figur, nemirne spokojnosti tihožitij, odtenkov duše in skrivnostnih identitet, ki nas skozi zagonetno prezenco likovnih podob Sabine Šinko nagovarjajo že dlje časa. Melanholični magnetizem čudaških podob je zanjo značilen in jo spremlja skozi vsa obdobja in vse zvrsti ustvarjanja.

Kultivirana zadržanost Sabininih obrazov se zdi enigmatično oddaljena, a prav njihova omikana redkobesednost in zamaknjenost sta tisti, ki gledalca nagovarjata in naslavljata. Ob pogledu nanje se vsakič opredeljujemo v skladu z našo odzivnostjo; v dobrohotne, odsotne, vesele, žalostne, kontemplativne, hrepeneče, mrke, tople, začudene ali mrakobne, a kot da se nam izmuznejo, jih naslednjič vidimo ponovno drugače.

Obrazi so umeščeni v eterični in hermetični prostor, fluidno zaprejeni v mešanico zamaknjenosti in prodorne

🔴 **Otvoritev razstave *Podobe spominov* v lendavski sinagogi. Na levi strani stoji lendavska slikarka, lutkovna ustvarjalka in profesorica Sabina Šinko, na desni umetnostna zgodovinarica in kustosinja razstave, Tanja Šimonka.** (Foto: Lendavainfo.com/Peter Škrilec)

🔴 **Sabina Šinko: Dekle brez bisernega uhana, akril in akvarel, platno, 80 x 70 cm, 2016.** (Foto: arhiv GML)

ostrine pogleda, kjer napetost tišine in zadržan čustveni naboj stopnjujeta psihološko dinamiko. Ta vznika iz avtoričine osebne mitologije in odpira mnoge asociativne interpretacije, ki govorijo o notranjih svetovih in magiji nezavednega.

Za mehko in spokojnostjo prvega vtisa zaslutimo nemir, dramo, nekakšen psihološki naturalizem, ki nas nagovarja z obrazi marmorne polti, velikih prodornih oči, močnega kolorita in skrivljenih potez. Skozi obraze se kot nekakšni flashbacki, pojavljajo skrbno izbrani simboli in detajli, ki se ponavljajo v različnih, zanjo značilnih nenavadnih kontekstih fantazijskih predznakov.

Ta bestiarij (pris)podob in alegorij je stalnica njenih slik, tesno povezana tudi z ustvarjanjem lutk in lutkovnih predstav, saj je žival arhetip, ki predstavlja globoke plasti

➤ **Sabina Šinko: Sestri II, akril in akvarel, platno, 120 x 100 cm, 2021.** (Foto: arhiv GML)

nezavednega, je simbol načel in kozmičnih sil, tako snovnih kot duhovnih. Skoznje reflektira sistem vrednot in preizpraševanj sodobnega človeka, ki se presenetljivo ne razlikuje veliko od tistih pred stoletji in iz drugih časov.

Povsod prisotni, a izmuzljivi fragmenti na slikah so del njenega imaginarija spominov, fotografij, zgodb mesta in njegovih ljudi, ki jih zagnezdene v srcu pestuje kot nekakšno skrivnost, nato pa jih vitalna sila miselnih tokov vsakič ljubeče zaobjame in skozi sliko znova obudi.

V megličasto kopreno zaprejeni ali do bolečine pri gnani obrazi so kot prosojnica, skozi katero nas z laserskimi žarki spušča v usedline nakopičenih stoletij osebne in kolektivne preteklosti. Z vsako plastjo, z vsako sekvenco umetnica odstira otipljivo atmosfero minulih časov in njegovih ljudi, ki skozi njeno interpretacijo zaživijo nova življenja. Obrazi in podobe so kot vmesnik med včeraj in danes, med otožnostjo in sanjavostjo, med ujetostjo in svobodo, med lepim in grdim. Obrazi kot kalejdoskop vsega, kar smo, in vsega, kar je bilo.

Značilnost evropskega načina razmišljanja je nagnjena k dualizmu. Dobro-zlo, zmaga-poraz, lepo-grdo.

A prav v umetnosti – in slike Sabine Šinko to potrjujejo – je razmerje med lepim in grdim mnogo kompleksnejše in vznemirljivejše.

Skozi zgodovino so filozofi, misleci in umetniki opredeljevali definicijo lepega in ta je bila skozi stoletja vsakič drugače razumljena in opredeljena, a še vedno le kot nasprotje grdega. Očarljivost lepote grdega je svojo legitimnost dobila z avantgardami 20. stoletja, ki so bravurozno domiselno in z mojstrskim zanosom kršile dotedanje klasične kanone proporcij, prostora, estetike in ravnesja.

Tudi Sabina Šinko se ukvarja z na videz nasprotujočima si pojmom lepega in grdega in se sprašuje, kaj ju določa kot takšna. Kot mnogokrat v zgodovini umetnosti se tudi pri njej mojstrstvo likovne upodobitve izkaže skozi resnico, skozi avtentičnost. Ta je vedno zanimiva, dražljiva, tudi zapeljiva in očarljiva. Tako

likovno kot kulturološko. Grdo, upodobljeno v vrhunski maniri, je vedno lepo in kot pravi Umberto Eco v svojih znamenitih knjigah, *Zgodovina lepote* in *Zgodovina grdega*, je zanj grdo najlepša stvar na svetu. Tudi zato, ker je mnogo iskrenejše in manj preračunljivo.

Skozi kršitve klasičnega kanona z elementi deformiranosti in občutji temačnosti se v portretih Sabina dotika tudi teme zlaganosti (torej grdote) današnjih odnosov in družbe nasploh.

Kot je rekel mag lepote grdega, slikar Lucian Freud, je vsaka slika avtobiografska in vse je portret. Še tako preprosta gesta, izraz ali predmet so avtobiografski, nosilci zgodb in dram, osebnih prepričanj in svetovnih nazorov. Sabinine slike/obrazi so kot *flashbacki* spominov in dogodkov, ki skozi ljubeče oko postanejo varuhi idealov in idealizmov, ki se jim umetnica noče odreči. So kot Proustove magdalenice – sprožilci potlačenih občutij, pozabljenega sijaja spominov in asociacij, kjer pod težo emocij mračnosti in melanholije vendarle lebdi šarm upanja in spokojnosti.

Obrazi Sabine Šinko so preplet nemira in ubranosti, neobičajne spokojnosti in zagonetne zamaknenosti, ki nas posrkajo v sliko, povabijo v razmišljanje in v zgodbo za obrazom. So uganka, ki nas vabi, da jo dekodiramo. Čas se je v teh obrazih ustavil, a pripoved se šele začne.

Iva Nemec › Kaleido – društvo za razvoj Kreativnosti in potencialov

Igriva zgodba

Lendavsko društvo Kaleido od začetka leta 2023 v Lendavi izvaja projekt *Igriva zgodba – branje skozi igranje*. Osnovna ideja projekta je spodbujati medgeneracijsko kulturo branja skozi kreativno igro in različne gledališke formate. Tako se je od januarja do septembra 2023 v Lendavi zvrstilo okoli 10 igrivih dogodkov, ki so zbrali prb. 800 občanov.

Projekt *Igriva zgodba* je zaživel v Lendavi, ki kot *Branju prijazna občina* podpira prakse in projekte, ki izboljšujejo bralno pismenost, spodbujajo branje in razvijajo bralno kulturo.

Producentka projekta je profesorica književnosti in univerzitetna specialistka dramske pedagogike Iva Nemec, ki se je v svojem strokovnem delu posvetila uporabnemu gledališču oziroma drami v izobraževanju. O projektu pravi: »V času zapeljivih družbenih omrežij in lahko dostopnih medijskih vsebin, v katere so otroci vsak dan potopljene, je branje izgubilo pomen. Natančneje, zelo malo otrok bere iz užitka, ne samo za domače branje. Osnovna ideja projekta je bila prebuditi čarobnost, ki jo ustvarja literatura, odpreti možne svetove, ki jih ustvarja srečanje med bralcem in besedilom, narediti

branje čarobno, zabavno in ustvarjalno dejanje ter ga tako približati otrokom in mladostnikom.«

Posebnost projekta je, da smo se odločili k različnim literarnim besedilom pristopiti skozi umetnost. In to na interaktiven, vključujoč in gledališki način (gledališko pripovedovanje, procesna drama, interaktivna pop-up predstava, multisenzorno pripovedovanje, pravljična joga, kamišibaj, otroška predstava, igriv pripovedovalski sprehod). Posebna vrednost projekta je, da je združil številne lendavske kreativce, pedagoge in aktivne upokojenke.

Projekt se je začel s serijo 12 različnih procesnih dram, ki jih je zapisala Iva Nemec in v gledališki in koncertni dvorani izvedla v sodelovanju z igralko Petro Kavaš. Vsaka procesna drama je trajala 4 šolske ure, obravnavala je eno slovensko književno delo, prilagojeno starosti učencev, ali pa je bila zastavljena kot detektivski primer rekonstrukcije literarnega lika. V njih pa je v 14 srečanjih sodelovalo okoli 200 učencev DOŠ I Lendava in OŠ Dobrovnik.

Igriva zgodba se je nadaljevala z gledališkim pripovedovanjem, v katerem je pripovedovalka Doroteja Kukovec učencem in predšolskim otrokom pripovedovala pravljično »Iščemo hiško za malo miško«, nato pa so otroci

◉ **Iva Nemec: Skrivnost sobe 42. Procesna drama dekonstrukcije književne zbirke s Petro Kavaš.** (Foto: Kaleido)

ustvarjalno ustvarjali v delavnici pod vodstvom lendavskih upokojenk. Intimna pripovedovalna predstava je bila odigrana večkrat.

V okviru projekta so potekale tudi medgeneracijske ustvarjalne delavnice, v katerih so se izdelovale gledališke lutke, portretni aranžmaji iz suhega cvetja in slikali zgodbeni motivi.

Nekaj zgodb je bilo povedanih skozi sodobno POP-UP gledališče, ena izmed njih je MATTA MATTA 2.0, ki so jo dvakrat uprizorili za 160 otrok v telovadnici DOŠ I Lendava.

Projekt je izvedel tudi Igrivo zgodbo na odru – srečan je lendavskih otroških gledaliških skupin.

V projektu je bilo za upokojenke in vzgojitelje izvedenih več kratkih izobraževanj o tehnikah pripovedovanja: kamišibaj, pravljíčna joga, pripovedovanje z otroki. Kot primer dobre prakse je projekt predstavljen v Beogradu na mednarodni konferenci "Kultura proti nasilju".

Mesec branja smo obeležili z medgeneracijskim pripovedovanjem, igrivim pohodom po Lendavi. Igriv pohod je združil lendavske družine, ki so od ene pripovedovalne postaje do druge poslušale zgodbe Kaleido pripovedovalk Lare Lazar in Kače klepetачe, ki so jih vodile iz parka Roža v Lendavski grad, kjer se je skrivala Roža Zmaj, ki je potrebovala nova pisana krila, da se vrne domov, v lendavski mestni park. Igriv pohod smo organizirali v sodelovanju s pripovedovalko Jeleno Dokleja iz Dramskega studija Dada iz Čakovca in Gibkom Lendava.

Projekt so financirali Občina Lendava, Regionalno stičišče nevladnih organizacij Pomurja in sklad za razvoj NVO.

Irma Vöröš, Timea Toth

Vrtec Lendava/Lendvai Óvoda

Uspehi lutkovne skupine Mavrica A Szivárvány bábcsoport sikerei

Lutkovna skupina *Mavrica – Szivárvány* Vrtca Lendava – Lendvai Óvoda deluje že vrsto let pod mentorstvom vzgojiteljice Irme Vöröš. Skupina deluje kot interesna dejavnost in jo obiskuje 12 otrok, starih od 5 do 6 let. Otroci se srečujejo enkrat tedensko od novembra do aprila. Otroci z veseljem sodelujejo v interesni dejavnosti, manipulirajo z lutkami in usvajajo osnove lutkovne umetnosti.

V letošnjem šolskem letu smo izbrali pravljico Mili. Lutke in sceno je izdelala pomočnica vzgojiteljice Biserka Šemiga. Za glasbeno spremljavo je poskrbela evangeličanska duhovnica Andrejek Judit, ki je naša zunanja strokovna sodelavka. Pri predstavi je pomagala tudi vzgojiteljica Timea Toth.

Ovčica Mili je zelo prijazna ovčica. Nekega pomladnega jutra je skakljala naokrog po travniku. Poduhala je cvetlice in se skoraj usedla na drobnega ptička. Ptiček

◉ **Prizor iz lutkovne predstave Mili/Jelenet a Mili című bábelődásból.** (Foto/fotó: arhiv Vrtca Lendava/ Lendvai Óvoda archívuma)

je Mili prosil malo volne za svoje gnezdo. Ker je bila Mili prijazna je dala malo volne iz svojega kožuščka. Mimo sta prišla jazbec in zajček, ki sta iskala volno za svoj brlog. Mili je tudi njima dala malo volne. Tako je Mili ostala brez kožuščka. Pametni oven Gregor jo je kregal in zmerjal, da izgleda kot koza. Mili se ni zmenila za to, poskakovala je na travniku, ko je na enkrat začelo snežiti. Mili je zazebló in ni vedela kam se naj skrije. Zatočišče je našla pri gospodarici, ki ji je spletla topel pulover.

Meseca marca smo se udeležili območnega srečanja lutkovnih skupin v Odrancih. Strokovna spremljevalka srečanja ga. Mojca Redjko je skupino uvrstila na regijsko srečanje, ki je bilo aprila v Puconcih. Na podlagi mnenja državne selektorice Nike Bezjak smo se uvrstili na državno srečanje lutkovnih skupin Slovenije, ki je bilo junija na Ptuj. Za predstavo smo prejeli zlato plaketo.

V PREDSTAVI SO NASTOPALI

- Mili: Nina Babič,
- ptička: Borbála Feigl,
- jazbec: Alexia Miholič,
- zajček: Nelly Gyerkeš,
- oven: Adam Varga,
- lisica: Katarina Bratkovič Odar,
- kmetica: Izabel Cvetko.

Instrumentalna spremljava:

Tena Žilavec, Lucija Časar, Glorija Smej, Dijana Toplak in Hanna Kaszás.

A Lendvai Óvoda Mavrica – Szivárvány bábcsoportja évek óta működik Vöröš Irma óvodapedagógus vezetésével. A csoport munkája gazdagító tevékenység, melyben 12 gyermek vesz részt, akik hetente egyszer találkoznak novembertől áprilisig. A gyerekek szívesen látogatják a szakkört, ahol játszanak a bábokkal és ismerkednek a bábművészet alapjaival.

Ebben a tanévben a Mili című mesét választottuk. A bábokat és a kellékeket Šemiga Biserka óvodapedagógus készítette, a zenei kíséretet pedig Andrejek Judit evangélikus lelkész biztosította, aki külső munkatársunk. A szakkör munkájához Toth Timea óvodapedagógus is szakmai segítséget nyújtott.

Mili nagyon kedves bárány. A hideg téli napokon úgy segít az erdei állatoknak, hogy szétosztja a meleg gyapjút. Végül Mili bunda nélkül marad és nagyon fázik, de segít rajta a gazdasszony, aki meleg pulóvert köt neki.

Márciusban a bábcsoportok községi találkozóján vetünk részt Odrancin. A találkozót Redjko Mojca hivatásos bábszínházi szakember kísérte figyelemmel, és a csoportunkat továbbjuttatta a regionális találkozóra, amelyet Puconcin tartottak. Az országos szelektor, Bezjak Nika döntése alapján a bábcsoportunk továbbjutott a bábcsoportok országos találkozójára, amely júniusban volt Ptujban. A szereplésünkért aranyplakettet vehettünk át.

📌 **Nastop lutkovne skupine Mavrica Vrtca Lendava na Ptuj s predstavo Mili./A Lendvai Óvoda Szivárvány bábcsoportjának Mili című bábéledása Ptujban.**

(Foto/fotó: arhiv Vrtca Lendava/Lendvai Óvoda archívuma)

Iva Nemec › Kaleido – društvo za razvoj Kreativnosti in potencialov

Teatriček na državnem srečanju otroških gledaliških skupin

Teatriček je lendavska gledališka skupina, ki od začetka letošnjega šolskega leta deluje v sklopu DOŠ I Lendava. Združuje učence druge in tretje triade. Umetniški vodja dramske skupine je profesorica, producentka in dramska pedagoginja Iva Nemec iz lendavskega društva Kaleido. Njeno poslanstvo je spodbujanje ustvarjalnosti in dramske ustvarjalnosti pri otrocih in mladih.

Ena od vizij društva Kaleido je ustanovitev gledališke šole v Lendavi, uspehi dramskega krožka pa dokazujejo, da je Lendava pravi kraj za to.

Kljub kratkemu obstoju je gledališka skupina Teatriček dosegla velik uspeh. V začetku marca je skupina nastopila na območnem srečanju gledaliških skupin JSKD v Odrancih, 23. marca 2023, kjer je njihovo delo prepoznala in s prijaznimi besedami nagradila Mojca Redjko, gledališka selektorica, profesorica književnosti, dramska pedagoginja, dramaturginja in režiserka: »Odlična dramska produkcija; igriva, lahkotna, točna, filigransko natančno izdelana uprizoritev, uravnotežen preplet

skupinskih in posameznih drobcev, usklajen kolektiv, presežne posamezne etude. Izjemno!«

7. aprila 2023 je skupina nastopila še v Ljubljani na 20. otroškem festivalu Gledališke sanje, in sicer pred žirijo v naslednji sestavi: dramaturginja Staša Prah, igralka Iva Babič, gledališki režiser Aljoša Živadinov Zupančič. Žirija festivala je izpostavila izjemno kostumografijo ter zanimive in inovativne scenografske rešitve ter pohvalila igralko in njihovo predanost, umetnost kolektivne igre ter odrsko prezenco in izraznost.

● Skupina Teatriček – DOŠ I Lendava. (Vir: DOŠ I Lendava)

Zatem se je 13. aprila 2023 skupina udeležila Območnega srečanja gledaliških skupin JSKD Pomurje v Ljutomeru, kjer je bil selektor znani slovenski gledališki igralec, dramaturg in lutkar Anže Virant. Slednji je pohvalil avtorjev pristop h gledališkemu besedilu in sodobniku. Pristopil je tudi k postavitvi predstave in gledališču ter si nato ogledal vse predstave osnovnih šol v Sloveniji in jih povabil na Državno srečanje otroških gledaliških skupin. Srečanje se je odvijalo v Mestnem gledališču Ptuj, kjer si je skupina prislužila zlato plaketo.

Lendavsko premiero so izvedli dan pred predstavo na Ptuj, v sredo, 7. junija 2023, v Gledališki in koncertni dvorani v Lendavi, na prireditvi *Igriva zgodba na odru*.

Predstava, s katero je skupina nastopala in sodelovala na gledaliških srečanjih, se imenuje **ANGULI BANGULI**, in sicer pod mentorstvom in umetniškim vodstvom Ive Nemec. Slednja je poskrbela za besedilo, režijo, izbor glasbe in koreografijo. Besedilo je v slovenščini zapisala in lektorirala Vanesa Vargazon. Za scenografijo je poskrbela Fortuna Lazar, za kostumografijo pa Apollonia Zupanič Požgai. Plakat je oblikoval Matej Nemec, predstavo pa so odigrala naslednja dekleta: Maša Pamič, Ina Sep, Tiana

Prizora iz predstave *Anguli Banguli*.

(Foto: Matjaž Vezonik, arhiv JSKD)

Felső, Gaja Šimunić, Žana Legenič, Julia Zupanič, Iza Soldat, Ema Vučko in Asja Levačič.

Osnovna ideja predstave je bila raziskati, kaj lahko naredimo, ko gre vse narobe in kako namesto iskanja krivcev, obtoževanja drug drugega poskušamo skupaj najti rešitev za nastalo situacijo. Kako torej premagati vse medsebojne razlike in se zanesti na prednosti, ki jih imamo. Kako zaupati sošolcem in v njih najti prijatelje.

ANGULI BANGULI (O PREDSTAVI)

Avtorski projekt v središče postavi starodavno čarovnijo žareče krogle, ki jo na koncu temnega gozda varuje grozljiva gospa Plevel. Potrebuje jo skupina učenk čarovniške šole "Skrivno dvorišče", ki so pri pouku čarovniških zvarkov v ljubezenski napoj dodale napačno sestavino – sušnico namesto mušnice. Površnost pri pouku začara njihovo učiteljico Hortenzijo, ki uničujoči napoj spiže, v noro kuri podobno spako. Edina stvar, ki jim lahko pomaga odstraniti uroke, je žareča krogla Anguli Banguli. Torej morajo mlade čaravnice na nevarno ekspedicijo na drugo stran nevarnega gozda. V predstavi se je izvedelo, ali jim je uspelo.

Štampah Miha

Küzdöttünk és bízva bíztunk

A DiáXínpad 2023/24-es színházi évada

◉ Jelenet a dobronaki DiáXínpad *Az emberke tragédiája* című előadásából.

A színház egy eszköz, egy platform, ami az egyénnek arra jó, hogy mélyebben megismerje önmagát és a világot, fejlessze képességeit (beszéd, mozgás, érzékelés, empátia...), belássa hiányosságait és dolgozzon azokon. A környezetnek pedig üzen – üzen a világnak –, hiszen ez a dolga a színháznak, reagálni arra, ami körülvesz és érint bennünket. És szerintem akkor jó egy színház, amennyiben hat, ha valamit kívált a nézőből és az alkotóból. Lehet az sírás vagy nevetés, esetleg síró nevetés..., bánat vagy sajnálat, düh, erő, remény, lelki megtisztulás. Egyszer egy számomra fontos ember így fogalmazott: „Mindegy, hogy gyomorszájon rüg vagy elérzékenyít, a lényeg, hogy hasson, mozdítson ki a nullpontból.” S harmadrészt a színház, vagyis a társulat, a mi esetünkben szakkör egy közösség is egyben, vagyis teret ad a fiataloknak, hogy tartozzanak valahova, ahol megértik, elfogadják őket olyannak, amilyenek. Ilyen irányelvekkel vágtunk neki a tavalyi iskolaévnak, ami sok szempontból túlszárnyalta az elvárásainkat.

Izgalmas, dolgos, örömteli alapító színházi évadot tudhat maga mögött a dobronaki DiáXínpad. A közös munkát valójában 2022 februárjában kezdtük meg szakkör formájában, rögtön azután, hogy „megszabadultunk” a járványkorlátozásoktól, de akkor mást nem csináltunk az év végéig, „csak játszottunk” – beszédgyakorlatok, a térérzékelés és a mozgáskultúra fejlesztése, szituációs feladatok, önismereti foglalkozások, és még sorolhatnám. Majd jött a témakeresés (nyáron), s igazából a téma talált meg minket: repülő kőröslőten hangját hallottuk 2022 szeptemberében, tudtuk, hogy a közelünkben háborúznak – ez adta a kerettörténetet. A témát az örökérvényű Madách Imre *Az ember tragédiája* című művének humoros átirata, vagyis Karinthy Frigyes: *Az emberke tragédiája* szövegén keresztül sikerült megragadni. Ehhez a tavalyi elhunyt Vangelis: *Heaven and Hell* albumának erőteljes zenéje párosult. A színészpálánták akarata, munkabírása és csipetnyi tehetsége pedig teljessé tette a folyamatot.

● **Jelenet a dobronaki DiáXinpad Az emberke tragédiája című előadásából.**

A próbák intenzívek, változatosak és érzelmesek voltak, néha teljesen elrugaszkodva saját énünktől feszegettük a különféle határokat. A darab is ilyenre sikeredett – feszes, intenzív, bíráló, de mégis ízléses és kellemesen sejtető maradt. Remélem, tudtam adni a fiataloknak „útavalót”, de beszéljenek a számok is (2023):

- március 5-én nyilvános főpróba, Dobronak: család, ismerősök – **45 néző**
- március 6-án premierelőadás: Dobronaki KÁI (6–9. osztály) – **55 néző**
- március 23-án JSKD területi verseny, Odranci – **60 néző**
- április 13-án Festival Gledališke sanje, Ljubljana – nevezés a TOP3-ba: a legjobb előadás díjára a felnőtt- és a gyerekzsűri által egyaránt – **70 néző**
- április 28-án WSO megyei forduló, Csurgó – aranyminősítés és különdíj a „komplex színházi megjelenítésért” – **110 néző**
- május 8-án két előadás a lendvai színházteremben: a Lendvai KÁI „magyar egyes” felső tagozatosai és a Göntérházi KÁI felső tagozatosai délelőtt, este pedig bárki jöhetett – a kettő együtt: **135 néző**
- május 15-én JSKD térségi verseny, Litija – **60 néző**
- május 31-én vendégszereplés a Janus Egyetemi Színpadon, Pécs – **100 néző**
- június 8-án JSKD, Hura za gledališče, Ptuj – zlato priznanje – **180 néző**
- június 10-én WSO országos találkozó, Pécs – **125 néző**

(összesen körülbelül 1.000 néző látta az előadást élőben)

Ahogy a fiatalok megélték a szerepléseket – a saját szavaikkal:

„Nagyon jól éreztem magam Pécsen, hiszen a barátaimmal voltam. Eddig még nem éreztem magam ilyen jól, remélem, még sok ilyen utazás lesz.”

„Büszke vagyok a csapatra, hogy eljutottunk a magyar és a szlovén nemzeti versenyekre.”

„Pécsen nagyon tetszett a fesztivál, mert mindig történt valami, minden öt percben volt egy fenomenális előadás.”

„Nekem élmény volt más csapatokkal lenni, ismerkedni és beszélgetni.”

„Én szuper-duperül éreztem magamat, és boldog vagyok, hogy Pécsig is eljutott ez a kicsi csapat.”

„Nagyon élvezetes volt, hogy ennyi gyerekkel találkozhattunk a fesztiválokon, és még az volt külön öröm, hogy jól sikerült az előadás.”

„Számomra az a legjobb, hogy olyanok vagyunk, mint egy kis család, biztatjuk egymást az előadások előtt, és szeretjük egymást minden esetben.”

Az előadásról a rendező naplóján keresztül...

Feltétlen biztonságban élünk, egy olyan helyen, ahol ez magától értetődő, sőt biztonságérzet nélkül el sem tudjuk képzelni az életünket. A mi világunk biztonságos. Legalábbis hajlamosak vagyunk elhinni ezt.

Az otthon és a biztonság fogalma számomra elválaszthatatlan. Hiszen az otthonnak nevezett helyen azok lehetünk, akik igazán vagyunk, ott elfogadnak és szeretnek minket. Legalább is így kéne, hogy legyen. ... De mi van akkor, ha az otthonunk egyszer csak veszélybe kerül, ha már nem olyan egyértelmű a biztonság fogalma? Mi van,

🔴 Jelenet a dobronaki DiáXínpad *Az emberke tragédiája* című előadásából.

ha az egyik pillanatról a másikra minden megváltozik, és mintha egy rémálomba cseppentünk volna, és már sehol sem érezzük magunkat biztonságban? Mi van akkor?

A világon állandóan háborúznak. Ezeken a helyeken az emberek már nem hisznek az otthon biztonságának melengető érzésében. És ha egyszer kikerülnek a bombázások, a puskaropogtatás zajából, nem biztos, hogy újra elhiszik azt, hogy biztonságban élhetnek valaha is.

Az előadás egy gyerek kényszerképzeteinek kivételése, aki álmaiban keresi az élhető teret, mert az a világ, amiben élni kényszerül, élehetetlen. Ebben az álomszerű keresésben és küzdelemben segítik vagy gátolják a többiek.

A gonosz mindenkinben, így bennünk is ott van. Lapul, leselkedik, s várja, hogy mikor törhet ki... Tudomást veszünk-e róla? – ezt mi magunk döntjük el. Megfékezzük vagy hagyjuk elszabadulni? Mit tehet az egyén, amikor kiszolgáltatott helyzetben van? Feladja vagy küzd és bízva bízik egy emberibb jövőben?

Remélem, tudtam adni a fiataloknak lelki és szellemi útravalót, akikre egyben büszke is vagyok, és köszönöm a szülőknak, az iskolának, a sok kedves embernek, hogy mindenben segítettek, amiben tudtak, és hittek bennünk, valamint az intézetnek és a községnek a támogatást. Soha rosszabb évadot!

A 2022/23-AS DIÁXÍNPAD TAGJAI

Car Tilen
Grof Lana
Ježovnik Rok

Magyar Timon
Markovič Beno
Smodiš Taja
Timar Olivia

Jerica Trojak › Društvo upokojencev Lendava/Nyugdíjasok egyesülete Lendva

Prigode gledališke skupine Kofetarji

Žetnajst let sem članica DU Lendava. Prav v tem društvu sem se začela ukvarjati s kulturo, najprej kot pevka in predsednica novoustanovljenega pevskega zbora z imenom *Nimam časa*. Veliko nastopov smo imeli na proslavah, v domu za ostarele, na tekmovanjih in še kje. Takrat sem dobila idejo, da bi med petjem lahko tudi recitirali času primerne recitacije, ki sem jih sama izbirala in tudi recitirala, skupaj s še nekaj članicami DU.

Kar naenkrat pa so me začeli vabiti na različne prireditve, kjer sem prebrala kako pesem. Tako sem prišla tudi do literarnih večerov na ZKD Lendava, kjer še vedno rada sodelujem.

Nekega dne pa so me vprašali, če bi sprejela vlogo namesto obolele igralki v igri *En hribček bom kupil* avtorice Olge Paušič. Po kratkem razmisleku sem ponudbo sprejela. Vaje so bile kar naporne, režiser pa zelo strog. Ko me je nekoč nahrulil, sem kar zajokala in v tistem trenutku

❶ Prireditev »Smejmo se s Kofetarji!« (foto: arhiv DU Lendava)

❷ Kofetarji v »akciji«! (foto: arhiv DU Lendava)

bi se najraje poslovila. Sem pa morala v tej predstavi tudi peti. Ker sem s pomočjo YouTubea hitro osvojila melodijo in besedilo, ki je bilo v srbskem jeziku, me je zelo pohvalil in takrat sem sklenila, da bom nadaljevala.

V naslednji igri *Gremo na morje* sem dobila še zahtevnejšo vlogo, v kateri sem morala veliko preklinjati in biti bolj prostaška. V začetku mi je bilo težko izreči prostaške besede, pozneje sem se navadila in še danes ob kaki moji nerodnosti zletijo iz mojih ust kot za šalo.

Naše predstave so vedno napolnile dvorano kulturnega doma v Lendavi, poželi smo aplavze in čestitke, kar me je še bolj okorajžilo in povleklo v te vode. Komaj sem čakala na novo igro in tudi ta je bila odlična. Na premiero *Oporoke* sem povabila moje otroke z vnuki in v sceni je imel naš stanovalc doma starejših pleničko, ki mu jo je sestra menjavala. To je bilo mojemu 5-letnemu vnuku Svitu še najbolj všeč, zato se je, ko smo se srečali v mestu z Elekom, pleničkarjem iz igre, začel na glas smejeti in kričati, da je tam stric s pleničko.

Sodelovala sem tudi pri skupini Kofetarji M, kjer smo igrali igrice za otroke v vrtcih in šolah. Avtorica in režiserka vseh teh igric je bila tudi gospa Olga Paušič. Bila sem palček, Božiček, babica, gusar in v *Mojci Pokraculji*

➤ **Med pripravi igrice, ki bo v lendavskem vrtcu**

(foto: arhiv DU Lendava)

medved. Včasih smo igrali po trikrat na dan, kar je bilo že naporno. Zaradi bolečih kolen nisem marala nizkih stolčkov, saj nisem mogla sesti nanje. Tako se je zgodilo, da so nam v vrtcu dali zelo majhno klopco in ko bi morala sesti nanjo, sem se prevrnila nazaj na sceno, ki se je seveda porušila. Malim gledalcem je bilo to zelo smešno, meni pa kar nerodno.

Na vse te igrice imam zelo lepe spomine. Potem so sledile vaje za novo igro z naslovom *Smo, kar smo*. V tej igri se je bilo potrebno večkrat preobleči. V eni od predstav se je ena od igralk začela preoblačiti že za naslednji prizor in tako pozabila priti na oder. Nastala je manjša zmeda. Znašla sem se in soigralcu šepnila, naj gre ponjo. V naših predstavah imamo vsi druga imena in večkrat se zgodi, da koga narobe pokličemo ali izpustimo kak prizor. V upanju, da tega gledalci ne opazijo, se še dolgo smejimo na ta račun in spominjamo teh dogodivščin.

Odigrali smo tudi veliko skečev na prireditvi *Smejmo se s Kofetarji*, z vami pa bi rada delila še dogodek z naše zadnje predstave *Vsakemu svoje*. Predstava je bila na dobrovolniškem odru, na mojo prošnjo odigrana za Lekove upokojece iz Ljubljane, kjer sem pridružena članica. Lekovci so letovali v Moravskih toplicah in prosili so me, da bi ob Dnevu žena nastopili tudi zanje. In tudi smo. Naj omenim še našo navado, da se pred nastopom postavi-

mo v krog, se primemo za roke in rečemo trikrat merda, merda, merda. Sicer ne vem, kaj beseda pomeni. Dodamo še, naj se polomijo roke in noge, kar v madžarščini zveni malo drugače, nato pa se poščipamo.

In glej ga, zlomka, 10 minut pred nastopom se je ravno takrat naši Erni zataknila petka v prag, pri tem je padla in si zlomila roko. Mislili smo, da nastopa ne bo. Naš režiser je stekel v bližnjo trgovino in prinesel vrečko zmrznjenega graha za obkladek. Po krajšem hlajenju se je naša igralka kljub hudi bolečini odločila, da bomo nastopili in odlično odigrala svojo vlogo. Prav nihče od gledalcev ni opazil, da je kaj narobe z njo. Bili smo ji sicer zelo hvaležni, a so jo takoj po predstavi odpeljali na urgenco. Tudi tega dogodka se bomo radi spominjali, čeprav z grenkim priokusom.

Naj se pohvalim, da mi je v tej komediji bila dodeljena glavna vloga, na katero sem še posebej ponosna. V zadovoljstvo mi je, ko vidim, da smo nasmejali že na tisoče gledalcev, marsikdo pa se je bil ob naših dogodivščinah tudi sam poistovetil s katerim od junakov.

➤ **Prizor iz predstave Vsakemu svoje** (foto: arhiv DU Lendava)

Franc Horvat Meštovič

Telovadno društvo SOKOL Dolnja Lendava

Lendavsko telovadno društvo SOKOL se je ustanovilo leta 1921. Sokolsko društvo Dolnja Lendava je bilo vpisano leta 1921 v Varaždinsko okrožje. Ustanovitvenega zbora so se udeležili tudi sokoli iz Varaždina in Čakovca, ki so istočasno zastopali župno predsedstvo. Po kratkem nagovoru predsednika pripravljalnega odbora dr. Leskovca so prebrali in sprejeli pravila, določili višino prispevkov ter izvolili odbor.

IZVOLJEN ODBOR:

starosta:	dr. Leskovac
podstarosta:	br. Mirko Sadar
načelnik:	br. Roman Košir
blagajnik:	br. Vinko Žgur
tajnik:	br. Josip Rus
namestniki:	brata Adolf Mrakič in Rihard Koller
pregledniki:	brata Rudolf Kump in Mirko Hafner

Po volitvah je starosta Varaždinskega Sokola pojasnil pomen sokolske ideje, pozval k vztrajnosti in obljubil vsestransko pomoč. Zbrane je pozdravil tudi zastopnik Čakovskega Sokola.

Iz dopisa načelnika Romana Koširja je bilo razbrati, da je bil začetek izjemno težek. Zapisal je: »Nimamo skoraj

☛ **Nastop sokolov v Dolnji Lendavi.**

(Foto: Arhiv Franca Horvata Meštoviča)

Foto: Arhiv FHM

☛ **Nekdanji sokolski dom v Dolnji Lendavi. Zgradba je tekom let nosila različna imena, saj so v njem delovala razna športna in fizikurna društva: »Levente otthon«, »TVD Partizan« ... domačini so ga poznali tudi kot »Tito dom«. Danes na tem mestu stoji zgradba Centra za zaščito in reševanje Lendava.**

nič orodja. Telovadimo na dvorišču meščanske šole, a ne vem, kaj bomo počeli, ko prispe zimsko obdobje. Telovadcev je do 18, a število raste. Tudi žene bi rade telovadile, pa jih je samo pet stalnih.«

Ustanovitev sokolskega društva v Dolnji Lendavi ni bila sprejeta z velikim navdušenjem.

Sokolsko društvo v Dolnji Lendavi je bilo zelo aktivno in je delovalo v obdobju od leta 1921 do leta 1941.

Leta 1922 so v Dolnji Lendavi pripravili svojo prireditev. Že teden dni prej so razglasili, da bo v Lendavo prišlo 200 Sokolov. Člani so prišli iz cele regije Varaždina, Čakovca in Ptuja.

Lendavski člani so se udeleževali prireditev drugih društev in izletov. Dva predstavnika sta se celo udeležila izleta v Pragi. Sokoli so organizirali tombolo, tekmovanja v atletiki, odbojki in orodni telovadbi na prostem.

Leta 1937 so v Dolnji Lendavi zgradili svoj dom, in sicer tam, kjer je sedaj Center za zaščito in reševanje (Glavna ulica).

FOTO-VIDEO KLUB LENDAVA/LENDVA

Pri pripravi 25. številke revije Lindua smo sodelovali s Foto-video klubom Lendava.

A Lindua folyóirat 25. számának elkészítésénél a lendvai Foto-video klubbal működünk együtt.

Ladislav SOBOČAN

Krepka juha II/ Erőleves II./Comfort food II

FOTO-VIDEO KLUB LENDAVA/LENDVA

Igor TERNAR

Modro beli trup/Kék fehér torzó/Blue white torso

NA NASLOVNICI/A CÍMLAPON

Sabina Šinko: EP IX (detajl/részlet)

akvarel in akril na platnu

akvarell és akril vásznon, 2021